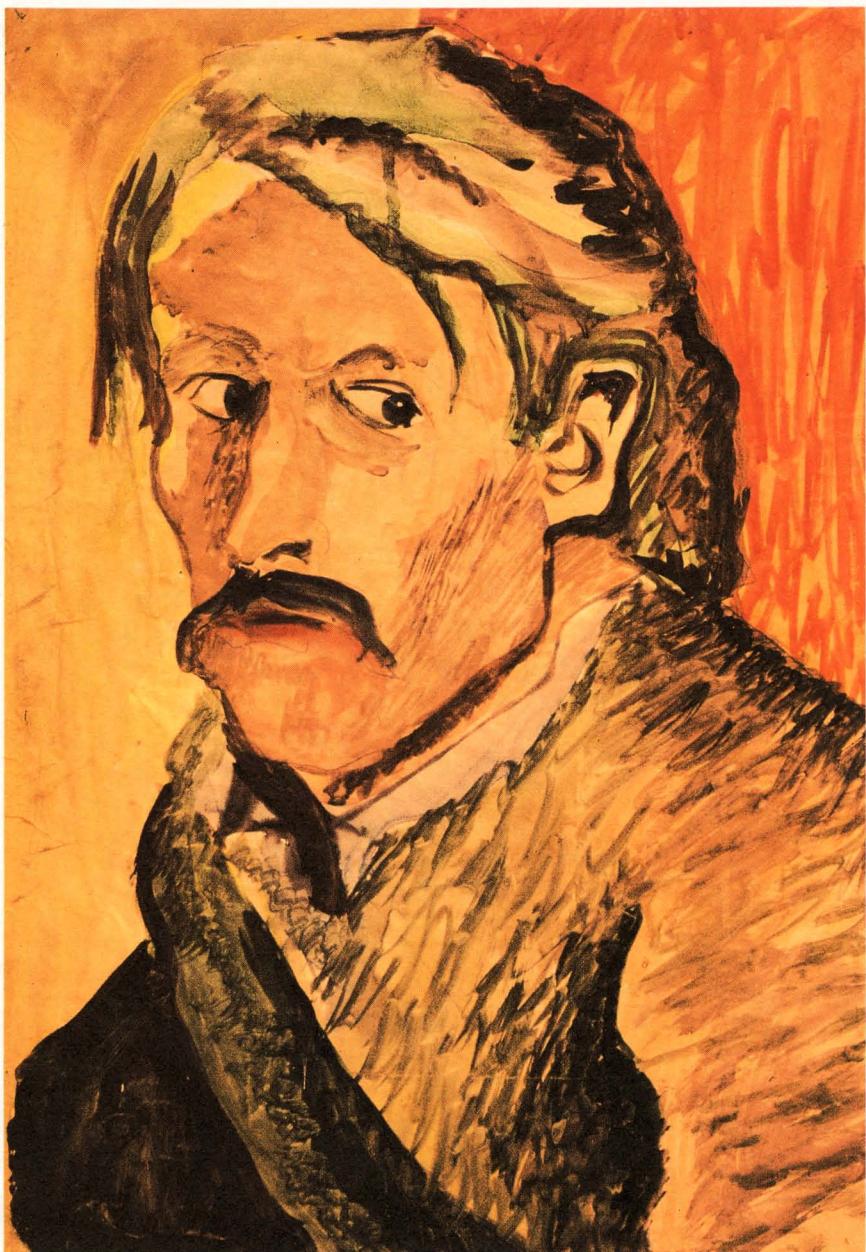

КАФЕДРА
№ 2
1988

Валерій Гнатенко: Автопортрет, папір, акварель, 1971

УКРАЇНСЬКА АСОЦІАЦІЯ НЕЗАЛЕЖНОЇ ТВОРЧОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ

КАФЕДРА

№ 2

ВИДАННЯ НАУКОВО-ПОПУЛЯРНЕ
ТА ЛІТЕРАТУРНО-МИСТЕЦЬКЕ

Харків—Львів
1988

ПЕРЕДРУК ЗАКОРДОННОГО ПРЕДСТАВНИЦТВА
УКРАЇНСЬКОЇ ГЕЛЬСІНСЬКОЇ СПІЛКИ
1989

Обкладинка Назара Гнатенка

ROSTRUM
A Journal of Public Opinion, Literature, and Art

Issue No. 2, 1988
Kharkiv—Lviv

Editor — Mykhaylo Osadchy

Reprinted in Ukrainian
by the External Representation of the Ukrainian Helsinki Union
New York, 1989

ISBN 0-86725-005-4
Library of Congress Catalog Card Number: 89-80449

ПРОСПЕКТ ВИДАННЯ "КАФЕДРИ" № 2

22 березня 1988 р. на Україні вийшло у світ видання Української Асоціації Незалежної Творчої Інтелігенції "Кафедра" № 2. Вона відкривається статтею Василя Галича "Іншомовність: омертвіння духовності". В ній автор з приводу маловідомої, друкованої перший раз 83 роки тому статті Івана Франка "Двоязичність і дволичність" розкриває причини, чому саме повний перехід на іноземну мову згубно впливає на гармонійний розвиток особи.

У відділі "Україна на захист, звеличення іувічнення своєї національної мови" друкується лист довголітнього українського політв'язня Левка Лук'яненка, датований березнем 1988 р., "Заснуймо фонд заохочення для вчителів української мови". Тут порушуються кардинальні проблеми піднесення престижу української мови, що на сьогоднішній день є особливо актуальними справою на Україні. Вміщуються інші матеріали на цю тему.

Розділ "Творчість" відкриває Євген Сверстюк виступом, у якому закликає письменників навернутися до природних джерел національно-патріотичної творчості як єдиної перспективи іхніх духовних звершень. Публікується добірка поезій Миколи Данька з Сум, що не друкувався 20 років після конфіскації його другої книжки "Червоне соло", випущеної свого часу в Харкові, а також оповідання члена-засновника Асоціації Ірини Калинець "Відчуженість".

"Кафедра" № 2 кандидує нове літературне ім'я — Володимир Яворський. Пропонується уривок з його роману "Радощі і муки Бориса Штоцького", твору, тематичного аналогу якому немає в українській літературі.

"Борюкалося дві сили" — звіт поета Степана Сапеляка у Харківському відділенні СПУ. Подається кілька віршів з тих, які прочитав С. Сапеляк на своєму творчому вечорі.

Відділ "На перехрестях" пропонує щоденникові записи Богдана Гориня про свої зустрічі 30 років тому з письменником франківського призового Денисом Лукіяновичем.

Нова рубрика "УАНТеї в контексті світової літератури" публікує уривки з листування відомих західнонімецьких та англійських письменників з членом-засновником Асоціації Михайлом Осадчим.

Розділ "Мистецтво" знайомить читача з нарисом художницею Олександри Магінської-Слободюк під назвою "Мій приятель — художник Валерій Гнатенко", а також зі статтею Василя Барладяну про зорове відтворення "Гайдамаків" Шевченка в українській книжково-ілюстративній графіці.

"Хроніка" інформує про культурні події на Україні, в яких

взяли участь члени УАНТел. З-поміж іншого — репортаж Валентина Стецюка "Гнат Хоткевич — композитор".

Другий випуск "Кафедри" ілюструють 22 фотокопії живописних та графічних робіт Валерія Гнатенка.*

"Кафедру" № 2 підготували редактори-організатори Степан Сапеляк (місто Харків), Микола Данько (місто Суми) та відповідальний за видання Михайло Осадчий.

22 березня 1988 р.

* У нашому передруку кількість і частково вибір ілюстрацій дещо змінено. В цьому виданні подано 26 репродукцій робіт Валерія Гнатенка (див. перелік ілюстрацій, стор. 154). — ЗП УГС.

ПРОБЛЕМИ,
ДИСКУСІЇ

ДВОЯЗИЧНІСТЬ І ДВОЛИЧНІСТЬ

("Літературно-науковий вісник", видає Українсько-руська видавнича спілка у Львові. Редакційний комітет: Володимир Гнатюк, Михайло Грушевський, др. Іван Франко. За редакцію відповідає: Володимир Гнатюк. Річник VIII. Том XXX. У Львові, 1905. З друкарні Наукового Товариства імені Шевченка, під зачіпом К. Беднарського.)

Друкуємо уривок. На початку статті І. Франко зазначає, що він виявився фатальним пророком. Коли друзі Ів. Наумовича оголосили про видання творів його у 100 томах він, Франко, переглянувши матеріали, сказав, що московофіли не видадуть не то сто, але ані одного тома творів Наумовича, а то з тої простої причини, що збірне видання тих творів було би заразом смертельним ударом для штучно роздутої слави його, показало би всю беззвартишість його писань... І далі Іван Франко продовжує:

"Як се пояснити? На мою думку, тут лежить глибока психологочна проблема, коріння якої сягається малодосліджених дослідників — зв'язку людської психіки з тими ніби то конвенціональними, а проте так дивно органічними системами звуків, що називаємо рідною мовою [розбивка Ів. Франка]. Здається, що таке рідна мова? Чим вона ліпша для мене від усякої іншої і що мені вадить при нагоді замінити її на всяку іншу? Практик, утилітарист, не задумуючись ані хвилини, скаже: пусте питання! Мова — спосіб комунікації людей з людьми, і маючи до вибору, я беру ту, яка дає мені можливість комунікувати з більшим числом людей. А тимчасом якась таємна сила в людській природі каже: «Радо ти своєї душі не можеш покинути, так як не можеш замінитися з ким іншим своєю шкірою». І чим вища, тонша, субtelніша організація чоловіка, тим тяжче дается і страшніше карається йому така переміна. Візьміть для прикладу двох геніальних українців — Гоголя і Шевченка. Як безмірно корисніші були обставини, серед яких писав Гоголь у порівнянню до тих, серед яких пройшло бурлацьке життя Шевченка! А в їх духовній діяльності що бачимо? У Гоголя прудкий хід на недосяжні височини артизму, та на тих височинах заворот голови, внутрішнє роздвоєння, чорні сумніви і упадок у дебрі містицизму, а у Шевченка рівну, ясну дорогу вгору та вгору, все на вищі, світліші височини, до таких гармонійних акордів гуманної євангелії, як «Марія».

Які були причини такого кінця Гоголевої кар'єри, різні різно пояснюють, та все таки серед тих причин важне місце займає

відчуження геніального Українця від рідної мови, та його боляча внутрішня трагедія, якої відкриття завдячуємо пані Ефименковій.

Отсе внутрішнє роздвоєння було також, можна сказати, трагедією нашого галицького московільства. Люди, що могли б були зробитися пожиточними діячами на рідній ниві, люди талановиті і працьовиті, перейнявши нещасною манією — мінятися свою рідну мову на чужу, раптом робилися мов духовно в часті спаралізовані, тратили живе чуття до живих потреб рідного народу і вимог сучасності, забивалися в мертві і навіть науково безплодну старовину, як Петрушевич, марнували свій талант, як Микола Устиянович та Гушалевич, або кидали рідний край і йшли туди, де їх внутрішнє роздвоєння хоч почасті могло бути коли не усунене, то заглушене (Головацький і многі інші ренегати, останній Ю. Яворський)".

*

Написана 83 роки тому, стаття Івана Франка більше, окрім публікації в "Літературно-науковому віснику" в 1905 р. не перерізокувалася. З огляду на її актуальність сьогодні, подаємо її в надії, що тут порушені питання спонукають читачів "Кафедри" до роздумів і бажання відгукнутися.

*

Щойно був зроблений цей невеличкий коментар, ще готувався другий випуск "Кафедри", як з статтею Івана Франка — "Дво-язичність і дволичність" познайомився Василь Галич і запропонував свій відгук на неї, а вірніше, статтю з приводу праці Івана Франка, яку й подаємо.

Василь ГАЛИЧ

ІНШОМОВНІСТЬ: ОМЕРТВІННЯ ДУХОВНОСТІ

Чому рідна мова найкраща, чому її не може замінити жодна інша, чому відмова від неї призводить до духовного зупинення, навіть драми індивіда?

Людина — творіння природи, конкретних природно-кліматичних умов, у яких вона живе віддавна і які становлять її національну територію. Оскільки національна територія має в цілому індивідуальний характер, то в цій особливості вона проявляється і в духовному народу та окремої особи — у своєрідності мови, психіки, світобачення і т. ін.

В цьому взаємозв'язку й полягає розгадка визначальної ролі саме рідної мови в гармонійному розвитку індивіда і народу загалом. Будучи інобуттям тієї ж природи, що й духовний комплекс народу, рідна мова містить абсолютний набір засобів для його вираження. Між нею, мовцем та його духовним світом існує, таким чином, повне взаєморозуміння.

Коли ж індивід переходить на чужу мову, то при цьому він міняє лише засіб вираження своєї духовності, а сама вона як така залишається без змін.

Тут і виникає конфлікт несумісності запозиченої мови з духовністю індивіда, як явищ різних сфер. Ситуація нагадує "взаємини" двох іноземців, котрі не можуть порозумітися між собою, хіба що один, скажімо, француз, заговорить по-німецьки, тобто на мові співрозмовця. Але при цьому він уже втрачає свою мовну суть і стає в цьому відношенні німцем.

Така глибинна особливість закономірностей природи. Кожен її об'єкт своїм змістом може переходити і переходити в безконечно різні форми, але при цьому він втрачає свої по-передні властивості і стає носієм суті "об'єкта прописки".

Перетворившись у пару, вода втрачає свої властивості. "Заповіт" Шевченка, перекладений китайською мовою, вже "не размовляє і не розуміє по-українськи". Будь-який автор, твір якого перекладено мовою, якої він не знає, не може прочитати і навіть опізнати свій витвір.

Цій закономірності підпорядкована і духовність індивіда, який повністю перейшов на іноземну мову, навіть споріднену. Маючи інший характер, цілком іншу природу виражальних засобів, чужа мова не просто спотворює інородну для неї духовність індивіда, як вважається, а повністю нівелює її особистісну суть. Вона тут же наче робить китайський переклад "Заповіту" Шевченка, не давши йому й хвилини побути у барвах рідного слова.

Згубність такої операції очевидна. Встановлюється своєрід-

ний окупаційний режим, в умовах якого чужа мова постійно і абсолютно грабує духовні цінності і тут же вивозить їх за кордон.

У внутрішньому світі "окупованого" виникає постійний духовний дефіцит. Він вимушений перебиватися лише тими цінностями, що потрапляють до нього із зовнішнього світу. Звідси його жадоба до переймання чужих культурних цінностей — музики, літератури, мистецтва, одягу, інтерес до яких переважно дилетантський. Він же сам духовно безплідний, безликий, весь у сфері передусім матеріальних інтересів. Причому, в глибині душі байдуже ставиться як до батьківщини запозиченої мови, так і до рідної землі.

Слід підкреслити, що і духовність не залишається пасивною в цьому конфлікті. Вона, в свою чергу, мов паяца, розмальовує чужу мову всілякими акцентами, невластивими їй мовності-лістичними конструкціями, карикатурним вживанням значення слів і т.д.

Розмаїта палітра анекdotів, побудована на особливостях "російської" мови в устах національних меншостей, особливо з числа азіатських народів, — переконливе цьому свідчення.

Сучасний стан російської мови — це наглядна картина спотворення її національними особливостями духовності, які вона покликана виражати як засіб інтернаціонального спілкування.

В контексті викладених міркувань ясно проступає визначальна роль гармонії рідної мови з духовністю і в психологічному аспекті, а тим паче для натур непересічних. Як глибокодушно зауважує Франко, саме тут слід шукати розгадку рівного поступу генія Шевченка і духовної драми Гоголя.

Відмінність між ними справді разюча. У Шевченка духовність і мова — одного єства діти. Вони милуються одне одним, радіють одне одному. Рідна мова залюблена підставляє келихи свої, аби душа поета наповнила їх болями, думами, тugoю до волі, за рідним краєм і з безпосередньою ширістю виносить їх у великий світ, де вони стають на папері хоч і сумними рядками, але на невимовне щастя Кобзарю.

А далі розливаються батьківчиною поета по душах, розумах, серцях мільйонів співвітчизників, викликаючи у них своєрідну ланцюгову реакцію духа великого, помноженого на духовний відгомін цих мільйонів.

А в Гоголя? Духовність його наглухо закупорена чужою мовою. Крізь її гррати і замкнуті двері жoden звук душі в одежі рідного слова не може вирватися на волю. Чужа мова з холодною байдужістю м'ясника перекладом своїм відкидає на купу відходів своєї кухні найсуттєвіші притаманності його творчого єства. Вони здіймаються в душі "Апофеозом війни" Верещагі-

на, викликаючи жаль і біль.

І так впродовж життя!

Неминуче наступає момент, коли перед внутрішнім зором письменника постає страхітлива картина побоїща його духовності. Гоголь побачив, а вірніше підсвідомо відчув: порівняно з тими незбагненно прекрасними образами, які чужа мова [зробила] довічними в'язнями його душі, — "мертві душі" — це мерзяність, обриддя. Як же такий похаб пускати у світ, коли ці прекрасні, казкові видива, сутність його художнього генія навіки залишаться у замурованій, свіtlій його душі. І — кидає у вогонь вже викінчений другий том "Мертвих душ".

Звичайно, мовлячи услід за Франком, можна по-різному пояснювати причину духовної драми Гоголя, але суть її саме у несумісності його духовності з чужою мовою.

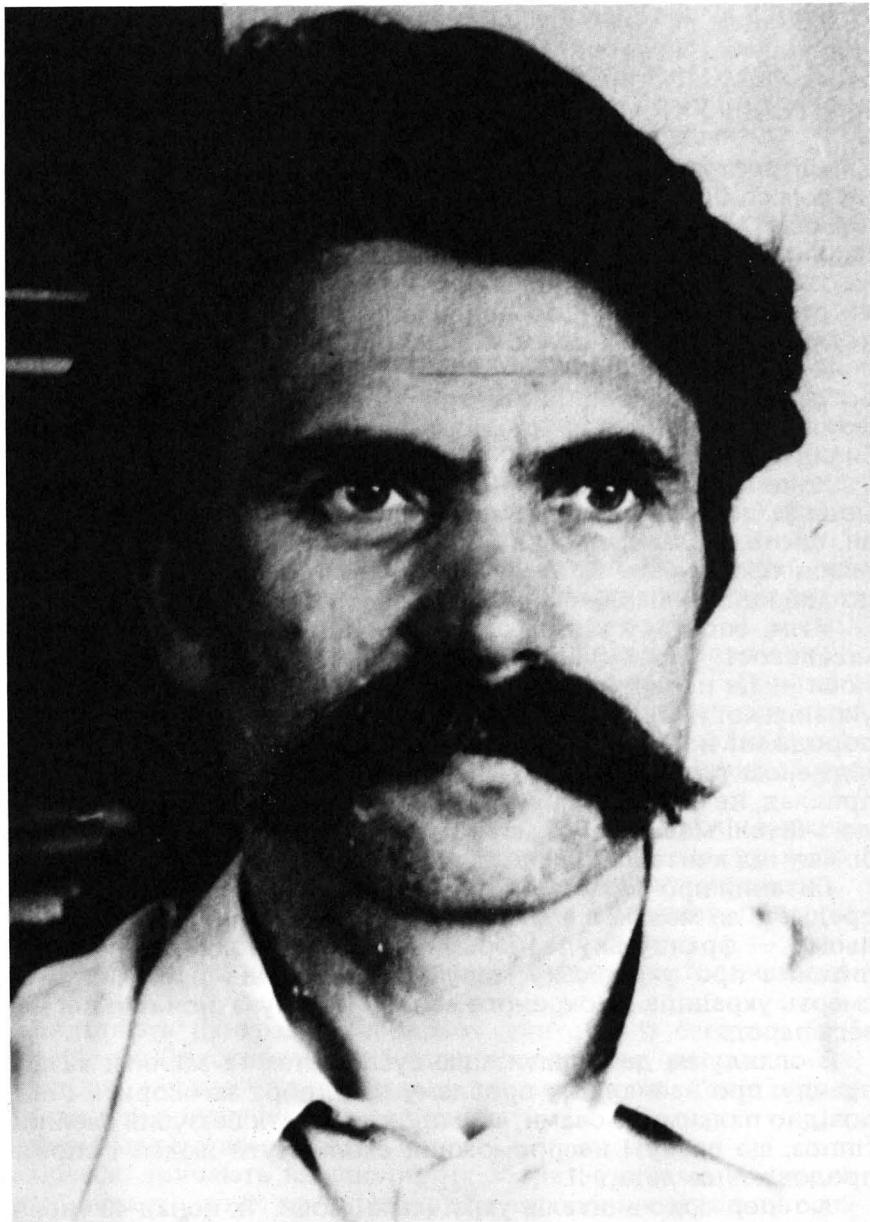
Про це свідчить аналіз тих співвідношень мови і духовності, що їх подано вище.

Це стверджують і особливості духовного складу індивідів, які з тих або інших причин п о в н і с т ю перейшли на чужу мову.

Валерій Гнатенко: Ілюстрація до книги Павла Наніїва
"Тричі продана", папір, туш, перо, 1972

УКРАЇНА
НА
ЗАХИСТ,
ЗВЕЛИЧЕННЯ
ТА
УВІЧНЕННЯ
СВОЄЇ
НАЦІОНАЛЬНОЇ
МОВИ

Левко Лук'яненко

Левко ЛУК'ЯНЕНКО

ЗАСНУЙМО ФОНД ДЛЯ ЗАОХОЧЕННЯ ВЧИТЕЛІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ!

"Літературна Україна" свого часу повідомляла про створення комісії СПУ (на чолі з Дмитром Павличком) у справах україномовної праці з учебними закладами. Із доповіді добродія Павличка ми довідалися про цікаві цифри щодо українського шкільництва. Уболіваючи за станом мови, ми з надією сприйняли створення Комісії, побачивши в ній перший симптом переходу від безплідних нарікань до спроб щось робити практично.

Після того "Літературна Україна" не сповіщала читачів про роботу Комісії. Прецінь, вона щось робить? Хотілось би знати, що саме, які зустрічає труднощі, яка допомога їй знадобилась би від простих людей?

Хоча я й не вважаю за можливе істотно змінити стан справ мови за допомогою однієї активізації вчителів української мови, проте, не заперечуючи їхньої ролі в цій справі, радо погодився сформувати пропозицію Григорія Приходька на папері до добродія Д. Павличка.

Утім, спочатку кілька слів з приводу згадки про невеликі можливості українського вчительства. Проблема української мови — це не шкільна проблема, це проблема становища всієї української нації. Зниження зацікавленості нею, відхід від неї породженні не поганими вчителями української мови, а упослідженою роллю нашої мови в суспільному житті. Хіба, наприклад, не є просто таки дискримінацією нашої мови той факт, що вчителі московської мови мають зарплатню на 15 відсотків більшу від вчителів української мови?

Питання про українську мову — це питання не про шкільний предмет, де можна в одному класі вивчати німецьку, в сусідньому — французьку, а через 10 років в обох — англійську; питання про українську мову — це питання про життя чи смерть українців як окремого етносу і турбуватися про неї має весь народ.

З огляду на демократизацію суспільства та заклики казати правду, про найпалкішу проблему нації пора заговорити і відповідно палкими словами, а не продовжувати беззубий єлейний гіпноз, що по суті неспроможний сколихнути людей і сприяє продовженню летаргії.

А тепер щодо вчителів української мови. Їх понад 40 тисяч, тобто один на тисячу українців. Це зовсім мало. Але все-таки це великий загін. І коли б він складався з національно свідомих людей та ще із завзятих і здібних учителів, він зміг би в часи стагнації дуже загальмувати процес збайдужіння до мо-

ви, а в теперішніх демократичних умовах зумів би швидко активізуватися, аби переломити процес і почати навернення збайдужілих до української мови, а через неї й до наших національних духовних джерел.

Що треба для активізації вчителів української мови?

До тих пропозицій, що вже потрапляли на шпальти газет, пропоную їх таке.

Створити громадський фонд. Назвати його можна "Фонд Ушинського". (Аби уникнути незграбної довготи, непотрібно називу формулювати "Фонд імені славнозвісного українського педагога Ушинського", бо всі вчителі знають, що він українець, і ще більше людей знає, що він видатний педагог.)

Фонд Ушинського — громадська організація, що для нормального здійснення свої мети потребує стати юридичною особою. Для цього вона: 1) виробляє свій статут на основі викладених тут міркувань і подає його на затвердження райвиконкому за місцем СПУ; 2) на підставі рішення райвиконкому відкриває в банку рахунок Фонду; 3) повідомляє про це Україну через засоби масової інформації з відповідним закликом.

Фонд як громадська організація складається із людей, що вільно входять і виходять із організації. Загальні збори активістів обирають правління у складі членів, голови й писаря строком на один-два роки. Перевибори бувають після присудження вчителям-переможцям щорічних премій. Голова і члени правління працюють без платні. Розмір платні писаря визначає правління в залежності від об'єму праці і подає (разом із фінансовим звітом) на затвердження загальних річних зборів організації.

Фонд діє під опікою Комісії СПУ у справах україномовної праці з учебними закладами — бо за вищих суддів у справі поцінування вчителів української мови визнаємо письменників.

Фонд щороку присуджує 100 премій (по 4 на кожну область). Премію складають: диплом, значок і 500 крб. грішми.

Премію присуджують найкращим чотирьом учителям області.

Виділяють найкращих чотирьох учителів із багатьох [...] * комісій, що їх складають із членів облспілки письменників, облспілки журналістів, викладачів педінститутів. Голова обласних комісій призначає Голова Фонду.

Фонд має емблему і гімн.

Премію вручають на урочистих зборах учителів та інтелігенції області, що їх організовує облуправління народної освіти у співпраці з комісією (може в час серпневих нарад).

Республіканська телевізія пересилає урочистість прису-

* Слово нерозбірливе.

дження премії Фонду на всю Україну. Аби можна було передавати урочистості кількох областей, їх призначають на різні дні, а між тими кількома, що припадатимуть на один день — вибирати жеребом.

Кошти в сумі 50 тисяч карбованців з гаком Голова Фонду збирає на рахунок у банку від усіх добродіїв, що вважатимуть за можливе робити для цього грошові внески.

Голова Фонду оголошує через газети конкурси на кращу емблему і кращий гімн. Емблему майстри втілюють у кожен диплом і значок (що можуть бути різні). Гімн (краще на зразок гімнів спудеїв Києво-Могилянської Академії 17 сторіччя) виконують у час присудження премій.

Голова Фонду оголошує через газети конкурси на виготовлення майстрами ужитково-декоративного мистецтва дипломів та знаків. Голова Фонду Ушинського разом з художньою радою республіканського художнього фонду призначають день для публічного поцінування поданих на конкурс праць. Разом вони визначають підходжі зразки та вирішують: виготовляти 100 штук однакових чи погодитися на обласні варіанти? Якщо допустити обласні варіанти, то як втілити емблему Фонду на всіх дипломах і значках та число для позначення року? Якою має бути винагорода пан-майстрям переможцям?

Бажано зробити телевізійне пересилання для наочної демонстрації народові рівня майстерності українських майстрів. В учительській газеті та журналі "Народна творчість та етнографія" друкувати докладні звіти про підсумки конкурсу.

Пан-майстри переможці мають право поставити свої прізвища (чи свої майстерові знаки) на споді чи звороті власних виробів. Вони беруть участь в урочистостях присудження премій.

*

Шановний пане Редакторе!

Свого листа я хотів би закінчити пропозицією панові Павличкові виступити з ініціативою створення запропонованого Фонду і адресую його до газети тільки через те, що не знаю Павличкової адреси.

Сподіваюся, що Ви не відмовите в люб'язній послузі передати листа добродію Павличку. А коли б добродій Павличко вважав, що задля добра справи варто листа оприлюднити, то я не мав би нічого проти.

Залишаюся з пошаною до Вас та добродія Павличка

Левко Лук'яненко
юрист, старий козак

Р. С. Якщо би ще два підписи трошки додали ваги до пропозиції створення заохочувального Фонду Ушинського, то поруч зі мною стоять і однаково за українську справу стурбовані

Микола Горбаль, музика, поет, козак
Петро Рубан, пан-майстер художньої інтарсії, козак

березень 1988 року

*

ВІД РЕДАКЦІЇ

Лист Голови відновленої Української Гельсінської групи Левка Лук'яненка до поета, члена президії СПУ Дмитра Павличка через газету "Літературна Україна" порушує кардинальні питання піднесення престижу української мови, а тому він гостро актуальний на сьогоднішній день і вигідно виділяється з безлічі статей і заяв на цю тему.

Друкуємо листа Л. Лук'яненка з власноручної авторської копії, переданої редакції видання Української Асоціації Незалежної Творчої Інтелігенції "Кафедра".

Водночас з публікацією "Кафедра" звертається до добродія Левка Лук'яненка з пропозицією вступити до нашої Асоціації. Найкращою рекомендацією для членства в Асоціації є цей лист.

Лист написаний на місці перебування Левка Лук'яненка на засланні:

Томская область,
Параильский район,
село Березовка,
Лев Лукьяненко

Чи одержав Левко Лук'яненко відповідь на свого листа, редакція "Кафедри" наразі не знає.

Тарас РОМАНЮК

Народився 12 вересня 1959 р. в м. Косові Івано-Франківської обл. в родині священика Василя Романюка. Після середньої школи навчався на факультеті журналістики Львівського університету.

З університету був виключений за те, що відмовився публічно засудити погляди свого батька, який перебував у той час в ув'язненні. Служив в армії, працював вантажником, на будовах, сторожем, послушником в монастирях Російської Православної Церкви, звідки "попросили геть", коли довідалися, що батько політ'язень.

Протягом останніх п'яти років безуспішно пробував поступати в діючі духовні семінарії.

Подав документи на виїзд з СРСР.

*

Знову Охотське море
Штурмує десятий день.
Знову полине в гори
Луна моїх пісень.

Знову на видноколі
Довічна пурга мете.
...Неначе в родиннім колі
Мрія моя росте.

І сняться вночі Карпати,
Кожний барвистий плай.
І посивла мати
З болем в очах: "Прощай".

Коли я вернусь — не знаю.
Та й чи вернусь коли?
Здається, я тут вмираю
Ти, моя мамо, прости...

Без втоми, тривоги й горя,
Без зради і каяття.
А вранці, здається, й море,
Шепоче мені про життя.

Хай грізно виують шакали,
Тайгою луна іде...

Куди ті літа пропали,
Коли ще життя прийде?

На тому чи цьому світі,
В останній хоча б момент
Побачити, як наші діти
Ставлять нам монумент.

На рідній землі, на якій ми
Ніяк не могли пожить.
Нехай залунають сурми
В тодішню щасливу мить.

А поки що, ради Бога,
Гонімо ілюзій рій.
Хай стелиться вам дорога
У тундрі, в тайгу, у бій.

У бій — не шкодуючи крові,
У бій — як виклик життю,
Щоб наше страдальне СЛОВО
Звеличити, як мету.

Якщо не знесилять бурани,
І не погризуть вовки,
Ми сцілимося, як шамани,
Віднині і на віки.

Ми вернемось в рідні гори,
Крізь морди, тупі, як пень.

...А люте Охотське море
Вирує десятий день.

ПРЕЗИДІЙ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНСЬКОЇ РСР

З А Я В А

Повністю підтримуємо 2-й пункт опублікованої в газеті "Літературна Україна" від 9 липня 1987 р. постанови липневого пленуму Спілки письменників України і звертаємося до Вас з проханням внести до Конституції Української РСР статтю про державний статус української мови на території УРСР з таким текстом:

"ДЕРЖАВНОЮ МОВОЮ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ РСР є УКРАЇНСЬКА МОВА.

ЗНАННЯ РОСІЙСЬКОЇ МОВИ ЯК МОВИ МІЖНАЦІОНАЛЬНОГО СПІЛКУВАННЯ БАЖАНЕ І ВСІЛЯКО ЗАОХОЧУЄТЬСЯ".

Збирач підписів — Інтернаціональний Комітет за надання українській мові на території УРСР державного статусу.

*

ВІД РЕДАКЦІЇ: Текст широко розповсюджується по Україні та в населених пунктах інших союзних республік країни і за особистими або груповими підписами надсилається за вказаною адресою.

Оскільки "Кафедра" не має доступу до загальної канцелярії Президії ВР УРСР, ми не можемо сказати, яка кількість таких заяв надійшла і надійде адресату.

Міністрові культури УРСР
Директорові Інституту літератури АН УРСР
Голові Президії Правління СПУ
Головним редакторам журналів "Вітчизна", "Київ", "Дніпро",
"Жовтень", "Прапор"

ЗВЕРНЕННЯ НА ЗАХИСТ ІДЕЇ ТВОРЧОЇ СВОБОДИ В НАЦІОНАЛЬНІЙ КУЛЬТУРІ (Література)

В тяжкий час, коли політична і соціальна криза так глибоко відмежувала різні верстви українського громадянства від мовного і літературного процесів;

коли естетичні втілення людських сил не лишили нічого живого в уяві, а інтерес до минулого гине —

культура є тією нивою, на котрій сходяться і будуть сходитися найрізноманітніші угрупування нашої інтелігенції.

Але, як не прикро, національне мистецтво останніх десятиліть аж ніяк не являлося нам в усій його повності, а було лише ідеологічним сегментом.

Тож і зміст, і форми словесної творчості піддавалися її авторами власному ошуканству, спекуляції, запобіганню. За умов приниження літератури та її місця в суспільстві ми втратили активну увагу читача до літературного процесу, естетичні настрої часу і загальмували подальший розвиток рідного красного письменства.

А історія літератури у всі періоди літературної еволюції мусить бути історією красної словесності: себто словесної творчості, яка відповідає естетичним критеріям часу.

Творець, вкладаючи емоцію в естетичну форму, викликає певний образ, впливає на настрій, волю читача, роз'ятрює почуття фантазій.

І хоча критерії естетики, що визнавала мистецтвом лише "чисте мистецтво" і заперечувала цінність творів дидактичних, або ж агітаційних, — ми аж ніяк не маємо права викидати з історії літератури ні заповідей, ні колядок, ні веснянок, ні молитв, бо вони суть естетичної форми...

Літературний процес в кожний період історичного розвитку впливає на визначні ідеї громадянства, виховує національну гідність на традиціях рідної культури.

А відповідно найяскравіше репрезентує час, характер і обставини епохи, в якій живе і творить митець.

Однак, така ситуація неможлива, коли митець втрачає критерії культурних цінностей, себто уявний А Б С О Л Ю Т КУЛЬТУРИ.

З огляду

- на вульгаризаторський підхід до культурного критерію в період застою нашого суспільства;
- на поспіль ідеологічно спекулятивне засилля в сучасному літературознавстві, —
і виходячи з ІДЕЇ ТВОРЧОЇ СВОБОДИ в національній літературі,

з в е р т а ю с я до вас, в межах культурної перебудови переглянути ставлення до літературної творчості визначних поетів і прозаїків нашого часу, зокрема, Василя Стуса, Івана Світличного, Євгена Сверстюка, Ігоря Калинця, Михайла Осадчого, Вячеслава Чорновола, а також до моого творчого доробку, що давно визнаний літературознавцями і видавцями поза межами Радянської України.

Не сумніваюся, що ви усвідомлюєте важливість відродження рідної культури у всій її повноті та проявах.

17. II. 88 р.

Степан Сапеляк
Член Ініціативної групи УАНТеІ

ТВОРЧІСТЬ

Євген СВЕРСТЮК*

У січні 1988 р. при Будинку вчених столиці України м. Києва засновано неформальний Українознавчий клуб "Спадщина". Його члени-засновники — молоді науковці м. Києва.

На засіданні згаданого Українознавчого клубу "Спадщина", що відбулося 24 лютого 1988 р. з доповіддю "Українська культура як цілість" виступив відомий український вчений, літературознавець і критик Іван Дзюба. Текст його доповіді надрукований у республіканській газеті "Культура і життя".**

На цьому ж засіданні виступив член-засновник УАНТеІ Євген Сверстюк. Друкуємо текст його виступу з приводу доповіді Івана Дзюби "Українська культура як цілість", який Є. Сверстюк передав "Кафедрі".

ТВОРЧІСТЬ — ЦЕ ЗГОРЯННЯ НАДМІРУ СИЛ

Приємно і трохи незвично, що наша розмова про українську культуру та її проблеми починається доповіддю людини справді приналежної до української культури.

Мусимо визнати, що в рамках міфу про Сізіфа наш камінь, який ми котили на гору в роки відлиги і просвітків, упав з гуркотом і загруз в землю. Нині знов ходять навколо нього уболівальники, говорять банальності про те, що наші предки були сильні, що про них чув світ, і скаржаться на наше каліцтво. Чиновники від культури теж ніби заворушились і пробують пальцем той осоружній камінь...

Але насамперед мусимо згадати стару абеткову істину, що культура починалася із служіння культові Бога, служіння сакрального, офірного. Що перші твори культури — це культові твори. Що нашої землі красою і досі стоять культові споруди в честь святих, наші церкви і собори досі значать наші найвищі пориви до неба. Це тільки архітектура — застигла музика в дереві й камені. Якщо брати музiku, літературу — тут картина складніша. Але хто ж були українські великі композитори — Березовський, Бортнянський, Ведель, — хто, як не творці церковної музики? Бах, звичайно, творець духовної музики, органіст собору, кантор собору Томи. Бетховен — геній іншої

* Біографічні дані про автора дивись у "Кафедрі" № 1.

** Див. статтю І. Дзюби "Чи усвідомлюємо національну культуру як цілісність?" в газ. "Культура і життя", 24 січня 1988 р. — ЗП УГС.

музики, яка відокремилась, витворилася в світі секуляризованої культури, але сходились і горіли вони перед одним і тим самим вітarem, який означав Абсолют.

Сковорода творив свій "Сад Божественних пісень" і прямо закладав в основу пісні зерна Божественної мудрості, взяті з Біблії. Але хіба наш найбільший геній не починає своїх найкращих творів епіграфом із Святого Письма ("Сон", "Кавказ", "Посланіє", "Великий лъох"). Хіба великий Гоголь не говорив, що будь-яка його праця починається з молитви, а отже і зберігає в собі дух молитви?...

Але повернемося до нашого каменя. Хто може його підіймати знов? "Що дасть нам силу?" — запитувала Леся Українка і відповідала: "Хрест". Необхідно відновити людину. Відновити цілісність особи, яка несе в собі Дух. Животворящий Дух.

Необхідно віднайти втрачене русло нашої традиції, бо це русло нашої рідної ... Единої ріки.

Необхідно витворити внутрішню свободу як неодмінну умову творчості, та внутрішня свобода з'являється перед Абсолютом, — навіть якщо це зоря. ("Я молюсь на зорю" — Лермонтов.)

Ми часто забуваємо нарешті, що творчість — це згоряння надміру сил. Убогі потуги горіти не дають того вогню, які дають спалахи щедрої юності, часом зухвалої до самозабуття. Не забуваймо, що первісні цінності, великі, даровані нам, як повітря і сонце, даються нам через велику спадщину, відчуття якої підсвідомо носимо у собі і проносимо крізь катастрофи. Часто вона пробивається стогоном:

Але що я можу зробити,
Як в мені багато мене
(Л. Костенко)

В час важкого відпліву наших сил і чергового рубання лісу — у нас залишається живим лише коріння. Коли на казенному Олімпі наводиться нарешті цілковитий порядок — десь у селі Богданівка дивна жінка з колгоспу Білокур Катерина продовжує народжувати дивосвіти, а дивна жінка з села Болотня, що недалеко від Чорнобиля, творить небачені диво-квіти, диво-птахів, диво-звірів... А глухий Никифор з Криниці малює свій прасвіт...

Колись мені конче потрібно було щось послати одній славній жінці з Лондону—Кетлін Тернер, яка надсилала мені від ПЕН-клубу різні книжки. Найлегше було б вислати буклет листівочок з репродукціями Бородіна чи Пащенка з надписом "Отак і живем". Але мені потрібно було послати таке, щоб інтелігентна англійка вирізнила і відчула наше українське лице. Слава Богу, зарятувала Марія Приймаченко: вона викликала там жи-

Валерій Гнатенко: Композиція, папір, туш, 1973

вий інтерес до землі, яка витворює таку казку. Що не кажіть, є щось джерельне в цій казці, яка вічно оновлюється!

Не забуваймо, що ці сільські жінки несуть у собі давній світ культури, справжньої цілісної... Ось вийдуть публікації листів Катерини Білокур — побачимо, як органічно успадкувала вона наші цінності, наші ідеали Істини, Добра, Краси. Як була вірна їм...

На зміну освіченому чиновнику від культури має прийти в культуру та жива людина, з живими ідеалами і з відповідним потенціалом творчих сил, щоб підняти ці ідеали і стояти перед ними лицем. Це їй заповідав Шевченко, а за ним і Франко (у статті "На роковини Шевченка"):

Молітесь Богові одному,
Молітесь правді на землі,
А більше не землі ні кому
Не поклонітесь!

Ось чому ми можемо брати зараз рядок класики української літератури, наперед знаючи, що він забезпечений сумлінням і не залежить від навколішньої погоди, від кон'юнктури часу...

Хочу наголосити на одній передумові, поза якою в українську культуру не приходили. Це принцип БЕЗКОРИСНОСТІ. Той високий принцип, який Кант кладе в основу обов'язку, в основу етичного і в основу естетичного. Все велике, що у нас створене, на нашій пограбованій землі, з нашим бездоріжжям, з нашими роздоріжжями — все створено великими спалахами ідеалізму. Де бралися ті люди? Куди вони дівались, часто не залишаючи навіть своїх імен? У випадках нам відомих ця безкорисність найчастіше була цілком в кантівському дусі — не тільки не збігалась з інтересом, а часто йшла і проти власних особистих інтересів...

Хоч як був заплутаний в сітях часу Довженко, але то факт, що він за виразом Берії, пожалів декілька метрів стрічки для вождя. То факт, що він до кінця тримався свого ідеалізму, а його самого тримали у чорному тілі. А в своєму щоденнику він зухвало сперечався з вождем: хоч ви який великий, але я більший за вас, бо я з моїм народом...

Все ж таки з нашого коріння виростає багато здатних нести в собі Дух Свободи і йти дорогою самозречення в ім'я великого самоствердження.

І розуміється, всім, хто зважився обрати дорогу до зір крізь терни, треба ясно уявляти долю Шевченко-вого Перебенді:

Один він між ними, як сонце високе.
Його знають люди, бо носить земля;

А якби почули, що він, одинокий,
Співа на могилі, з морем розмовля,—
На Божеє слово вони б насміялись,
Дурним би назвали, од себе б прогнали.

Тільки легкі до польоту, не обтяжені світом речей, не обважнілі на тучних пасовиськах світу сього, тільки чисті серцем можуть пориватись до далеких вершин, де вселюдські ідеали зоріють, до верховин, що відкриваються приреченим світити і поривати інших.

Валерій Гнатенко: "Подвір'я", картон, олія, 1984

Іван Світличний

Іван С В І Т Л И Ч Н И Й

ПОЗАЯК!

Позаяк світає, позаяк весна вже,
І перуни зріють в молодих громах.
Позаяк струмую хміль нових наснажень,
Грає посполите рушення сурма.

Геть оспалу млявість, вижмакану схиму,
Логіку залишну і чавунний глузди!
Геть пиху індичу, простофільства стриму,
Гамлетизм рефлексій і слизінь медуз!

Геть хандру гугняву і бадью остеклій,
Диктатуру страху і пургу знемог!
Дихати — то легко, линуть — так далеко!
Нам іде назустріч: хто він — смертний? Бог?

Сей головокрут! Терпке шаленство нервів.
Дерзкий вибрік серця і крові азарт.
Буревій єства! В нім спокій і не жеврів.
Весь — струна чекання. Мить — і гримне старт!

Звідки він, цей безум? Цей вулканний захват?
Може, так і треба? В цьому вищий знак?
Це — життя взахлив, життя на полап, запах.
Це — язичний одур, божевілля всмак.

Може, це тому, що ти приснилась знову.
Як колись — хмеленно, явно — як давно.
І летять шкереберть сумнівів основи...
Може, небо гоже, Ти і світ — одно?

Не сказав: богиня. Не скажу: царівна.
Що словесна пожмаль? Патока, либо нь.
Ти світилась чисто, ти сіяла рівно.
І не стане попелом нам святий вогонь.

Шлях крутій, горбистий — та не на Голгофу.
Скарги — жанр сопливих. Не люблю ридань.
Шлях тернистий? Добре! Хрест? — і слава Богу!
З пліч своїх на інші ношу не віддам.

Жити без чернеток, первозданням проби.
Осяянням криці, вглибленої в гарп...

Жито жати — трудно, але ж як і добре!
Жити, я скажу вам, — то розумний жарт.

Жити безоглядно: хто де, що де каже.
Жити великоліком, квітнем — і тоді...
Доля? Хай і доля — лепетання враже...
Ти готова, Ладо? Я — також. Ходім!

Підем разом. Двоє. Часом, не злякайся,
Як не буде поруч більше ні душі.
Як спочину вічно, Ти не зупиняйся.
Поки ноги друзі — Ти за двох спіши.

19-23. 02. 1978

Ірина Стасів-Калинець

Ірина СТАСІВ - КАЛИНЕЦЬ

Народилася 6 грудня 1940 року у Львові. В 1964 році закінчила слов'янський відділ філологічного факультету Львівського університету.

Одразу по закінченню університету потрапила в пильне око КГБ як українська патріотка, подруга Михайла та Богдана Горинів, Мирослави Зваричевської та інших репресованих 1965 року.

Це і наклало відбиток на можливість трудовлаштування, створило ненормальні умови для наукових і творчих занять. Як зазначило видавництво "Молодь" — їй відмовляли в друкові з огляду на "громадянські позиції".

1972 року, під час другої хвилі ширших брежневських репресій на Україні, Ірина Стасів-Калинець була заарештована одною з найперших у Львові. Про характер і напрям слідства в її справі читач знайде в статті "Українського вісника" № 8 "Кровожерне літературознавство".

Вирок — 6 років ув'язнення і 3 роки заслання.

Окремі твори авторки — 6 поетичних збірок, три книги для дітей (казки), низка наукових праць про "Слово о полку Ігоревім", публіцистика, ессе, — а також повісті, оповідання.

Ірина Стасів-Калинець — головний редактор неформального машинописного альманаху "Євшан-зілля" — науково-історичного профілю.

В цьому номері "Кафедри" знайомимо читачів з найновішим оповіданням авторки, а в подальших випусках плануємо публікацію інших жанрів, у яких працює І. Стасів-Калинець.

ВІДЧУЖЕНІСТЬ

Він уже чекав мене у кав'яrnі, випливав блідим обличчям з півтемряви, бурмотів звично, мов продовжував давно розпочату розмову.

— Безлика марудність поспіху, життя, як лист на коліні, слова перестрибуто, справи перестрибуто. Зерно на камінь. Полова засіву. Вималюй мить — і отверзеться вічність, а мить — розпанахана, розгублена. Мить — повія, що вже перестрибнула в інші обійми іншого виміру, вона вже завтра, вона вже ніхто і ніщо. І за куцим сніданком — похапцем. "Не хлібом єдиним".... Чад журналістики. Чад закулісних інтриг. Українсь-

ка поетика торкається "вічних тем": Флоренція, ілюзії, сучасність. Лоскітно... Душу муляє невидимий мозоль... У мене мозоль на пальці, клятий, вдень ані озоветься, а лише ніч — свердлом вбуравлюється... Хочеш, зніму черевика?... Я п'яний? Який, до лиха, п'яний... Дві кварти пива і оце коньяк з кавою. Кава витвережує... Я розумний. Я всіма розумами розумний, алкоголь стимулює розум, щоб далеко куцому до зайця... Скажи, що таке мова? Мо-ва... мо-ви-ти... По-російськи "язик"... Я тобі — ти мені, без мови, поглядом. Зрозуміло... І язика не треба... Ні, ти подумай, скільки їх, мовотворців, і всі нині мо-ва, мо-ова!... А мови нема. Жодної! Ні в кого. Вона була, як Бог у людину душу вдихнув... А душа вже видихнулась — отак, раз і видихнулась. А була. Колись була... Ти читав Книги Пророків? Не читав. Отож, журналіст... А я читав. Душа була і мова була. А тепер нема ні душі, ні мови. Є просто слова. Знаки. Як знаки правил дорожнього руху. Можна дотримуватись. Можна не дотримуватись. Заборонено для гужового транспорту. Гужового нема. А знак є. Складеш із знаків Пісню Ісаї? Не складеш... Що, дивляться на мене? Нехай дивляться — Ім не втамки...

Ми виходимо на вулицю з задимленої кав'ярні, помаранчеве захмарене сіяння полудня, полуднева оспалість. Я дляю час, вислухуючи це несуєтне марудство, ці проблиски захмеленої мудрості, що перескакують з мозоля душі на мозоль пальця. Він знімає черевики і йде босоніж по хляпотливо-сонній вулиці, бурмотить під ніс, нарешті зупиняється, озирається на мене:

— А, мабуть, вони є, — каже в задумі, майже тверезо вступивши у мене.

— Хто є?

— Або я знаю?... Вищий світ. Інший. Суперцивілізація... Послухай, адже, якщо суперцивілізація, то вже не боги. Інакше не були б супер. Не дотягнули б... Ми не дотягнемо... Ми — без душі... Інакше — раз і нема. Або, раз-два-три — і нема... Річок вже нема. Чистої води нема. Намул. Болото. П'ємо чорт-зна що. Я воду не п'ю. А що Імо? Хімія. Все — хімія. І ми самі — хімія. Наші кістяки по смерті за кілька літ спорохняють на попіл — іх роз'їсть хімія. Пам'ятники собі ставлять, бронзові погруддя. А тлін, ніщо. Заридає глас Божий в день останнього суду: де люди, що я їх створив? Восстаньте!... А нема...

Міражі бosoї голови: для якого суду? Нам суду не треба, ми самі себе щоденно судимо — одесную порожньо, всі навпростець, генеральна лінія — до чорта в зуби, в саме пекло животіння...

Заходимо в напівпорожній трамвай, що глухо здригається черевом, як червоний удав, і повзе далі у пошуку нової жертви. Чоловічок з сльозливими очима посугується на край передньої лавки:

- Сідай, друг...
- Вовк таїжний тобі друг, — мимрить мій приятель, але сідає поруч. Чоловічок похнюплено зиркає на нього і, не витримавши, озивається:
- Зразу і "вовк". А я ж до тебе по-чоловічеськи...
- І я до тебе... Ти от скажи, у тебе язык чи мова?
- По рускі язык, по-нашому — мова.
- А душа?
- Душа, коли коляда. Як заколядуємо на Різдво, аж серце розривається з радості.
- Діти є?
- Є. Великі вже, — очі в чоловічка оживають. — Наймолодший в армії служить, скоро в отпуск приде. А старший — інженер на Уралі.
- Одружений?
- Женився. Там, на Уралі...
- Отже, язык... — мимрить мій приятель.
- Що кажеш? — наполошено перепитує незнайомець.
- Язык, кажу. Невістка ж по-твоєму не розуміє?
- Та чого, каже, що понімає, слова ж однакові...
- Ага, однакові... Слова. — Він взуває черевики, обмацавши спершу мозоль на пальці. З трамваю виходимо втрійку. В наріжному магазині сухе вино, невелика черга. Купуємо по плящі на брата. Пити будемо на кладовищі — ще день, ще брама відкрита, можна посидіти біля чисісі могилки "за упокой"...
- Вино... Винен... звинувачення. Я колись вірші писав, а потім — лишив. Мови нема. А що слова. Їх всі понімають... понімають... німають... німі...
- У нас поет на заводі виступав, — промовляє, вовтузячись коло пляшок трамвайній... — Петро мене звати, — озивається, мов вгадав мою думку. — Поет виступав. Про перестройку читав. Як там про хабарі і начальників, то наш директор аж зблід. Здорово читав. А директор не хлопав.
- Хлопе, не хлопай вухами, — в тон озивається мій приятель.
- По корі перестарілого клена спускається білочка, підбігає до нас, стає на задні лапки, витягає прохально передні. Вилущую з кишені горішок — звірятко єсть, як людина, обома лапками...
- Гомо сапієнс... Вся природа встократ розумніша від цього гомо, — задумливо мовить мій приятель. — Чим ми, люди, різнимося від звірят?
- Не розумом міряємося, — втручається Петро. — Бог — творець, і людина — творець...
- Ого, Петро філософ, але Петро й пияк. Отже, кожен пияк — філософ. Цей силогізм мене веселить — не далекий час, і я ви-

Валерій Гнатенко: Портрет дружини, полотно, олія, 1973

рікатиму щонаймудріші істини.

— Творець... творити... тварина... — мій приятель знову жонглює словами і округлі обручи його фантазії блимають з неймовірною швидкістю. — Товар і товариш... Оцінені, як товар, товариш... Рівнозначність кореня або містика мови, якщо мова має владу над нами...

— Жонглювання словами, — це я вже вголос.

— Жонглер на арені для глухонімих, — натреновано-спортивно підхоплює він, — для глухонімих, що заплющують очі, аби не бачити, навіть не бачити. Не прозріти...

— А мої не хочуть... — Петро повертає у свій світ. — Ми там, кажуть, жити будемо. Там квартира, діти до школи підуть... То вже ти, батьку, понімай нас. Жінка плакала-плакала, а тепер вже звикла. Внучка приїде, до неї "бабуля, бабуля", а вона сміється... Не приїдуть, кажуть, а я хату збудував, велику, муровану... А для кого, скажіть? Бо й молодший вже жениться, хоче при війську лишатись. Нема дітей, щось забирає їх, хіба лиха сила...

— Хату збудував!... Що їм твоя хата? Глухі стіни. Вони тіло не втримають. Тіло домовина втримає. Отам воно лежить у своєму останнім достатку, — мій приятель постукує пляшкою об надгробок, — перемелене червою. Порох. Тлін. Безголосся. Чорний екран віка над вічністю. Безглазде черево, що розпадається першим, черево для червів, аби не було пуповини — зв'язку з життям, пуповина тримає, але й перша, в мить народження йде у клоаку черві на поживу і тим зазначає, що перший день життя — то перший день смерті...

— А щось мусить жити. Душа живе, — це вже Петро, — чоловіка без душі нема...

— Є, є. Душа душить тіло — і лихе тіло викидає душу. Я не хочу без душі, я не хочу без тіла — воно мені мозоль нагуляло на пальці. А душа мозок нагуляє. Теж болить...

— І мене мозок болить, — Петро вже допив свою пляшку. — Стільки я працював, щоби дітям... Ви не думайте, я не пив, я ото з вами, бо мулько мені нині. Вчора молодший писав — залишається в армії, каже. І жениться. А в нашім селі за дівку десьять тисяч дають. А він там жениться — і ні копійки... Думав, буду онуками тішитись, а вони — по світах. Ви мудрі, ви оба мудрі, вчені, такими мудрими словами балакаєте, от скажіть — що маю робити? Та ж чоловік не для себе живе. На старість хоче коло дітей, коло онуків... Жінка каже — продамо все — і поїдемо до старшого на старість. А старість вже на порозі, чоловік оглянутися не вспів, а вже старий. І навіть такого нагробка не буде, бо хто поставить... Приїдуть, поховають — і пойдуть. А ти — гній...

— Все — марнота марнот, — кажу і прямую за обома до ви-

ходу з цвінтаря, зауваживши подумки, що сказана фраза вельми скидається на перецвілі від давності філософування. Та дарма сподіваєсь на допінгуючу силу вина — на думку спливають пусті банальності, вовтузяться рудавими блазнями і терпнуть у німоті. Петро дбайливо тисне нам руки і перепрошує за мізерність своїх скарг. Виходить за чорну браму, в ореол червоного сонця, що схиляється до заходу і ковтає гамір міста. Я чекаю приятеля, що пішов вилити надлишок випитого вина.

— І як воно інтелігенція колись ходила в народ? — питаю його небавом.

— І щось вчила, і щось радила...

— Рада душа до раю,— він широко посміхається мені. — Тут на розі така винарня!... Ходім!

Львів. Березень. 1988.

Микола ДАНЬКО

[У примірнику, з якого передруковуємо, бракує портрета.]

Миколу Данька, хоча й навчалися в одній Альма матер, жили в одному місті, — по Львову я особисто не знат. Познайомився з ним на зеленобережному, мальовничому Пслі в Сумах. І наші безкінечні розмови, певне, передчували безкінечну розлуку — впродовж 20 літ.

І ось несподівана зустріч — на адресу "Кафедри" надходить дві рекомендовані бандеролі. Зворотня адреса: 214000, Суми, вул. Малиновського, 2, кв. 7. Данько Микола Михайлович.

Розпаковую бандероль свого чарівного земляка перед читачами "Кафедри" і сподіваюся, що він стане і вашим, як і моїм, приятелем. На цей раз як поет, а надалі — і як прозаїк, есеїст, адже ж, пише шухляди його переповнені по вінця...

Михайло Осадчий

АВТОБІОГРАФІЯ МИКОЛИ ДАНЬКА, НАПИСАНА СПЕЦІАЛЬНО ДЛЯ "КАФЕДРИ"

Д А Н Ъ К О Микола Михайлович народився 24 травня 1926 року в селі Славгороді на Сумщині.

Батько, Михайло Андрійович, як і дід, був ковалем, крім того, мав зачарування в техніці й при нагоді зреалізував своє захоплення на курсах перших трактористів. Його з'явлення в селі на "Фордзоні" було справді більшою сенсацією, як фантатичне примісчення американських астронавтів.

Проте ковальство переважило, гаразд стверджуючи теорію генетичного коду.

Книга в Славгороді, завдяки князеві Голіцині, багатотисячна книгоzbірня якого відкривалася для багатьох селян, а тим більше для родичів Миколи, бо ж його дідусь Пилип (грубник) та бабуся (квітникарка в оранжеріях) щасливо користувалися прихильністю аристократа. Ця ж обставина сприяла 1905 року одному з материних братів, Андрієві Пилиповичу, очолити окружну "Просвіту". Рятуючи духовні скарби, надто українські, від денікінців, згаданий дядько перевіз частину книгоzbірні до сестри, матері Миколи, Олени Пилипівні. Пізніше Микола не без замилування розглядав золоті корінці видань: Щедріна, Та-

раса Шевченка, Станюковича, Шеллера-Михайлова, Михайла Старицького, Аполлона Майкова, Гоголя, Куліша, Костомарова та перші ластівки творчості: Михайла Грушевського, Володимира Винниченка, Олександра Олеся, Грицька Чупринки, Христі Алчевської, Олени Пчілки, Марії Проскурівни... Легіон!

Силкуючись наслідувати батька, Микола, як звичайно, здебільша обмежувався лише розгляданням малюнків.

1934 року він закінчив нульовий клас, відтак — перший. Старозавітна вчителька, Єлизавета Григорівна Парамонова, за постійно розявленого рота, обдарувала його книжечками — "Хведъко-халамидник" та "В путай шайтана". Є підозра, що вона була з роду авгурів, явною провісницею долі.

Під час Великої Вітчизняної, добре надивившись на чужинських окупантів, Микола разом з батьком евакуювався за Курськ. Поклав кілька цеглин у відбудову Волгограда.

На початку 1944 року був закликаний до військової служби. Трапив до харківської радіошколи. Радист третього класу! Простолінійність. Природне обожнювання мікрофона. Це й не могло голосно не відбитися на його поезіях, котрими він то бавився, то грішив з дев'ятилітнього віку.

Брав участь у битвах за Будапешт, Віденсь, Чехословаччину.

Потім — Конотопське військове училище винищувальної та штурмової авіації, острів Сахалін...

Демобілізувався 1950 року. Вапняр Глинно-Наварійського заводоуправління поблизу Львова.

Університет з найменням Івана Франка — 1951-1956 роки. Повторні спроби журналістики (перші — в далекосхідній "Тривоге") під егідою доброзичливого редактора. Пізніше — то літ-працівник, то сумнівний завідувач під знаком запитання, ос-кільки безпартійний, всіляких газетно-журнальних відділів: Сумської обласної "Ленінська правда", "Початкова школа" і т.п.

Урешті-решт 1965 року вийшла друком його перша збірка віршів ("Зоряне вікно", "Молодь", Київ), по двох роках у харківському "Прапорі", "Червоне соло", котре, на жаль, офіційно було зараховане до крайньо-патріотичних підступів та означенуvalося по кількох роках судилищем з вироком: "держать и не пущать" у пресу.

А все ж, завдяки академікові Федорові Даниловичу Овчаренкові, тодішньому й секретареві ЦК КПУкраїни, землякові, дещо з'явилося то в газетах, то в журналах, переважно краєзнавчого характеру.

До заборони, а зрідка навіть усупереч їй, публікувалися вірші, оповідання, статті в журналах: "Ранок", "Україна", "Дніпро", "Вітчизна", "Прапор"...

Удмуртський поет Флор Васильєв переклав жмуток його віршів і не без перешкод опублікував у своєму часописі "Мо-

лот".

Микола Данько залюблений у слов'янські мови. Має переклади з Галчинського, Норвіда, Каспровича, Коллара, Ботева та ін.

Його ж власних віршів майже 20 років не публікували з причини, про яку, далебі, не варто нагадувати.

Лишє незначну кількість його поезій було конфісковано. Тоді ж він одразу здогадався забути все, що начальство вважає за крамольне.

Однаке продовжував писати бодай для себе. Відтак з'явилася безліч нових літературних спроб у поезії й прозі.

Коротше, він завжди готовий видавати багатотомник своїх спроб. Усупереч усьому, зухвальство його безмежне. Цей здогад, до певної міри, й ілюструє він своєю фотографією.

Не зайве буде також додати, що він наперекір майже природному тягненню до формалізму, всіляких поетичних витребеньок, вважає за конче потрібне пекти поки що не марципани — "пончики", а чорний хліб літератури.

Так поцінуймо ж гідно його поетичну самопожертву! Двадцятирічне мовчання у жоден спосіб не сприяло його перевилюванню в поглядах на свій народ.

3 лютого 1988 року
м. Суми

М. Данько

Микола ДАНЬКО

СКАРБ НІБЕЛУНГІВ (Старонімецька легенда)

1. ПРИМАРНЕ ЩАСТЯ

Він володів уже, Зигфрід,
Священним скарбом нібелунгів...
Якби ж не душі недолугі,
Якби ж не вrozтіч, а услід!

— Дивіться, — він гукає, — дрімлюги,
Як сяє кожен самоцвіт!
Цей скарб озорить цілий світ.
Ви знову лицарі, не слуги!...

Тремтіли вжахані раби.
Померкло сонце. Побратими
Вже гуртувалися, аби

Ступити в жертвенний вогонь.
Ta згоди не було й між ними...
Чи скарб той клятий? Бог борони!

2. СМЕРТЬ ЗИГФРІДА

Лежить повержений Зигфрід
Обличчям у струмок, з якого
Була б цілющою волога,
Якби співця не зрадив рід...

Так досить люті, не відваги,
Щоб стрепенувся пружно лук...
Закружеляв дводзьобий крук.
Північні крила мав той Хаген!

Ах лицарі... Із-за куща!
Як вам презирливо і втішно,
Коли ніхто не захища

Питомого небесний квіт!
Ба! Й з мови рідної їм смішно...
Зигфріде! Є ж твій заповіт.

3. КРІМГІЛЬДИ

Вона була довір'ям грішна.
Рожевим увижався світ.
З труни мов шепче ЙЙ Зигфрід:
"Якщо ти справді любиш ніжно..."
То що? Навчай! Свої перста
Вмочи у незагойну рану,
Убивці прошматуй уста.
А меч казковий твій дістану...

Я й церкву підпалю... Ось він
Схиляється гидкий заблудка,
Щоб цілувати тебе... Хай дзвін
На сполох вдарить у цю мить!
Я — помста міліонорука,
Без тебе й сонце хай згорить!

*

Авторам псевдоукраїнських романів.

Хтось за історію?... Я — проти,
Як бог не Йсус — Іскаріот.
Отруять кров лжепатріоти.
Півправда ж — як брехня стократ!
"Не ворушіть руками попіл"
Минулого (Брет Гарт і я),
Аж очі побіжать по лобі:
Чи не пригрілася змія?...

*

"Час-простір" вже четвертий вимір...

Жива речовина! — сказав пророк якийсь...
Так обіцяв віротерпимість
Пророк лише на п'ять віків!
Якщо ж не з'явиться месія,
Боввани враз не оживуть,
Пожати мусиш те, що сіяв:
Чужу примножувати могутъ.
Слова не всі ж бо рикошетом.
Немов "дум-дум", рве душу знов
Клич муедзина з мінарета
До обмивання й молитов.

Валерій Гнатенко: Ілюстрація до другої частини книги
Павла Наніїва "Тричі продана", папір, туш, перо, 1972

Який мішух піде на плах
Коли мечеть — нора за крок:
— Немає бога, крім аллаха,
Немає бога, крім аллаха,
Немає бога, крім аллаха,
Немає бога, крім аллаха,
Немає бога, крім аллаха
І ... татко з вусами — пророк!

Так з пазурів, бач, небезпеки
Одразу вислизне, як в'юн.
Обличчям, зверненим до Мекки,
Лояльність викаже свою.

А дочекається суботи —
Пересіда з сідла в сідло:
Змішаються всі "за" і "проти",
Й христопродацтва не було!

... Я зачарований зокрема
Двома стільцями для осла —
Нехай від Ромула, чи Рема,
Нехай від Савла чи Павла!

Яке добро, даруйте — блага!
Пристосуванство — не порок:

— Немає бога, крім аллаха,
Немає бога, крім аллаха,
Немає бога, крім аллаха,
Немає бога, крім аллаха,
Немає бога, крім аллаха...

Лише підказуй: хто пророк!

*

ХРИСТОПРОДАВЦІВ ДО СТІНИ!

Багато всяких болячок
Завжди сідало на Івана,
Бувало, в окові сучок,
Але кричать Йому: — Мовчок!
що скажуть там... за океаном?
Хитрющи, сукини сини,
Христопродаців — до стіни!

Заблуки, ласі на чуже,
Під крильцем молота і плуга...
Природно, що святкує вже
Не голуб- дух, а крук лише,
Не трудівник, а волоцюга.
Сплодили ж покручів вони,
Христопродавців — до стіни!

В запроданця — душа щербата,
Прикрита паспортом олжі,
А втім, коли без бога хата,
Худоба совісніш рогата.
Що Батьківщина для вужів?!
Гендлюють правдою вони,
Христопродавців — до стіни!

Якого викохали звіра!
Як причащалися на злі!...
По Соловках та по Сибірах
Прабатьківська топталась віра
І справедливість на землі...
Невже діждалися весни?
Христопродавців — до стіни!

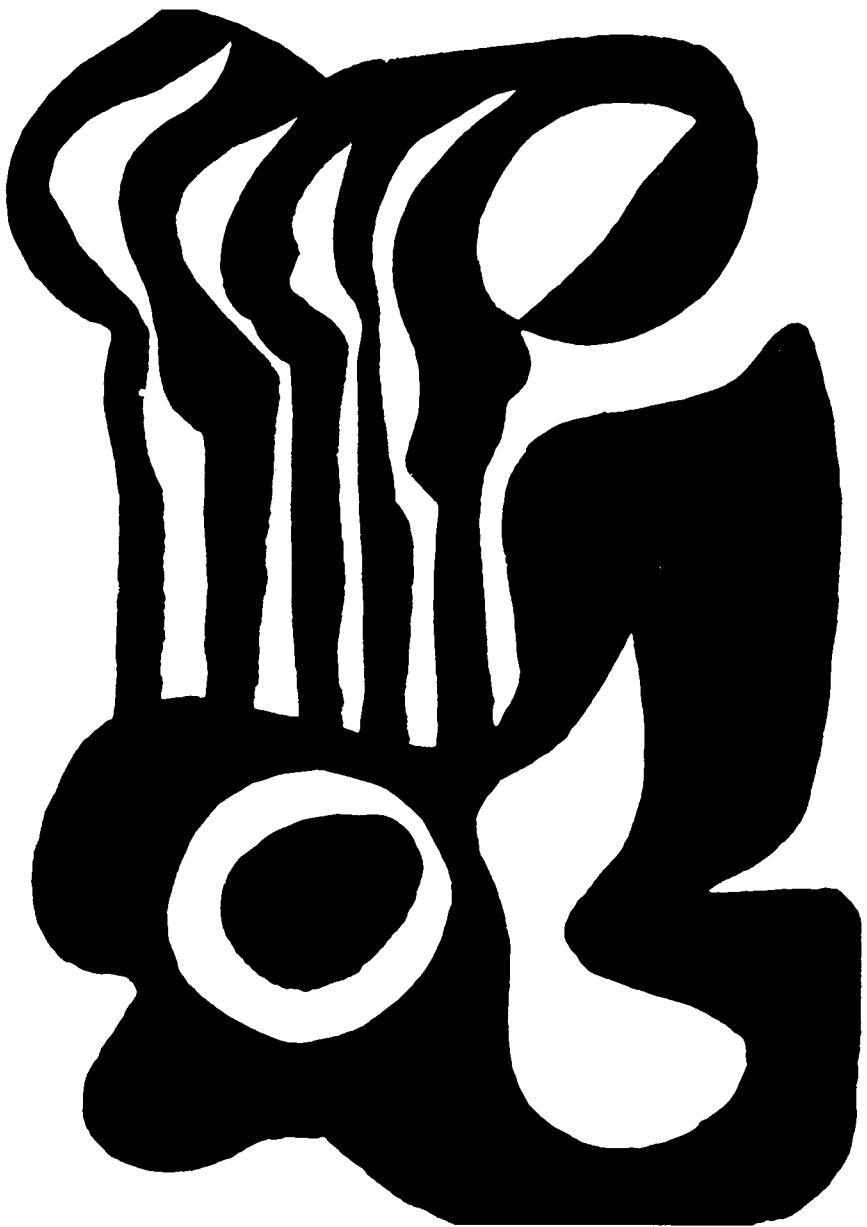
Їх демагогія ясна:
Аби лишилось шито-кrito.
Навіщо чесність голосна?
Погано, як багато зна
Іван про хліб або корито...
На добрій пенсії вони.
Христопродавців — до стіни!

Беззубі начебто кати,
Але стирчить зміїне жало.
А кодло їхнє бачиш ти?
Юшать, хоч греблю знов гати,
Згромадяться дев'ятим валом.
Знов пристосуються вони,
Христопродавців — до стіни!

ВКРАЇНА! Рідне квіткоюоже.
Любов до нього від стебла.
— Вона в батьків твоїх була,
Чи підсусідкували, може?
Той стовбур, він у всіх з села,

Там предків пракоріння гоже.
Я не перевертень, мій боже,
Благослови послом від Псла

Й чуже од віку не вороже,
Однак без хитрощів і зла,
Без всюдисущого орла...
Наріччя будь-яке хороше,
Бо ж мова схожа до весла,
Без неї човен занеможе.

Валерій Гнатенко: Композиція, папір, туш, 1973

"КАФЕДРА" КАНДИДУЄ НОВЕ ІМ'Я

Володимир ЯВОРСЬКИЙ

[У примірнику, з якого передруковуємо, бракує портрета.]

Для мене творчість — це перш за все правда, безжалісна правда про життя. Під цим я розумію точне відображення почуттів, викликаних різними ситуаціями людського буття.

21 березня 1988 р.

Володимир Яворський

А В Т О Б И О Г Р А Ф И Я

Я, Володимир Іванович Яворський, народився 26 травня 1953 року у Львові. Перші 5 років провів у Пустомитах під Львовом, а 1959 року разом з батьками переїхав до рідного міста. Тут я закінчив середню школу і в 1971 році поступив до Львівського університету на український відділ філологічного факультету. Не витерпівши страшної рутинності всього університетського життя, я на другому курсі його залишив. Кілька років працював робітником сцени в театрі ім. М. Заньковецької. Саме в цей період зблизився з середовищем хіппі і влився в нього. З грудня 1973 року — у війську. Служив під Москвою у військово-будівельних загонах.

1975 року повернувся до Львова і знову потрапив у "рідну" стихію хіппі. Працював, де доведеться, і ніколи довго не затримувався на одному місці. Разом з приятелями-хіппі багато подорожував попутними машинами по європейській території Союзу.

У листопаді 1977 р. влаштувався в котельні сезонником і до 1981 р. змінив три місця. З цього ж 1977 р. поступово став відходити від хіппізму, зацікавившися релігією. Три роки вивчав різні релігійні системи, намагаючись досягти досвіду богопізнання.

У вересні 1980 р. одружився. 1982 р. народилася дівчинка — Меланка. Приблизно на цей час, збагнувши хибність силового підходу до богопізнання, я облишив будь-які релігійні вправи. З жовтня 1981 р. по сьогодні працюю кочегаром локомотивного депо Львів-Захід цілодобово.

Писати почав в університеті. Короткі прозові твори називав "Напівсонними листами". Ще маю добірку віршів-молитов і зо-

шит віршів у стилі східних поезій-вражень.

Роман "Радоші і муки Бориса Штоцького" — мій перший твір більшого обсягу, і я сподіваюся на ласкаву прихильність до нього читача.

2 лютого 1987 р., Львів

В. Яворський

*

Прочитав я роман Володимира Яворського — і народилася така думка: немає вже традиційної Галичини з її рафінованим "прошу пана" та "перепрошую"... Ale ж нібито автор пише про середовище, яке з "традиційною Галичиною" аж ніяк не пов'язується?

Ба ні! Галичина влилася в річище світової хіппіманії, наркотизму... Принаймні, певна частина її молоді. Я не уявляю своїх юних літ, що припадають на 50-і роки, в оточенні, про яке читаємо у В. Яворського. Навіть не чув про таке.

Тепер же це не поодиноке явище. Гортаєш сторінки роману — і жахаєшся: як увіходила в життя молодь брежнєвізму — тут і національний ніглізм, і соціальна індиферентність, і психологія розбещеності, і суспільний та статевий аморалізм і фізичне самознищення!

Самознищенння людини, нації, Вітчизни!

Про літературний рівень роману хай посудить читач. Я лише наголошу на абсолютній новизні теми в українській літературі, на безпощадності авторського письма.

Хоча й прагнетися побажати авторові бути пильнішим до мови, щедріше збагачувати свій лексикон як слухом, так і зором — з невичерпних запасів тлумачних словників.

Ta ще... Час уже прощається не лише з духовним убоєством історично скаліченого брежнєвського застою, але й з мовою засійких газетних шпалть, з усією атрибутикою деформованої людської природи.

19 березня 1988 р.

Михайло Осадчий

Володимир ЯВОРСЬКИЙ

РАДОЩІ І МУКИ БОРИСА ШТОЦЬКОГО

(Уривок з роману)

Повітря було сповнене вологи та свіжості. Весна буяла. Всюди, понад канавою, зеленіла трава. Дерева та кущі придорожньої лісосмуги вже почали розпускати листя. Штоцький та Адольфіна стояли на Київському шосе і пробували зупиняти машини, які їхали зі Львова. На сході, далеко за чорнотою зораних полів, уставало сонце. Штоцький був одягнений у брезентові куртку і штани і за плечима мав середніх розмірів рюкзак. В Адольфіни через ліве плече висіла полотняна торба. Її довге, ясне волосся ззаду було зав'язане звичайним мотузком. Вона мала на собі чисто випрані джинси з одною невеличкою латкою на коліні і сірий светер.

— Піднімай руку! — крикнув Борис, побачивши, що наближається величезний авторефрижератор. Він у цю мить сидів збоку на траві і зав'язував шнурівки на кросовках.

Адольфіна підняла руку, але авторефрижератор проіхав, не зупиняючись.

— Спішить дуже кудись, — мовила вона і присіла біля Штоцького.

Той зав'язав шнурівки і витяг з кишені куртки пачку "Верховини".

— Сірники в тебе?

Адольфіна подала сірники і взяла собі цигарку.

— Якщо би були машини, то надвечір ми б вже добралися до Києва, — сказала вона.

Штоцький запалив сірник, дав прикурити Адольфіні і прикурив сам. Вони сиділи на траві, спустивши ноги в канаву, і мовчки курили. По шосе машини проносилися щораз частіше.

— Треба пройти трохи вперед. Мені здається, що тут якесь незручне місце для зупинок, — мовив Борис.

— Чому?

— Не знаю. Мені так здається.

Вони докурили цигарки, тоді встали і пішли вперед по узбіччі шосе. Борис час від часу озирався і піднімав руку, коли яка-небудь машина проїжджала мимо. Проте ніхто не зупинявся. Водії, здавалося, просто не помічали їх.

— От падлюка! — злився щоразу Штоцький, коли чергова машина проносилася повз них.

І вони продовжували бrestи вперед по дорозі. Першою йшла Адольфіна, за нею Борис. Приблизно через півгодини во-

ни зупинилися.

— Будемо ловити тут, — Борис скинув рюкзак і знову закурив цигарку.

Адольфіна сіла на траву, повернувшись до дороги спиною. Зліва неподалік росла стара липа. Дівчина звела голову і побачила на одній з гілок сірого птаха завбільшки з горлицю. Це була сова-сплюка.

— Борисе, дивися, сова на дереві! — радісно скрикнула Адольфіна.

Штоцький глянув угору на липу.

— Ага, справді сова! — здивувався він.

— Кажуть, удень вони сплять. — Адольфіна з цікавістю спостерігала за совою. Та повернула раптом голову, і здавалося, кліпнула очима. — Вона не спить, Борисе! Вона моргає до мене! — закричала Адольфіна.

— Ну, ясно, що не спить, а відпочиває просто. А то б вона, певно, звалилася на землю.

— А коли ж вона спить?

Штоцький нічого не відповів і знову повернувся лицем до дороги. Минуло, певно, не менше години, поки йому нарешті вдалося зупинити якісь зелені "Жигулі". За кермом сидів молодий офіцер у чині майора Військово-Повітряних Сил.

— Подкинете по трассе? — запитав його Штоцький, підбігши.

— Садись, — кивнув той головою.

Штоцький відчинив задні двері.

— Адю, давай швидше, — гукнув він Адольфіні, яка вже йшла до машини, тягнучи торбу й рюкзак.

Вони сіли на заднє сидіння і Борис затріснув двері. Автомобіль плавно рушив, набрав швидкість і незабаром вже мчав по шосе, раз у раз обганяючи вантажівки та автобуси.

— Далеко собралися? — запитав майор, не повертаючи голови.

У ту мить "Жигулі" порівнялися з велосипедистом, який промайнув справа і тут же залишився далеко позаду.

— Нам в Київ надо, — відповів Борис.

— О, так вам повезло! Я еду до самого Києва.

— А ви сами из Києва или только едете в Київ? — поцікавився Штоцький.

— Я в Києве живу. — Майор, тримаючи ліву руку на кермі, правою рукою розстебнув верхній гудзик сорочки і послабив краватку. — Сюда во Львов я просто к другу ездил.

— А тут у вас можно курити? — запитала Адольфіна.

— Можна, курите.

Штоцький та Адольфіна закурили цигарки і стали мовчи споглядати краєвиди весняних полів, що пропливали за вікнами. Ритмічне гудіння двигуна автомобіля заколисувало, схи-

ляючи до сну. Штоцький приплюшив очі, і, повернувшись у думці до Львова, тут же згадав Олега Сопатька і його трагічну смерть два тижні тому. Протягом цих двох тижнів він мало не щодня згадував Олега, і щоразу його охоплювало гнітюче почуття, що він чимось винен перед ним. Він не вважав себе винним, проте щось у ньому настирливо твердило, що він усе таки винен. Зараз це обтяжливе почуття навалилося на Штоцького знову, і він перебирав у пам'яті все, що тоді сталося.

Того дня Борис устав з ліжка дуже розбитий. Усе в кімнаті гнітило його. Він відчував, що мусить кудись іти, щоб тільки не бути в цій жахливій пустці чотирьох стін. Швидко одягнувшись, Штоцький замкнув двері квартири на ключ і вийшов на вулицю. Із Підзамча, аж до центру міста, він ішов пішки, бо іхати трамваєм йому не хотілося. Поблукавши трохи тихими вулицями старої частини Львова і випивши кухоль пива у пивному барі "Під вежею", він знову відчув, що все гнітить його, і вирішив поїхати до Олега Сопатька. На площі, біля пам'ятника Галану, Штоцький сів на автобус і через двадцять хвилин приїхав на вулицю Артема. Висівши з автобуса, він закурив цигарку і побрів тротуаром до високого багатоповерхового будинку, де мешкав Сопатько. Піднявшись на четвертий поверх, Штоцький підійшов до дверей Олегової квартири і подзвонив. Двері відчинила його мати, повна чорноволоса жінка, одягнена в попелясту спідницю і такого ж кольору піджак. Лице в неї було насуплене і непривітне.

— Олег є?

— Це в ліжку валяється. Може, хоч ти розбудиш його!

Олегова мати відступила, пропускаючи його до середини. Штоцький пройшов до кімнати Олега і побачив, що той лежить голий на ліжку і спить. Ковдра без пішви тільки до половини вкривала ноги Олега, а сам він лежав на боці головою до краю ліжка, і його довжелезне чорне волосся звисало до самої підлоги. Зім'ята подушка з подертим напірником чомусь була під ліжком. Скрізь було брудно, на підлозі лежали недокурки, порожні пляшки, шматки подертого паперу і інше сміття. Стіл, де стояв магнітофон, був завалений касетами, там же лежали і Олегові штані. У кімнаті страшенно смерділо цигарковим димом.

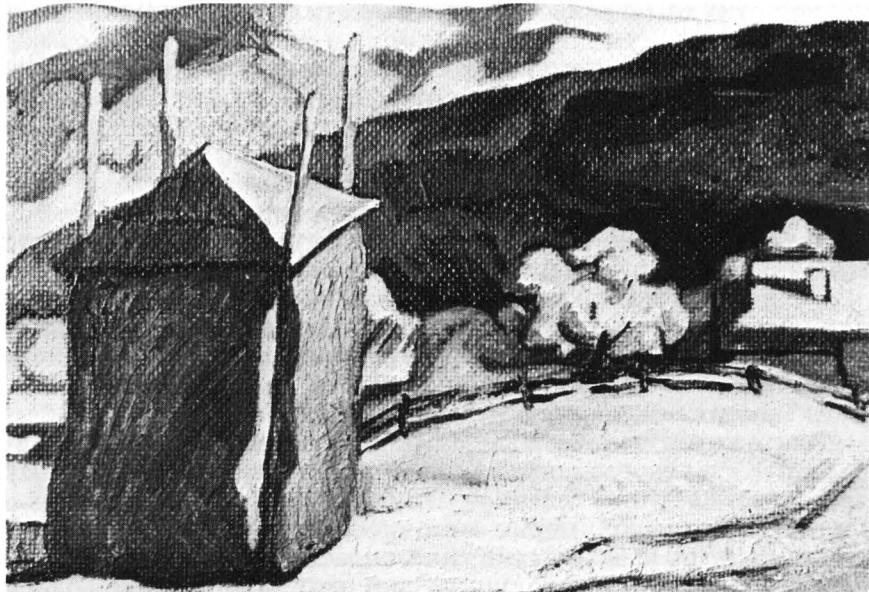
— Чого так довго спиш? — сказав голосно Штоцький і сів на крісло.

Олег розплюшив очі.

— А, це ти! — пробурмотів він. — Котра година?

— Пів до першої.

Олег встав з ліжка і, одягнувшись штанами, вийшов з кімнати. Через кілька секунд з кухні почувся крик і лайка Олегової матері, якийсь шум та гуркіт, схожий на падіння табуретки. По-

Валерій Гнатенко: "Оборіг", картон, олія, 1982

Валерій Гнатенко: Акт, папір, темпера, 1971

тім усе стихло і з'явився Олег з поліетиленовим пакетиком у руці.

— Вчора купив анашу, а ця стара сука вкрада і хотіла викинути! — розлючено сказав він.

— А яка анаша? Звідки?

— Чуйська. Із Середньої Азії.

Олег розкрив пакет і піdnis Штоцькому до носа.

— Пахне нічого, — зауважив той, понюхавши.

Олег поклав пакет на стіл. Тоді витягнув із шухляди стола пачку "Беломор-каналу".

— Зарах наб'ю кілька штук — і покуримо.

— Давай набивай, а я якусь музику поставлю. — Борис піdйшов до магнітофона і став перебирати касети. — А де в тебе Джон Ленон? Я щось не можу знайти.

— Та чорт з ним, не шукай, обійдеться без музики.

Олег вже встиг набити кілька папіросів анашою і тримав одну в роті, а ще одну простяг Борисові. Штоцький взяв папіросу і сів на крісло, Олег клацнув запальничкою, і вони закурили. Спостерігаючи, як химерно змінюються сприйняття навколошнього, вони розслабилися і тихо сиділи на своїх місцях. Не встигли вони до кінця докурити свої папіроси, як відчинилися двері, і до кімнати влетіла Олегова маті.

— Я все одно не дам вам курити цю гадость! — закричала вона, хапаючи зі столу пакет з анашою.

Олег зірвався з місця і скопив її за руки.

— Пакет, пакет вирви в неї! — закричав Борисові.

— Тільки посмій! Забирається з моєї квартири! Я покличу міліцію! — верещала Олегова маті, пручуючись у його руках.

Штоцький вирвав пакет і, сковавши його до шухляди, сів на ліжко. Олег випхнув матір з кімнати і замкнув двері на ключ.

— Я колись її приб'ю! — злісно проказав він.

За дверима чулися плач і прокльони.

— Я не дозволю! Навіть не думайте... Я не дам вам займатися цим у моїй хаті!!! — кричала Олегова маті. — Забираєтесь звідси, зараз же забираєтесь, бо я вже дзвоню в міліцію, вже дзвоню!

— Вона може справді зателефонувати, — зауважив Штоцький.

— Хай тільки спробує!

Тим часом його маті перестала кричати і, піdйшовши до телефону, справді стала дзвонити в міліцію.

— Алло, це міліція?! — швидко заговорила в трубку.

— Олег, вона дзвонити! — стривожився Штоцький.

— Ну, засранка! — задихаючись від люті, вилаявся Олег і рвучко вибіг з кімнати.

Він піdбіг до матері і зі всієї сили вдарив її кулаком в лице.

Вона, наче підкошена, гупнула на підлогу разом із телефонною трубкою, яку притисла до грудей. Олег оскаженіло став копати матір ногами і рвати телефонний провід. Потім виволік її непрітомну з окровавленим лицем на майданчик сходової клітки і, кинувши там, замкнув двері квартири на засув. Усю цю діку сцену Штоцький спостерігав оціпенілий від жаху.

— Пішли, більше вона не заважатиме, — сказав Олег.

Борис був настільки наляканий, що не міг вичавити із себе жодного слова і покірно пішов за Сопатьком до кімнати. Там вони знову стали курити папіроси з анашею. Олег сидів на ліжку, а Борис збоку на кріслі.

— Я вже її не раз бив, але нічого не помагає, — говорив Олег, без кінця посміючись.

Від анаші його весь час розбирало на сміх.

Штоцький слухав і трясся від страху. На нього анаша подіяла зовсім протилежно. Він напружені стежив за кожним Олеговим рухом, бо йому здавалося, що той замишляє проти нього щось недобре. Бориса лякав кожен шерех і звук. Він сидів на кріслі мовчки, блідий і нерухомий, слухаючи розпаттякування Сопатька, і надавав кожному його слову якогось прихованого, зловісного змісту.

Так, до безпам'яті обкурюючись анашею, вони просиділи майже дві години. Кожен на своєму місці.

Раптом задзеленчав електродзвоник.

— Дзвонить хтось, — пробурмотів Олег і, вставши з ліжка, пішов до дверей.

— Не відчиняй! — крикнув Штоцький і, випередивши його, глянув у дверну дірочку. За дверима стояли двоє міліціонерів.

— Там міліція, — прошепотів він, зиркнувши на Олега.

— От стара стерва! Привела таки лягавих! — мовив той і крикнув: — Хто там?

— Из милиции. Откройте — почулося з-за дверей.

— Ну да, так я зразу і відкрию, — засміявся Олег.

— Немедленно откройте! — знову почулося за дверима.

— Я нікого непускаю! Мій дім — моя фортеця! — реготав Олег.

— Сейчас же откройте, а то дверь ломать будем! — гукали за дверима.

— Хто це там м'явкає? — Олег не переставав сміятися.

— Откройте! Откройте! — все більш погрозливо кричали міліціонери і тараobili по дверях кулаками, а Олег тільки сміявся у відповідь і сипав жартами.

Штоцький зазирнув через вікно і побачив унизу біля під'їзду міліцейську машину і ще одного міліціонера.

“Не треба було сьогодні сюди приходити”, — подумав він.

Тим часом у двері били вже ногами. Вони цілі тряслися, і

збоку опадала штукатурка.

— Вáлять дверí! — скрикнув Штоцький.

— Ха-ха-ха!! — надсадно реготав Олег.

Він сміявся і чогось підстрибував на одній нозі. Це був якийсь нездоровий, спазматичний сміх божевільного.

Двері почали тріщати. Міліціонери ламали їх ломом. Штоцький сковався у кімнату, а Олег все ще продовжував сміятися і стрибати на одній нозі.

— На, викусіть! На, викусіть! На, викусіть! — ошаліло кричав він і тикав дулею до дверей.

Потім він раптово замовк і вийшов на балкон. Коли двері врешті з гуркотом відкрилися, і міліціонери ввалилися до квартири, Олег спокійно перекинув ноги через поруччя балкона і так, наче стрибаючи в річку, кинувся униз. Він упав на тротуар просто біля міліцейської машини. Міліціонер, що стояв поруч, відсахнувся од несподіванки вбік і застиг, здивовано вступивши очима в розпластане на тротуарі тіло. Смерть, певно, наступила миттєво, бо Олег як упав, так і залишився лежати в неприродній, перекрученій позі з вивернутими ногами і розтрощеною потилицею. За кілька секунд під тілом утворилася кровава калюжа, від якої відділилися два темночервоні струмки і побігли по похилому тротуару до заднього колеса машини. Штоцький бачив усе крізь вікно. Охоплений жахом, з виряченими очима, він стояв окам'янілий, спервшись ліктями на підвіконня, і дивився вниз.

— Що задумався?! Давай пішли! — грубо сказав один з міліціонерів і торкнув рукою Бориса за плече.

— Веди його до машини, — гукнув з кухні інший міліціонер, — а я тут трохи ще подивлюся і прийду.

Штоцький вийшов з квартири у супроводі міліціонера. Вони спустилися униз сходами і вийшли з під'їзду. І тут Бориса пройняла злість.

"Сідати в тюрму? Отак просто? Ну, ні, я так легко їм не дамся!" — і він, різко відскочивши вбік, кинувся тікати. Він легко перестрибнув дерев'яний парканчик і, пробігши кілька метрів по клумбах з квітами, зник у густо зарослих кущах бузку, які тягнулися під вікнами будинку далеко, аж до задніх дверей гастроному. Штоцький добре знов заспогував це місце, бо не раз із Сопатьком пив тут у кущах вино і через це йому вдалося втекти. Він заховався між стосами дерев'яних ящиків і сидів там, аж поки міліція, обнишпоривши усе навколо, не вернулися до машини з нічим.

Тепер, сидячи у "Жигулях", і, заново згадавши від початку до кінця все, що сталося того страшного дня, Штоцький знову і знову задавав собі питання, на яке не знаходив відповіді: Чому він, знаючи і будучи глибоко переконаним, що не винен у смер-

ті Олега, не може позбутися затаєного почуття, що він усе таки винен?

"Виходить, у людини є щось, що непід владне здоровому глузду; щось таке, що діє за якимись іншими, своїми законами і керувати ним неможливо. Що ж це таке? Виходить, у мене є щось, про що я раніше не знав. Щось дуже важливе. Але що це? Може це і є те, про що говорить релігія?" — Борис повернув голову і побачив, що Адольфіна спить, прихилившись до дверей. Автомобіль іноді тряслось на вибоинах і за кожним разом її голова вдарялася об шибу вікна. "Жигулі" неслися автострадою на великій швидкості і обганяли одну за одною все нові й нові машини. Штоцький повернув голову вліво і побачив на пагорбі замок. Він дивився на нього, не відриваючи очей, аж поки його обриси не сковалися за узвишшям.

— Что это за замок? — запитав майор.

Він витяг з правої кишені кітеля пакетик жувальної гуми і намагався його розпечатати однією рукою, бо друга лежала на кермі.

— Это Олеський замок. Я, правда, там никогда не был, — відповів Штоцький. — Дайте, я вам распечатату.

Майор подав пакетик. Борис розкрив його і віддав назад.

— Себе тоже возьми, — мовив майор, кладучи до рота пластинку жувальної гуми.

— Спасибі, я не хочу, — відмовився Штоцький.

Він сперся на переднє сидіння ліктями і став дивитися вперед на чорну стрічку дороги. Небо хмарилося. Місцевість навколо була відкрита, по обидва боки дороги тяглися нескінчені поля, що своєю одноманітністю навіювали печаль. Борис відчув, що його хилить на сон. Відкинувшись назад, він прихилився до Адольфіни і заплюшив очі. Дівчина щось спросоння пробурмотіла і обняла його рукою.

— Спи, спи, спи, Адю! Все добре, — прошепотів Борис і погладив долонею Адольфіну руку.

До Києва вони прибули надвечір. Майор висадив Бориса та Адольфіну біля найближчої станції метро і поїхав геть.

— Непоганий чоловік, цей майор, — зауважила Адольфіна.

— Справді непоганий, — згодився Штоцький. — Хоч і військовий, офіцер, а за всю дорогу ні слова тобі там про політику, про "долг перед Родиною"... А я, коли сідали в машину, вже був настроївся, думаю: доведеться до самого Києва слухати всі ці іхні маразми.

Увійшовши до вестибюлю метро, вони кинули у монетну щілину перед ескалатором кожен по п'ять копійок і ступили на чорні гумові східці, що разом з людьми швидко пливли вниз. Через кілька хвилин Борис та Адольфіна вже мчали в одному з вагонів підземного електропоїзда. Вагон був переповнений.

Борис з Адольфіною стояли, тісно притиснувшись один до одного, і дивилися на свої відображення у темному вікні. Штоцький час від часу підморгував правим оком і Адольфіна посміхалася. Вони бачили, що пасують одне одному, і це тішило їх. З них і справді була непогана пара. Обоє довговолосі, обоє в поношенному, обдертому одязі з латками, худі, з нарочито відстороненими поглядами, вони були навіть по-своєму красиві. Проте пасажири у вагоні ставилися до них явно недоброзичливо. Чоловік у коричневому костюмі з колодкою нагород ветерана війни, який сидів якраз навпроти Адольфіни, поглядав на них зі злобним презирством. Поруч його сиділа худа, високла жінка із золотими передніми зубами і, глузливо кривлячи рот, говорила своїй сусідці справа:

— Ви только посмотрите на нее! Грязная, растрепанная... А свитер какой!

Світер у Адольфіни на животі був у кількох місцях пропалений цигаркою.

— Они просто позорят наш строй! — підтримуючи її, голосно сказав чоловік у фетровому капелюсі і з портфелем в руці. Він стояв зліва від Штоцького.

— Отбросы общества! — докинув ще хтось.

Ветеран у коричневому костюмі тільки мотав головою, плювався і невиразно хріпів щось схоже на лайку.

— Не звертай на цих падлюк уваги, — шепнув Борис Адольфіні.

— Я не звертаю, — жалібно посміхнулася дівчина і ще більше притиснулася до Бориса.

Висіли вони з вагона на станції "Хрещатик". Піднявшись ескалатором наверх, вони вийшли з метро і опинилися на вулиці Хрещатик з його [...] * багатоповерховими будинками, щедро розп'язкованими різьбленими фігурами, барельєфами і художнім ліплінням. Юрби перехожих сунули тротуарами. Тисячі голів, плечей, лиць, усмішок, поглядів, рухів разом з гулом голосів та кроків створювали дуже своєрідну чарівно-принадливу атмосферу. Всюди світилася безліч вогнів, сяяли вітрини, мерехтіли кольорові зблиски на полірованих капотах легкових машин, що проїжджали мимо. У сутінках усі люди здавалися привітними і красивими. Вечір був дуже теплий, сповнений свіжої весняної вологи і ніжного аромату першої зелені.

— А тут тепліше, ніж у Львові, — мовив Борис.

— І листя на каштанах як сильно вже розпустилося, — захоплено вигукнула Адольфіна, дивлячись на дерева, що росли уздовж вулиці.

* Слово нерозбірливе.

Валерій Гнатенко: Жіночий портрет, папір, туш, 1978

Вони йшли тротуаром у бік Головної пошти.

— Зайдімо у гастроном, купимо щось поїсти, — сказав Штоцький.

— Спочатку в хлібний. Ось якраз булочна, — Адольфіна вказала рукою вправо.

Купивши буханець хліба, вони вийшли з булочної і зайшли до гастроному. Тут вони взяли голландського сиру, ковбаси і пляшку дешевого кріплленого вина "Портвейн-72".

— Один мій знайомий львівський поет це вино просто обожнює, — сказав Штоцький, ховаючи пляшку до рюкзака.

— А хто це?

— Та ти його не знаєш. Це Гор, Григорій Скалезуб. Я з ним познайомився, коли ще був в десятому класі.

За кілька метрів від них під каштаном лежав п'яній. Він лежав на спині, ноги в нього були зігнуті в колінах, а голова упиралася в стовбур дерева. Лиця не було видно, бо його наполовину закривав брудний синій берет. П'яній обблюювався і вся права пола його плаща і сорочка на грудях були обгиджені блювотиною. Кожен повів вітру доносив з його боку нестерпний сморід.

— Фу, ходім звідси, — зморщила ніс Адольфіна.

Борис зиркнув на п'яного. Той повернувся на бік, щось прокрипів, ніби комусь погрожуючи і, очевидно, помочився, бо штани його змокріли і з них закапало.

— Обісцяvся, — хихкнув Штоцький, закидаючи на плечі рюкзак.

— Ну ходім! — сказала Адольфіна і попрямувала до тротуару.

Штоцький рушив за нею.

Вони пройшли трохи тротуаром, потім спустилися у підземний переход і вийшли по той бік проспекту, навпроти Головної пошти.

— Треба десь пошукати місце для ночівлі, — мовила Адольфіна.

— Спочатку зайдем у "Хрещатий яр", може, когось побачимо, — сказав Борис.

— А це далеко звідси?

— Та ні, трохи назад треба вернутися по Хрещатику.

— Ти думаєш, що Бізон у Києві? — Адольфіна глипнула на Штоцького.

— Має бути... Врешті, якщо й нема, то Галя буде обов'язково. Вона вагітна.

Адольфіна вийняла цигарки і сіла на кам'яний бордюр біля виходу із підземного переходу.

— Покуримо й підем. — Штоцький теж сів біля Адольфіни, і вони закурили.

— Як вона не боїться родити? — тихо проказала Адольфіна, пускаючи з рота дим. — Вона ж уся колена й переколена.

— Дитина точно народиться калікою. Краще б зробила аборт, але вже пізно.

— Можна ще штучні роди.

— Можна, але це майже вбивство дитини, — заперечив Штоцький.

— Ох, як вам, мужчинам, добре! Кохайся собі, ні про що не треба думати. За все мусить розплачуватися жінка, — зітхнула Адольфіна.

— Ну, добре, пішли, — підвівся Штоцький.

Адольфіна встала, і вони неквапливо побрели тротуаром.

"Хрестатий яр" був звичайною дешевою кав'янреною зі столика-ми-стояками. Тут можна було зустріти і людей мистецтва, і поклонників новітніх релігійних вчень, і молодих хлопців та дівчат, що сповідували філософію відходу, хіппізм, а то й просто різного віку п'яниць і наркоманів. Штоцький у Києві мав деяких знайомих і сподівався когось із них знайти у "Хрестатому ярі". Коли він та Адольфіна підійшли до кав'янрні, то біля входу побачили групу хіппі, серед яких було троє хлопців і дві дівчини. Двоє хлопців мали довге волосся, третій був короткопідстрижений і сидів навпочіпки з опущеною головою. Обидві дівчини були біляві. Одна, повніша, була у джинсах, а друга — у вилянялій джинсовій спідниці. Всі вони щойно викинули папіросу із анашою. Штоцький відразу вловив специфічний запах гашишу, коли дівчина у джинсовій спідниці випустила з рота дим і викинула скурену папіросу в кущі.

— Травой не угостите? — підійшовши, звернувшись до них Борис. Ніхто не відповів. Усі мовчки, з байдужими виразами на обличчях дивилися на Штоцького.

"От ідіоти. Не можуть без своєї гри" — подумав він і знову запитав: — Где тут можно достать траву?

— Можно где-нибудь, — нарешті протягливо відповів довговолосий чорнявий хлопець у круглих окулярах і зеленкуватому френчі.

— А вы откуда? — спитала дівчина в джинсовій спідниці, помахуючи в руці мініатюрною шкіряною торбинкою з витисненою на ній цифрою тринадцять.

— Со Львова, — відповів Борис. — Только-что с трассы.

— Стопом приехали? — дівчина приязно посміхнулася.

— Да, из Львова до самого Киева на одних "Жигулях".

— Нам очень повезло. Один военный летчик подвез, майор, — докинула Адольфіна.

— Вот, возьмите, — дівчина у джинсовій спідниці вийняла з торбинки невеличку папіросу із анашою і дала Штоцькому.

— Спасибо! — Борис сховав папіросу до кишені.

- Про Бізона спитайся, — шепнула Адольфіна.
- А Бізона тут хто-небудь знає?
- Знаєм, — відповів довговолосий хлопець у круглих окулярах та френчі. Він чванливо посміхався, поглядаючи на Бориса і Адольфіну.
- Він ось тільки недавно був тут, — втрутівся у розмову другий довговолосий хлопець, який мав на голові коричневий берет, поїдений з правого боку міллю.
- То він у Києві?! — зрадів Борис. — Бачиш, а ти думала, що Бізона нема, — мовив він до Адольфіни.
- Бізон повинен незабаром прийти. Тут його всі ждуть, — сказав хлопець у береті, поїденому міллю.
- Да вот он, идет уже, — підвівши голову, вигукнув короткокіпістрижений хлопець, що сидів навпочіпки, і вказав рукою на невисокого, бородатого, із кучерявою шевелюрою чоловіка під сорок років у запилюженому та пом'ятому чорному костюмі, давно праній білій сорочці і обчухраній зеленій краватці. Він похитуючись наблизився до кав'янрі. Це був Бізон. З ним Штоцький колись познайомився у Львові на квартирі Скалозуба, до якого той приїхав у гості. Тоді Борис ще вчився в університеті. Його справжнє ім'я було Петро, а прізвище Полян. Він був художником і малював темперою невеличкі, завбільшки у дві складені долоні, картини. Це були в основному натюрморти і портрети людей.
- Бізон, здоров, — привітався Борис, коли той підішов.
- Бізон кинув головою. Тоді мовчки обвів своїми мутними, наче мертвими, очима всіх присутніх і знову глянув на Штоцького та Адольфіну.
- Давно приїхали? — запитав він.
- Сьогодні. От тільки-що, — відповів Борис.
- Просто з траси, — додала Адольфіна.
- Якщо не маєте де ночувати, можу запропонувати одне чудесне місце. — Бізон засміявся. Тоді склав дві долоні докупи і, повернувшись спиною, вигукнув: — За мной не стоять! — Після цього повернувся лицем і знову засміявся. Сміх його був недоречний і безглазий.
- Він же цілком задовбаний! — шепнула Адольфіна.
- Напевно, — згодився Штоцький.
- Запала ніякова мовчанка. ЇЇ перервав довговолосий хлопець у круглих окулярах.
- Бізон, ти принес? — запитав він.
- Принес, принес! — відповів Бізон і тоді додав: — Пішли в скверик.
- Вся компанія рушила в скверик. Вибравши одну з лавок, що була в найдальшому кутку скверика, Бізон сів. Всі з'юрмилися довкола нього.

— Ну что? — засміявся він якимсь глухим, неприємним сміхом. — Деньги давайте.

— Попробовать сначала надо, ты же знаешь! — сердито сказав короткопідстрижений хлопець.

— Ты что, Искариот, не веришь мне? Мені, батькові не віриш? Нестору Івановичу Махну не віриш? — по-театральному грізно викрикнув Бізон і захихотів.

— Ладно, давай пробу снимать, — сказала дівчина у джинсової спідниці. — Никогда ты не можешь без своих кривляний!

Вона вийняла зі своєї торбинки пачку папіросів "Казбек" і дала Бізонові. Той набив одну папіросу анашею, прикурив і пустив по колу. Анаша всім сподобалася.

— А вы думали... Я же знаю, что продаю, — сміявся Бізон, ховаючи до кишені гроши і віддаючи короткопідстриженому хлопцеві за кличкою Іскаріот темно-сіру грудку завбільшки з кулак, яку той відразу загорнув у шматок газети.

Надворі тим часом зовсім стемніло і в небі з'явився місяць. Штоцький і Адольфіна стояли і дивилися на нього.

— Чому він такий красивий? Дивишся, дивишся і не можеш надивитися, — тихо мовила Адольфіна.

— Певно тому, що у його світлі є щось таємниче. А таємниче завжди притягає.

— Ні, це не таємничість, це щось інше, навіть не знаю, як сказати.

— Що ж це таке? — прошепотів Борис і обняв Адольфіну.

Вона притулилася до нього.

— Я не знаю, що це, але це щось таке дуже прекрасне, дуже чисте... — Адольфіна не доказала: Борис поцілував її в губи.

— Дивись, уже всі пішли! — звівши голову, здивувався Штоцький.

Справді, на лавці сидів тільки сам Бізон. Здавалося, що він спить. Очі в нього були розплющені, проте нерухомі і дивилися кудись в темінь кущів. З рота на бороду текла слина.

— Ти заснув, Бізон? — окликнула до нього Адольфіна.

— Чого б це я спав? — поворухнув головою Бізон, і його лиць розплілося у глузливій посмішці. — Я просто думаю.

— Про що? — запитав Штоцький.

— Та ні про що. Як позбутися Галі.

— А вона ще не народила? — спитала Адольфіна.

— Ні. А ти що, хотіла б, щоб вона вже народила? — Бізон устав з лавки. — Тоді мені б довелося вбивати вже двох.

— Невже ти її так ненавидиш? — Адольфіна здивовано глянула на Бізона.

Той витягнув з кишені брудну носову хустинку і витер з бороди слину. Потім повернувся до Адольфіни і, зробивши дурнувату міну, мовив:

— Я ненавиджу? Це вона мене ненавидить. Вона і взувалася з ким тільки не хочеш, і завагітніла, тільки аби досолити мені. Інший давно повісив би Й, зарізав би, а я, бачиш, терплю. — Бізон підстрибнув і, зробивши випад уперед, розсік долонею повітря. — Х-у-у-у-х! — крикнув він і засміявся неприємним, штучним сміхом.

— Ти говорив, що знаєш якесь "чудесне місце", де можна переночувати, — сказав Штоцький.

— Так, це на Подолі, — відповів Бізон. Він витяг цигарку і закурив.

— Ну, то йдем туди, — мовив Борис.

— Ідем, — сказав Бізон.

Вони вийшли зі скверу і попрямували догори вулицею. Бізон безугаву щось базікав. Голова його явно була трохи потьмарена. Коли вони спустилися Андріївським узвозом на Поділ, він став путатися і ніяк не міг пригадати дороги до місця, куди вів. Вони довго блукали нічними вулицями, перелізали через огорожі, переходили пустырі, аж поки врешті не опинилися в якомусь провулку, де стояли обшарпані, покинені людьми будинки, призначенні на знос.

— Це десь тут, — пробурмотів Бізон.

— Точно тут, чи у твоїй макітрі все вже перемішалося? — роздратовано кинув Борис.

— Тут — ясно, що тут.

Пройшовши трохи провулком, вони зупинилися біля двоповерхового цегляного будинку з порозбиваними вікнами.

— Ну, от, прийшли вже, — сказав Бізон.

Через пролом у стіні вони влізли в будинок і, піднявши сходами на другий поверх, увійшли до досить просторої кімнати, вікна якої мали усі шиби. На дерев'яній підлозі лежали уламки цегли та тиньку, якесь шмаття, кілька картонних коробок, старі газети, діряве відро, пляшки і інше сміття. У кутку, на настилові із дощок, лежав широкий дермантиновий мат, які, звичайно, бувають у спортзалах. Було вже запівніч, але з вікна так ясно світив місяць, що у кімнаті не треба було світла.

— Справжній готель, — бундючно мовив Бізон, — я тут жив цілий тиждень.

Штоцький поклав на підлогу рюкзак і сів на мат. Адольфіна вмостилася біля нього і, обнявши його, положила голову йому на плече.

— Ну все, я йду, — процідив крізь зуби Бізон і рушив до дверей.

Він вийшов з кімнати і зачинив за собою двері. На сходах він певно спіткнувся і впав, бо з-за дверей донісся якийсь гуркіт і Бізонові прокляття з лайкою. Потім усе стихло. А через кілька хвилин уже з вулиці почувся спів Бізона, який на все горло

Валерій Гнатенко: "Натурниця", папір, туш, 1976

затягнув:

— За туманом нічого не видно!!!

Тим часом Борис і Адольфіна, розстеливші газету, вийняли їжу і, сидячи на маті, стали їсти. За цілий день вони майже нічого не мали в роті і страшенно зголодніли. Спочатку вони з'їли ковбасу, якої було усього двісті грамів, тоді взялися до сиру. Усе це їли з хлібом і запивали вином, передаючи один одному пляшку.

— Ти більше не будеш сиру? — спитала Адольфіна.

— Ні, я вже наївся, — відповів Борис, прикладаючи пляшку до вуст.

— Тоді я все ховаю.

Адольфіна загорнула рештки сиру та півбуханця хліба, що залишилися, в газету і, поклавши згорток зверху на свою торбу, сіла біля Штоцького.

— На випий, — Борис дав Адольфіні пляшку.

Дівчина зробила кілька ковтків і поставила пляшку на підлогу. Тоді притулилася до Бориса. Обнявшись, вони сиділи на маті зовсім нерухомі і тихо дивилися крізь вікно на місяць, огорнутий його фосфоричним сяйвом.

— Нас троє: я, ти і місяць, — ледве чутно прошепотіла Адольфіна.

Вона почувала себе щасливою. Її голова лежала на Борисових грудях, і вона чула биття його серця. Адольфіні хотілося, щоб ця мить тривала вічно. Штоцький гладив долонею її довге ясне волосся, яке сріблилося місячним промінням і відчував, як його серце огортає, заколисує приємний спокій і тиша.

— Ідем спати, — прошепотів Борис, коли місяць зайшов і щез за високим деревом.

Адольфіна вийняла з рюкзака коц і розстелила його на маті.

— Ну все, лягаєм, — тихо мовила вона.

Вони обгорнулися коцом і, притулившись одне до одного, невдовзі заснули. Вони спали і зовсім не чули, як уся кімната сповнилася дивним шарудінням та попискуванням. Це з'явилися щури. Бігаючи та гасаючи по підлозі, вони знайшли хліб та сир на Адольфініній торбі і за якихось чверть години зжерли все, так що від згортка лишилися тільки клапті газети.

Ранком наступного дня Борис та Адольфіна збудилися, коли сонце яскраво світило крізь вікно. На дереві, що росло трохи ліворуч від вікна, без угаву цвіріньями воробці. Надворі була прекрасна погода.

— Адю, я піду в магазин, куплю щось поїсти, — Борис звівся на ноги.

— Добре, а я тут трохи приберу.

Дівчина сіла на маті і, витягши з торби червоний гребінець,

стала розчісувати своє гарне ясно-золотаве волосся.

Штоцький закурив цигарку і вийшов з кімнати. Через півгодини він повернувся, несучи в поліетиленовому мішечку молоко і дві булки.

— Так швидко повернувся? — здивувалася Адольфіна.

— Та магазин тут недалеко. А ти, бачу, вже порядок навела.

Підлога в кімнаті була заметена, все сміття і мотлох знесені в куток. — Треба ж трохи прибрести. Це ж наша київська квартира! — Адольфіна ніжно глянула на Штоцького. Вона була без светра і сиділа зараз на маті, підібгавши під себе ноги, у сорочці в синій горошок, у джинсах і боса. Її золотисте волосся зазаду було стягнуте чорно-білою стрічкою.

— Тепло тут у кімнаті. — Борис скинув куртку і сів на мат.

— Скільки заплатив за булки?

— Ніскільки. Я їх просто вкрав! — засміявся Штоцький.

— А молоко?

— А молоко просто взяв! — знову засміявся Штоцький і, надпивши трохи молока з пляшки, додав: — Гроші треба економити. У нас же всього п'ятнадцять рублів.

Не встигли вони доїсти булки і випити молоко, як знизу із коридору донісся якийсь шум.

— Слухай, там хтось іде, — насторожилася Адольфіна.

Штоцький поклав порожню пляшку з-під молока на підлогу і прислухався. Справді, на сходах чулися чиєсь важкі кроки і голоси. Хтось піднімався догори. Борис та Адольфіна сиділи на маті і напружені чекали. Кроки наблизялися. Врешті двері відчинилися і до кімнати увійшли двоє незнайомців.

— О, квартиранти есть! — холодно посміхаючись, сказав один з них, що мав бліде, чисто виголене обличчя, був лисий, худорлявий і одягнений у новенький шкіряний плащ.

— Взять за ночлег надо с них, правда Додик? — хихкнув його товариш із чорними гнилими зубами та брезклім лицем. Він мав на собі синю куфайку із засмальцованим коміром і тримав у рукі великий напханий чимось портфель.

Вони підійшли до Бориса та Адольфіни, що насторожені мовчки сиділи на маті.

— Не бойтесь, мы не кусаемся, — знову неприємно усміхнувся лисий.

— А мы не боимся, — сердито буркнув Штоцький.

— Ладно, ладно, петушок, — глузливо мовив лисий. Тоді повернув голову до свого гnilозубого дружка у куфайці і сказав: — Доставай, Карафет, банку.

Гnilозубий розкрив портфель і вийняв з нього пляшку коньяку. Він розкоркував його і, зробивши сам кілька великих ковтків, простяг лисому.

— На, Додик, — сказав він, віддаючи пляшку і кладучи до ро-

та конфету.

Лисий Додік узяв пляшку, припав до неї і, випивши більше половини, поставив її на підлогу біля ноги Штоцького.

— Бери, петушок, угощаю.

— Я не хочу, — похмуро відповів Борис.

— Что вы там ищете? — розгнівано викрикнула Адольфіна, побачивши, що гнилозубий запустив руки в рюкзак і риється в ньому.

— Я так, по-старой морской привычке, — кривлячи ротом та блазнючи, відповів гнилозубий і витягнув із рюкзака записник Штоцького з адресами.

— Віддай сюди! — не витерпів Борис і кинувся виривати записник.

Гнилозубий із записником відскочив убік. Борис кинувся за ним. Він спіймав гнилозубого однією рукою за полу куфайки, а другою за ліву руку і в цю мить почувся надсадний крик Адольфіни. Штоцький повернув голову і побачив, що лисий обхопив дівчину руками і намагається повалити на підлогу. Борис хотів бігти до неї, але раптовий удар чимось твердим у потилицю збив його з ніг. Він упав, а гнилозубий тут же стрибнув на нього і ще раз ударив по голові кастетом і Штоцький втратив притомність. Тоді гнилозубий скопив електропровід, що лежав на підлозі під стіною і, зв'язавши ним Борисові руки й ноги, пішов допомагати Додікові гвалтувати Адольфіну.

Дівчина відбивалася, як могла, але Додікові та Марафетові, які були звичайними кіївськими криміналістами, що промишляли обкраданням квартир, це тільки ще більше додавало охоти знущатися з неї. Вони зірвали з Адольфіни джинси, потім здерли трусики і заткнули ними її рот, щоб вона перестала кричати. Дівчина стала відчайдушно вириватися, б'ючи колінами. Тоді лисий Додік вдарив її кулаком в обличчя і вона відразу обм'якла.

— Не дергайся больше, сука, — прошипів він, скидаючи зі себе штани.

Марафет знайшов у Адольфініній торбі тюбик крему для рук.

— Bo! Вместо вазелина будет! — бридко посміхаючись своїми гнилими зубами, вигукнув він і подав тюбик лисому.

Той узяв тюбик і все з нього вичавив дівчині в лоно. Тоді, стиснувши руками її стегна поліз на неї. Адольфіна вже не опиралася. Вона лежала на спині з розкиненими ногами і байдуже дивилася в стелю. Гнилозубий тримав її за руки, хоч це вже було непотрібно. Додік довго мучив Адольфіну, довго мняв руками її безжivне тіло, поки врешті зліз з неї.

— Давай, твоя очередь, — важко дихаючи, мовив він Марафетові.

— Счас она у меня проснеться, — процідив гнилозубий.

Він сів на Адольфіну і, розчепіривши пальці, вп'явся руками її в груди. Дівчина, викручуючись усім тілом, виплюнула трусики з рота і несамовито закричала. Марафет підсунувся вище. Його брезкле обличчя усе розплілося в гидкій гримасі садистичної насолоди. Дівчина розpacчливо плакала, волала, мотаючи в різні боки головою, а гнилозубий продовжував свої катування.

— Надо ей пасть заткнуть, — сказав лисий і схопив трусики, що лежали збоку.

— Додик, руки, руки держи! — закричав Марафет, притискуючи руки Адольфіни до мати, бо вона відчайдушно стала молотити його кулаками по обличчю.

У цей момент зад Марафета трохи піднявся і Адольфіна, відтягнувши праву ногу, щосили хвицьнула його коліном по мошонці. Гнилозубий закричав від болю, звалився на бік і, тримаючись за мошонку, став катулятися по підлозі, дригати ногами та вити. Адольфіна зірвалася на ноги і кинулася до дверей, але лисий догнав її, схопивши за волосся.

— Я тебе уйду, — прошипів він, хапаючи другою рукою дівчину за голе стегно і відриваючи від підлоги.

— А-а-а-а-а, — хріпіла Адольфіна, драпаючись нігтями, і марно намагалася вирватися.

Додік кинув її на мат і Марафет тут же став оскаженіло бити її кулаками. Він бив по обличчю, по грудях, по животі, по руках і стегнах. Дівчина звивалася, ошаліло кричала, потім вже тільки стогнала, а гнилозубий, божевільно блискаючи очима, сипав удар за ударом.

— На, убью, убью, на, на, на...!!! — гугняво викрикував він з побагровілим, покривленим від безтямної люті лицем і безперестану знову і знову гупав кулаками по тілі Адольфіни, яка, стікаючи кров'ю, давно вже лежала непритомна.

— Ну, хватит уже! — гаркнув врешті Додік і, схопивши гнилозубого за голову, відтягнув від Адольфіни.

Марафет спробував було відштовхнути Додіка, але той сильно здушив його руками за горло і злісно прошипів:

— Я же сказала, хватит!

На обличчі гнилозубого набрякли жили і він, задихуючись, близкаючи слиною, захарчав:

— Пусти, пусти, Додик.

Лисий відкинув від себе Марафета і той гепнувся на підлогу.

— Оdevайся, быстро. Сматываться отсюда надо, — знову гарикнув Додік і, шпурнувши Марафетові його штані, надяг на себе свій шкіряний плащ.

Марафет одяг штані та куфайку і мовчки стояв біля вікна.

Очі в нього були ніби заслані поволокою.

— Чого стал? Пошли! — крикнув Додік і рушив до дверей.
Марафет здригнувся, схопив портфель і пішов за ним.

Львів, 1985-1987 pp.

Валерій Гнатенко: Композиція, папір, туш, 1973

НА
ПЕРЕХРЕСТЯХ

Богдан ГОРИНЬ

СТОРІНКИ ЩОДЕННИКА

В роки моого навчання у Львівському державному університеті ім. І Франка (1954-1959) та в перші післяуніверситетські роки на вулицях Львова ще можна було зустріти похилого віку людей — живих свідків української історії і культури кінця 19-го — початку 20-го століття. Деякі з них добре знали Івана Франка і його сучасників, інші перейшли крізь вир першої світової війни, чимало було таких, що брали активну участь у загальнокультурному житті Львова у 20-і і 30-і роки. Вдячний долі, що із багатьма із них — Михайлом Яцковим, Денисом Лук'яновичем, Михайлом Рудницьким, Григорієм Смольським, Ярославою Музикою, Іваном Северою та ін. мені пощастило бути близько знайомим, часто зустрічатися, уважно вислуховувати їхні думки, спогади, вести на різні теми розмови, а іноді й гострі (як з Іриною Вільде і Михайлом Рудницьким) суперечки.

Не дивлячись на молоді роки, все ж усвідомлював непересічність, неповторність, документальну вагомість багато чого з того, що чув від тих людей, а тому вів докладні щоденникові записи. Більшість із них записів загинула під час арешту 1965 року, але й те, що дивом вціліло, надієся, викличе живий інтерес у читача, перед яким постануть маловідомі сторінки української історії, літератури і мистецтва, переломлені крізь призму індивідуального сприйняття багатьох свідків і учасників живого історико-культурного процесу.

1. ДЕНИС ЛУКІЯНОВИЧ

1958 рік, 10 жовтня.

З майстерні Володимира Патика я попрямував у "фундаменталку" — Наукову студентську бібліотеку, що була зовсім близько, за яких триста метрів. Патик пророчив мені після закінчення університету працю у Львівському музеї українського мистецтва, а це зобов'язувало мене вивчати літературу по профілю моєї майбутньої професії. Літератури з питань українського мистецтва в бібліотеці було обмаль, а хотілося ознайомитися з матеріалами ширше, докладніше. Де його шукати? В пер-

шу чергу треба було б переглянути недоступні, закриті у спецфонди періодичні видання різних років, скласти бібліографію. І тут я згадав про Дениса Яковича Лук'яновича, вирішив скористатись із його недавнього запрошення. Пригадав попередження: "Перш, ніж захочете зайди, подзвоніть по телефону". На мій дзвінок ввічливо відповів: "Прошу, заходьте".

Без побічних розпитувань "професор" — він волів, аби саме так його називали — відкрив книжкову шафу, вийняв передній ряд книжок і сказав: "Те, що в другому ряді, витягуйте самі, дивіться і відкладайте, що вас цікавить".

Деякий час я мовчки перебираю книжки. Познаходив чимало унікальних видань, серед них підшивки журналів "Артистичний вісник", "Життя і мистецтво", кілька рідкісних монографій і альбомів з історії світового мистецтва. "Професор" щось писав, але час від часу відривався, щоб кинути якусь репліку.

— У мене десь повинні бути листи від родини Устияновича. Але, щоб їх знайти, треба багато перерити, а то не так просто. Картини Корнила Устияновича висіли в його родичів на стінах. Не знаю, як там їх порозтягували і де вони тепер могли опинитися.

Через якийсь час:

— А про Юліана Панькевича, що оформляв укладені Франком "Акорди", то навіть невідомо, де і коли помер. Одні кажуть, що на Тернопільщині, бо там народився, а інші, що у Харкові в 30-ті роки. В кого довідаєшся? Що творилось в 30-і роки на Східній Україні, то кануло, як камінь у воду. Отака наша історія. Історія без історій... Погляньте на стіну — там висить його Шевченко".

Портрет висів у рамі під склом, важко було розглянути, в якій техніці він виконаний, але високий рівень майстерності художника не викликав сумніву.

— Цікаво, якої думки був про творчість Панькевича Іван Труш? — запитав я.

— Знаєте, художники, — то особливі люди. Приміром, Труш. Він рідко хвалив когось, незалежно, чи то в розмові, чи то в статтях. Вважав, що то йому могло б пошкодити. А вам би треба звернутися у Музей українського мистецтва, що на Драгоманова. О, там були цікаві матеріали. Не знаю, чи вціліло то все. Чув, що кілька років тому, здається, у 1952, добре обскубали той музей. І де вони то зберігають, що забрали? І чи є до тих матеріалів який доступ? Чи збираються повернути, чи вже так, напроще? Поцікавтесь.

— Я заходив в музей, але мені, як студенту, важко добитися дозволу на користування музеїною бібліотекою.

— То напишіть про те все у "Вільну Україну" і поставте своє прізвище. Як то не дозволяють? Для кого тоді той музей? Або

напишіть в обком партії. Там завідує культурою, от, забув прізвище, десь у мене є записано, потім знайду. На мене той музей у теперішньому стані також спривів неприязне враження. Недавно дзвонив туди по одній справі. Трубку взяла секретарка і відповідає по-московськи. А ви з нею коли-небудь говорили?

— Говорив.

— А по якому розмовляла з вами?

— Та по-російськи, вона здається, росіянка.

— Ну, і що то має до речі, якої національності? Раз працює у Музеї українського мистецтва, то мусила б потрудитися і вивчити українську мову. Одного разу приходила до мене з того музею якесь дівчина. Цікавилася Сосенком. Дзвонив до музею, щоб прийшла до мене ще раз бо, на щастя, знайшов дві мініатюри. Спеціалістам вони абсолютно невідомі, як тільки Сосенко їх намалював, то я їх зразу у нього купив. Спочатку вони висіли у мене в рамках, а потім рамки поламалися, та й ті мініатюри десь закинулись. А тепер я їх віднайшов. Не міг тій дівчині зразу сказати, бо не пам'ятав, чи є вони ще, чи, може, вже хто потягнув, бо й таке бувало. Як будете в музеї, то нагадайте й, щоб зайшла.

Денис Якович знову схилився над столом, але ненадовго, бо задзеленчав телефон. Говорив голосно, щоб і я міг чути кожне слово:

— Коли я вам хотів зразу дати гроші, то ви казали, що не потрібно, а нині вже давай, бо вже треба. Ви мене зфальшували. Жінки такі є, вони на то здатні, але я думав, що ви не такі... Ну то приходіть, — сердито поклав трубку. — Ото фальшивство! — сказав він ніби сам до себе.

— За що треба платити? — поцікавився я.

— Та за газету. Як я запитав її, чи зразу гроші потрібні, то сказала, що колись дасте. А то колись виявилося через день. Денис Якович відрахував потрібну суму і кинув на стіл. — Тараса Мигаля знаєте? — якось без зв'язку із попередньою розмовою запитав мене.

— Близько не знаю.

— Ет, то нема що говорити. — Підійшов до телефону, набрав номер і почав розмовляти з кимось із редакції. Нарікав, що Мигаль щось у нього забрав і не віддає, не приносить і сам не заходить більше, ніби дорогу забув. Що саме мав віддати Мигаль, я не смів перепитувати. За кілька хвилин знову відірвався від роботи, подзвонив по телефону, попросив Ярослава Шуста — завідуючого кабінетом франкознавства університету.

— Чи не поміщено вже щось у Франківському збірнику про виховання Франком молодих письменників? Не пригадуєте? Якщо не поміщено, то я вам дам коротеньку статтю. Тільки не розчаруйтесь в ній. Зможете прийти ще сьогодні? То приходь-

те, чекаю.

Поки "професор" розмовляв, я згадав прохання брата Михайла, який працював у с. Брониця Дрогобицької області.

— Недавно я був у Брониці, — почав я. — Випадково дізнався, що учні Броницької школи написали вам листа, але не знають, чи ви того листа отримали.

— Почекайте, почекайте. Кажете, в Брониці. А, так, так, отримав. Але не знаю, чи відписав. Мушу подивитися, бо до листів я дуже уважно ставлюся. — По тих словах витяг зошит, в якому почергово були записані всі отримані листи.

— Стоїть тут червоний значок і якесь питання. Мусив відписати. А може, й не відписав. А ви знаєте когось в тій школі?

— Знаю, бо там працює мій старший брат Михайло.

— Якщо так, то візьміть поштову картку і запитайте його, чи отримали від мене учні листа. У випадку, якщо не отримали, то відповідь надішлю Ім аж з перших днів листопада, бо завтра Їду на два тижні в Карпати, мушу трохи відпочати, змінити клімат, але прийдіть ще зранку завтра — трохи ще поговоримо, якщо вам ті розмови цікаві, а трохи попрацюєте, почитаєте.

Хтось подзвонив у двері. Ввійшов Ярослав Іванович Шуст. Почав кланятися, вибачатися. При спілкуванні з людьми Шуст постійно думав над тим, щоб бути чесним, делікатним. У його поведінці було щось метушливе, угідливе, а його надмірна чесність часто викликала в багатьох насмішки. А попри те був Шуст людиною чесною і доброю, всяко старався допомогти студентам. Не дивлячися на заборону видавати студентам книжки із фонду академіка Возняка (при розподіленні великої бібліотеки Возняка частина книжок була передана в кабінет франкоznавства Львівського університету), Шуст тихцем, з великою боязнью, але все ж давав читати заборонені для широкого користування книжки і журнали. Мене він залучив до праці над описом "Літературного вістника", за що я був йому щиро вдячний. Так що перше враження не давало повного уявлення про ту людину, деформовану страхом, нелегким життям, але душевну і чесну людину. Шуст прийшов за статтею, про яку йшла телефонна розмова. Отримавши машинопис, він, безперестанку кланяючись і дякуючи, позадкував до дверей. [...]

На цей раз мої відвідини Лук'яновича дуже затягнулися, та господар почав уже нудитися. Я заходився складати книжки і журнали. Денис Якович запитав, чи міг би я купити йому квиток.

— Принесете мені о восьмій вечора, бо зараз хочу трохи походити.

В його звичку ввійшло робити щоденні прогулянки від 18 до 20 години. Я глянув на годинник: 17:30. Не зчувся, як пролетів день. Рівно о 20 год. приніс квиток і сказав, що хотів би прийти

завтра зранку на 2-3 години продовжити працю і почув у відповідь:

— Прошу, приходіть.

1958 рік, 11 жовтня.

О десятій ранку я вже сидів за столом у великій прохідній кімнаті — вітальні — і робив виписки із "Руслану". "Професор" у кабінеті вичитував гранки і час від часу через відкриті двері кидав якесь питання або репліку. Раптом роздратованим голосом:

— Дивіться, як воно є. Я написав "тоскує", а вона поправляє сумує. Тож різні відтінки! Ну, якщо б то поправляв такий, що знає, то не диво. А то ще недавно водив її за руку, у липні захистилася, а в жовтні вже поправляє свого вчителя. От який тепер світ! У мене "задумана з'явилася", а вона поправляє "задумала з'явитись". Ото мавпа! А "Відчіпного" чомусь пише з великого "в". Бодай то лихо взяло!

Деякий час письменник працював мовчки. Із кімнати, в якій жила невістка, ледве чутно линула "Гуцулка Ксеня".

— Ну, як вам то подобається?

— Подобається, — відповів я.

— Але ж то — танго, то хай би для панів, а не для гуцулів.

— В народі "Гуцулка Ксеня" прийнялася, — зауважив я.

— Ну, і що з того, що прийнялася? А що тепер не приймається? Ви тільки погляньте, що залишилося з колишніх сільських дівчат. Візьміть хоча б ту, що вчора приходила за грішми. Та тож родовита селянка! А бачили, як вирядилася? Волосся накручене, панчішки тоненькі... Не знаю, до чого воно дійде, якщо той процес дальше таким темпом буде розвиватися. А звернули увагу, скільки в її мові російських слів? Як бачите, також прийнялося, як і "Гуцулка Ксеня", але треба додати: "на жаль".

1958 рік. 2 грудня.

Кілька днів тому у вестибюлі університету випадково зустрів внучку Лукіяновича — Христю. Дізناвся, що "професор" був дуже хворий, простудився в Карпатах, але зараз вже легше. Попросив Христю, щоб передала йому від мене вітання і сказала, що на днях відвідаю його. У Дениса Яковича я не був з жовтня. Важко було викраяти час. Праця над дипломною роботою, а крім того — участь у студентських наукових конференціях, в роботі літературної студії, різні організаційні клопоти, пов'язані із роботою літературно-критичного гуртка. Словом, закрутися. Розумів, що треба було подзвонити, попе-

редити, що не зможу зайти в листопаді, як домовлялися. Морозило не тільки від цих думок. Кілька днів сипав сніг, мої парусинові туфлі наскрізь промокли — холод і сирість сковували ноги і душу.

На мій дзвінок двері відкрила мама Христі і сахариновим голоском, від якого мене аж занудило, повідомила, що професор сплять. Я сказав, що не буду його турбувати, а мовчки працюватиму з відкладеними книжками й журналами.

— Почекайте хвилину. Повернулася з кабінету і тим же пересоложеним голоском:

— Професор просить зайти до нього в кабінет.

Денис Якович напівлежав у ліжку, обкладений списаними паперами і книжками. Два крісла, що стояли біля нього, також були закладені книжками і журналами. Притишеним голосом сказав, щоб я звільнив одне крісло і сів, має зі мною розмову. Бачив я, що нотація неминуча.

— Казав я вам, що коли захочете прийти, то спочатку подзвоніть по телефону. А якщо не можете прийти тиждень, два або місяць, то також подзвоніть, попередьте. Ану хтось по-просить ті книжки, що ви відклали, а я йому не дам, бо тримаю для вас?! А ви собі не приходите та й не приходите. Хіба не можна було подзвонити, попередити?

Я чув себе винним, сказав, що закрутivся в різних клопотах і не оглянувся, як пролетів місяць.

— Не місяць, а півтора. Отож так більше не робіть. Як бачите, книжки ваші на місці, можете працювати.

Залишки моого настрою наче корова язиком злизала. Я вже хотів казати, що прийду іншим разом, але "професор", мабуть, зрозумів мій стан і раптом наче перекинув платівку, змінив тон, повів розмову зовсім у іншому руслі. Видно, що хотів за всяку ціну стерти, розвіяти неприємне враження.

— А чи чули ви, що ніби поляки хочуть приєднатися до Союзу, — запитав тоном, в якому й сліду не залишилося від тої драстичності, якою ошпарив мене, наче кропивою, на початку.

— Є такі чутки, — висловив свої міркування я, — але не хочу їм вірити, бо чи потрібне полякам таке приєднання? Зараз вони числяться окремою державою, а як стануть республікою в складі СРСР, то що залишиться з тої держави? Маленька (в порівнянні з Україною) Польща не захоче опинитись в такому становищі, в якому опинилася більша від неї по території і по населенню Україна. Чи хотіли б бути на становищі нашої республіки Франція, Італія чи Іспанія, які в більшій чи меншій мірі дорівнюють Україні кількістю населення і територією? Не думаю, що така перспектива, чи, вірніше, безперспективність може притягувати Польщу. Моя думка, що полякам таке приєднання не потрібне.

Валерій Гнатенко: Портрет батька, папір, акварель, 1978

— Е ні, Ім то якраз таке приєднання дуже потрібне і вони дуже хочуть, бо на нинішній день і на нинішню ситуацію таке приєднання було б Ім вигідне. Якщо, допустимо, німець вдарить по Польщі, а поляки бояться німця більше, ніж вогню, то знищить їх чисто і Польщі, як не було. Таке припущення можливе, бо німець може обійти море із заходу, захопити поляків — і вже Німеччина злучена, а Польщі ніби й не було. А як вирішить то питання Хрущов — то вже його справа. Поляки хітря: досить Ім приєднатися до Союзу і вже тоді напад на них означав би напад на Радянський Союз. А як пройшли вибори у Франції?

— У парламенті комуністи здобули дуже мало голосів.

— А певно. Бо нашо ж би тоді Ім був потрібний генерал Шарль де Голь, якщо б комуністи мали б здобувати перемогу. Ви мені скажіть, хто тепер хоче комунізму після того всього, що натворили комуністи в своїй країні за сорок років. Спочатку зализували всі ті злочини, обурювалися, що вороги на-клепи зводять, а тепер всьому світу самі розтрубили, які стра-хіття творили. А яка є гарантія, що того більше не буде? А ми би тих "порядків" хотіли? Та чи Франко не попереджував, до чого може довести комунізм? Але ви, певно, ще не читали "Що таке поступ?" То я вам знайду. Важко уявити, якої то шкоди заподіяно нашій культурі за ті "щасливі роки". То нашо нам те все? Аби тільки позабирались ті блошиці плюгаві та й щоб дали нам нарешті вільно дихати, а більше нічого нам від них не треба. Хіба не так?

То був град риторичних запитань. Я радий був, що у "професора" покращався настрій, в мене відлягло на душі. Якраз час було сказати, що піду трохи попрацювати, але не знов, як ті слова будуть сприйняті. "Професор" витягнув з-під пахи термометр і довго розглядав, шукаючи показника.

— Ого-го. 38 і 2.

Лихий спокусив мене запитати:

— А що, трохи хворіли, Денисе Яковичу?

— Та не трохи, а таки добре. І не хворів, а хворію і навіть не встаю, бо не можу.

— Бачу, що працюєте, то подумав, що вже виздоровіли.

— Як то, а ви хотіли б, щоб я вже не працював?

Ото дурень з мене! — мовчки подумав я. І треба було мені одним запитанням все зіпсувати, а тепер знову латай.

— Борони Боже! Я мав на увазі, що коли людина дуже хвора, то тяжко працювати та ще й з такою температурою.

— Та так, важко, але пишу, бо що маю робити.

Розмова зайдла в глухий кут і треба було якось з нього вибиратися. Вирішив розповісти "професору" про історію з Михайлом Гончарем.

— Та я вже дещо чув, але кажіть мені докладніше.

— Докладно і я не знаю, бо його так залякало КГБ, бойтесь розповідати. В загальних рисах справа була така. Михайло цілими днями сидів в бібліотеках — "фундаменталці", або "академічні" і з усім, що на сьогоднішній день доступне, старався ознайомитися. Вів конспекти. Він не врахував, що в кожній кімнаті гуртожитку є завербований якийсь студент, в обов'язки якого входить не тільки підслуховувати розмови, але й переглядати всі речі — книжки, конспекти. Буває, що вони залазять навіть в кишені піджаків і штанів, крадуть записні книжки, листи. Хто про це знає, то стережеться, а Михайло, видно, був надто довірливим і на тому погорів. Про його конспекти стало відомо в КГБ, його почали тягати на різні профілактичні розмови. Закінчилося тим, що не дали йому диплому.

— Від когось чув, що ніби тому забрали в армію. Не думаю, що то була спеціально придумана кара.

— Скоріше, кара, бо в другого також нема диплому, але ж в армію не забрали.

— А хто ж такий другий?

— Левко Воловець.

— Ага, щось пригадую. А де він тепер?

— На заводі.

— Отож бачите. Якби Гончар був пішов на завод, то його також не забрали в армію. На заводі за ним добре б слідкували, бо шпиків у нас більше, ніж треба, а він мусив би добре поводитись, щоб добре себе зарекомендувати, а через рік отримав би диплом, а так в армії довше затягне.

— Те, що його забрали в армію, від нього не залежало. Так, видно, було задумано. Порівняно із заводом, в армії і довше і трудніше, крім того, і небезпечніше, бо в армії легко можна і в тюрму потрапити.

— В тюрму? А він хіба такий гарячий, що може щось необдумане сказати?

— Правду кажучи, студенти тепер не дуже стримані, особливо після того, як почули в університетському актовому залі закритого листа Хрущова про всі ті злочини, які творилися за Сталіна.

— Щоб воно знову на то не повернуло, бо один Хрущов нічого зробити не може. В цій країні першу скрипку грає КГБ, а не партія — ви собі то мусите добре затямети. Як КГБ вирішить, то так воно і буде, і ніщо їм не зможе стати поперек, бо вся сила в іхніх руках, а правда за тими, хто сильніший. Так було з найдавніших часів. А від своїх гараздів вони ніколи не відмовляться. А що конкретно зробив Гончар, щоб позбавити його диплому?

— Точно не знаю, але кажуть, що законспектував статтю Пет-

люри про Шевченка, надруковану в журналі "Украинская жизнь".

— І що тут такого страшного? Журнал виходив в Москві, до революції, до того ж, російською мовою, він не заборонений, раз його видають студентам, то чому ж за нього карати? Пригадую, що в тому журналі Петлюра надрукував кілька гострих статей, але вони стосувалися політики царської Росії. Виходить так, царська цензура ті статті пропустила, а радянські органи КГБ за читання і конспектування тих статей позбавляють диплому і забирають таких здібних людей в армію.

— Та він не всі статті Петлюри конспектував, а тільки статтю про Шевченка. Хотів зібрати абсолютно повну бібліографію про Шевченка, тому не пропускав жодних імен.

— Тим більше. І хто таке бачив? Щодо Гончара, то як будете мати його адресу, напишіть йому, що передаю йому вітання і співчуття в його біді і дуже прошу, щоб добре там себе заховував. А може листи до нього буде провіряти КГБ?

— То вже гарантовано.

— В такому разі, від мене не пишіть нічого, а то ще можуть подумати, диви, професор, та ще й галицький, наказує, як має себе поводити радянський солдат. Якщо те саме напише його товариш по університету, то їх не так буде разити.

Видно, що трохи соромно стало йому за своє боягузство, бо по хвилі сказав:

— Ну то йдіть собі в тамту кімнату і трохи попрацюйте, а то щось ми забагато заговорилися.

Я вийшов з кабінету у вітальню і деякий час спокійно робив виписки із журналів і газет. То був рідкісний матеріал, я знав йому ціну, а тому боявся відкладати роботу на потім, бо потім такої нагоди могло не бути. Не знаю, скільки тривало мое занурення в працю, коли нечутно до моого столу підійшов Денис Якович і незвично-ласкавим голосом запитав:

— А ви ще заглянете коли до мене, чи знову пропадете? Я привик до вас і хотів би, щоб ви заходили частіше. Не беріть за зло, що трохи сварив вас і пообіцяйте, що будете приходити.

— Буду, бо зовсім мало опрацював з того, що повідкладав. Хотів би ще докладніше розпитати вас про минулі роки — бо ваші розповіді дуже цікаві.

— А сьогодні ще скільки часу думаєте працювати?

— Ще за дві години.

— О-го-го! О-го-го!

Що мало означати оте "О-го-го!" — здивування, схвалення, нездовolenня — я не міг догадатися. "Професор" вийшов на кухню і сказав голосно, щоб я почув:

— Мабуть пішла в місто!

Ті слова стосувалися невістки і мали означати, якщо вона

була б, то пора би подумати, щоб щось перекусити. Знову підішов до моого столу і зовсім тихо:

— Слухайте, молодче. Я йду до себе в кабінет. Якщо подзвоню, то зайдіть до мене. Може ще буду працювати, а може передрімаю, бо щось мало маю сили, чую слабість в тілі.

В довгому халаті "професор" повільним кроком пішов в свій кабінет і зачинив за собою двері, а я залишився наодинці, в повній тиші із книжками та журналами. Не минуло й пів години, як крізь двері кабінету пробилося сріблисте дзеленькання дзвіночка. Я зайшов.

— О, то ви почули?! Я зовсім тихенько подзвонив! — сказав ті слова якось по-дитячому усміхаючись, наче подзвонив так собі, забавляючись дзвіночком. — Не хочу лежати, — сказав твердо. — Не можу. Пошукайте мені, будьте добрі, щось одягнутися.

Я почав ритися в купі лахміття, але все те, що знаходив, його не задовільняло.

— А подивіться-но в шафі. Що, нема? Ну, як нема, то нема, цигани вкрали. Дайте, що там є.

Поки "професор" повільно одягався, я пригадав прохання Зеновія Гузара:

— Просив мене один чоловік, щоби розпитати вас, що вивчали із творів Франка в гімназії у двадцяті і тридцяті роки?

— Го! То най візьме собі читанку та й дізнається. А він хотів готове? Та як ви щось хочете взнати, то сидите над книжками, шукаєте в журналах і газетах, а він хіба не може? Але найтам! Скажу не так для нього, як для вас.

Одягнувшись, Денис Якович сів біля столу напроти мене. Побачив що я відсунув один зошит і присунув інший.

— Будете записувати? Ну, то записуйте. Із вивченням Франка в гімназіях за Польщі було по-різному. Програми і читанки з української літератури для гімназій складав Олександр Барвінський. А то, хочу вам сказати, була птиця! Був кілька років головою НТШ, видав багато томів в серії "Історична бібліотека", але вважав себе в першу чергу не культурним діячем, а політиком. Був засновником поміркованої Християнсько-суспільної партії і газети, якій дав дивну назву "Руслан" — та, що зараз у вас під рукою. Видно, добре його тягло до політики, бо якийсь час був послом до Віденського парламенту і Галицького сойму. А помимо того, Барвінський все життя займався складанням читанок і підручників для гімназій. Був він на дев'ять років старший від Франка, дивився на Франка трохи зверху і чомусь косо. Вам би добре було познайомитися з його "Спомінами із моого життя", але знайду їх для вас іншим разом. Не знаю докладно тих обставин, з чого то в них почалося і що було причиною, але Барвінський з Франком були в натягнених сто-

сунках. Було так: як тільки Франко щось опублікував, Барвінський зразу брався до критики. Так само було зі сторони Франка. Барвінський, хоча був старший від Франка, але прожив від нього на одинадцять років довше — помер у 1927-му. У 1920-му році вийшла його перша частина "Історії української літератури", а у 1921-му році друга частина. Є там кілька слів і про мене, здається, неповне речення, але не про те ходить. Якщо між Барвінським і Франком були такі натягнені стосунки, то що міг амбітний чоловік, яким був Барвінський, помістити із творів Франка в укладеній ним читанці для гімназій? Що-небудь, аби щось було. По-друге, не все залежало від програми і від читанки. Мало значення, як ставився до того питання вчитель і як колекціонувалась бібліотека в гімназії. Якщо директор спровадив твори якого письменника в гімназію, то чи вони були, чи не були в програмі, але їх треба було прочитати. Скажімо, як я був директором гімназії, то на першому році відкрив кабінет Шевченка, а на другому Франка. Таке не могло подобатися полякам, і вони звільнили мене. Але щоб звільнити, то треба було мати бодай якусь формальну причину — і тепер така сама практика. Закинули мені, що на якесь там польське свято я свічок на вікно не поставив, а то все одно, що не виставив би тепер фани на якусь річницю. А друга підстава була та, що дозволялось працювати тільки до 60-и років. Як вже минуло 60, то вчитель вважався неповноцінним. Я радий був, що встиг спровадити в гімназію багато унікальних книжок і бюст Франка. Бо воно так, що б чоловік не зробив доброго, яке б мале те добро не було, а воно все ж якийсь слід по собі залишає. Дуже важливо, щоб кожний пам'ятав про той добрий слід, який повинен залишити...

Запис без року і дати.

Продовжував працю над книжками і журналами. Денис Якович ще дещо підкинув, від чого купа помітно збільшилась. Мене мутило, що дуже мало опрацював з того всього, що переді мною лежало, але водночас не міг відмовитись від розмов із "професором", які хоча відривали мене від праці, але мали свою цікаву, притягальну сторону. Денис Якович не міг довго зосереджено працювати — ні над книжкою, ні над коректою.

— Що читаєте? — запитав.

— Статтю Осипа Маковея в "Руслані".

— Маковея? Ет, (з відразою), — онучка. Вічно терся коло панів. Та ж бачите, де друкувався? А хіба то мало говорити? На "Руслан" тоді дивилися, як на орган угодовців. Барвінський там вислужувався, здається, я вже вам то говорив. — Кілька хвилин помовчав, щось загадував, і знову з відразою повторив:

— "онучка", інакше і не назвеш. Оголосив конкурс на 600 злотих. То ж двомісячна плата гімназіяльного вчителя! Головною умовою конкурсу було написати таку повість, щоб не гостро порушувала польське питання. От він і написав (не пригадую зараз, як та повість називалась) і так хитро все в ній обійтшов, що ніхто не міг придертися. Е, то був такий...

Через якийсь час:

— Хочете ще знати про Василя Стефаника? Вчився на медичині, але не здав якогось екзамена і навчання закинув. Коли про це довідався батько, то вигнав його з хати. Мусив десь жити, а тому якось притерся до одного священика, а що була там молода дівчина, то вийшло так, що через півроку мусив женитися. Отець сказав, що не має для доночки іншого придданого, крім поля. А священики мали поля багато! Не можу сказати, скільки було в нього, але з яких триста гектарів було, а може й більше, а тому каже Стефаникові: бери тридцять гектарів поля і господарюй. Для Стефаникового батька то був великий стид, бо пішли чутки, що не приймає свого сина. Якраз в ті роки в Чернівцях вийшла перша збірка новел Стефаника під назвою "Синя книжечка", вона дала Йому ім'я письменника. Критики писали, що в літературі з'явився новий талант, і батько вирішив перепросити сина: "Нашо маєш там мучитися? — сказав Йому. — Переходь до мене, тут буде тобі краще". Побудував Йому хату з чотирма кімнатами, і Стефаник в ній жив, не знаючи ніякої біди, підписуючи векселя. Знаєте, що таке вексель?

Я заперечливо хитнув головою.

— Не знаєте? — "Професор" досить докладно пояснив і про-довжував: — Тих векселів Стефаник понапідписував досить багато, і Черемшина не раз мусив за нього гроші платити. А Черемшина був пан! Великий пан! Правда, стійких поглядів не мав, водився з поляками, запозичив у них деякі манери...

А про сина Стефаника чули? Та хто про нього не чув! Мушу вам сказати (про це не треба широко говорити), що Семен Стефаник іздив в Канаду і мав спеціальне доручення за всяку ціну стягнути до Львова свого брата Юрка. Мав різними способами переконати його, обіцюючи золоті гори, що у Львові Йому буде краще. Але Юрко також виявився не дурний, не послухав — і добре зробив, що не послухав.

Я розповів, як випадково в поїзді познайомився з чоловіком, що приїхав з Канади на запрошення Семена Стефаника, який гостював у нього в Канаді і намовив переїхати до Львова. А коли він переїхав і пішов на прийом до Семена Стефаника в облівіконком, щоб той дав Йому обіцянє помешкання і працю, то Семен Стефаник сказав:

— То-ва-ри-шу! Ви помилилися! Я вас не знаю!

— Ото драбуга, ото драбуга! — повторив кілька разів Лукія-

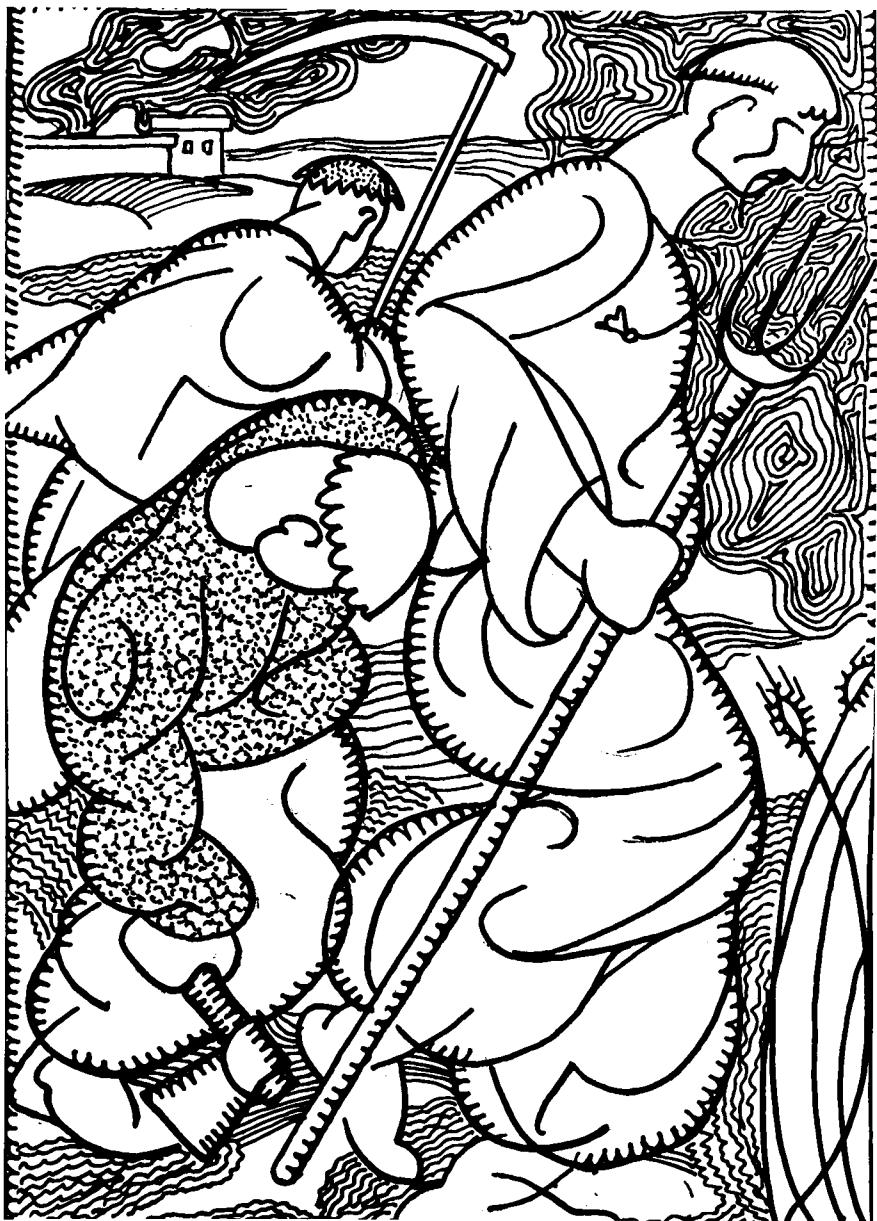
нович. — Ви запитували про Павлика і його стосунки з Франком. Хочу вам при тій нагоді розповісти один маловідомий момент. Як на початку 1918 року помер Павлик, то попросили Франка, щоб виступив на його похороні. А в ті роки було так, що кожний, хто мав виступати, повинен був дати текст виступу генерал-губернатору Бобринському для затвердження. Такі нечувані порядки запровадили москалі! Наперед давай ім текст для затвердження! Хто таке чув і хто таке бачив? Хоча така практика була кілька років тому і в нас... Франко приніс тільки основні пункти виступу — тексту не написав. Кажуть, що то дуже не сподобалося Бобринському. Але я хотів про інше. В одному пункті було записано (можете собі занотувати): "Мала ця людина великі хиби і багато іх було у неї, але все це піде з нею в могилу..." Як то мудро сказано! А що залишиться? Те, що зробив чоловік доброго. Треба було б про все це написати: але не знаю, за що маю в першу чергу братися.

Після тридцяти років...

Велику кількість записів розмов із Денисом Лукіяновичем мені не вдалося розшукати. Можу тільки догадуватися, що вони пропали із багатьма іншими матеріалами, "не имеющими отношения к делу".* А жаль, бо того, що записане під свіжим враженням, не можна надолужити навіть найбільшим зусиллям пам'яті. При нагоді постараюся доповнити щоденниківі записи спогадами. Щоправда, збереглося кілька записів розмов з іншими цікавими людьми, в тому числі із сучасником Франка Михайллом Яцковим, про зустрічі з яким читайте в наступному випуску "Кафедри".

20 березня 1988 року.

* 1965 р. Б. Гориня заарештували за ст. 62 ч. 1 ("антирадянська агітація і пропаганда"). Автор припускає, що його щоденник опинився тоді в КГБ. — ЗП УГС.

Валерій Гнатенко: Ілюстрація до книги Павла Наніїва
"Тричі продана", папір, туш, перо, 1972

УАНТІ В КОНТЕКСТІ СВІТОВОЇ КУЛЬТУРИ

(З наших архівів)

Ще в літературознавстві не вироблене поняття, яке б охоплювало всю художньо-естетичну і жанрово-тематичну розмаїтість неофіційної української літератури. Однак, термінологічний різnobій — одні її називають "в'язничною" (В. Барладяну), інші — "задротяною" (В. Чорновіл), а ще — "дисидентською", "самвидавною", "неформальною" тощо, — не впливає на суть справи: вона існувала, існує. Про її майбутнє пророкувати не збираємося: не виключено, що поглиблення демократизації країни уможливить її офіційне суспільне визнання.

Неофіційний літературний процес висунув зі свого кола ряд митців значної величини, що символізують літературне явище (скажімо, Василь Стус).

Тут варто наголосити, що на буття неофіційної літератури давно звернули увагу і висловили свою солідарність з нею та її представниками, а також визнали цю літературу як художнє досягнення українського народу прогресивні письменники зарубіжних країн, причому як Східної, так і Західної Європи. Свідченням цього є і той факт, що близько 10 українських неофіційних літераторів прийняті в почесні члени Міжнародної письменницької організації ПЕН-клуб.

Починаючи з цього номера, "Кафедра" друкуватиме під рубрикою "УАНТІ в контексті світової культури" відгуки зарубіжних письменників про творчість української неофіційної літератури, а також їхнє листування з офіційно невизнаними в своїй країні літераторами України.

Це листування, окрім моральної підтримки і солідарності, було й творчою спонукою для постійно переслідуваних неофіційних літераторів. Як видається нам, воно має й літературну вартість, оскільки вводить читача в нове, майже незнайоме для нього літературне річище, в атмосферу важкого буття неофіційної культури та її ще важчого шляху до читача. Якоюсь мірою воно, це листування, прочиняє віконечко і в творчу лабораторію неофіційних митців, у психологію їхньої творчості.

Друкуємо уривки з листів двох відомих західнонімецьких письменниць, авторів десятків книжок Ренати Штайнман та Крістіні Брюкнер до Михайла Осадчого з 1979-1981 рр. під час перебування останнього на засланні в Комі АРСР. Природно, що листи М. Осадчого до вказаних письменниць перебувають у руках адресаток.

РЕНАТА ШТАЙНМАН — МИХАЙЛОВІ ОСАДЧОМУ

Лист від 24.8.1979: Я — діловод Центру ПЕН Федерацівної Республіки Німеччина. Іздила на Міжнародний конгрес ПЕН-клубу в Бразілії (Ріо). Було понад 250 делегатів з 38 центрів. В Міжнародному ПЕН-клубі загалом є 84 Центри з 67 країн. Деякі країни мають по 2-3 центри, якщо це країни кільканаціональні...

...Темою згаданого Конгресу було: 1) "Література і засоби масової комунікації", 2) "Література для дітей". Конгрес тривав 15-21 липня 1979 р.

Дискусії велися на високому рівні і з серйозною відповідальністю. Кожний намагався відстояти свої позиції, але при цьому, аби не вразити, а тим паче не принизити супротивника.

Якщо й траплялися "мікрофонні гієни", котрі воліли б слухати тільки себе, то головуючий ПЕН Маріо Варгас Льоза швидко приводив їх до порядку. Він робив це незвичайно чарівно, глибоко вникаючи в суть справи, особливо, коли йшлося про переслідуваніх літераторів, причому, без труднощів переходить з іспанської на французьку чи англійську мови (німецький переклад подавали синхронно).

В центрі прийнятої Конгресом резолюції було: 1) "Свобода думки"; 2) "Література «малих народів»"; 3) "Усна література країн Африки".

Дуже вартісні були кулурні контакти. (Далі йде сторінка особистих вражень Р. Штайнман від Конгресу. — Редакція.)

РЕНАТА ШТАЙНМАН — МИХАЙЛОВІ ОСАДЧОМУ

Лист від 28.11.1979: Відбулося засідання ПЕН в Гельвенкірхен. Тема: "Фантазія і дійсність". 30 доповідей. Читання неопублікованих рукописів, критика, консультації. Цього року обговорювали лірику. Раніше — репортажі і фейлетони.

Потім (в. 1980 р.) — буде тема: "Література на вигнанні" — (в еміграції). Німецький Центр ПЕН-у — 450 членів. Фінансування — шляхом приватних пожертвувань. Президія працює безоплатно, тільки я в штаті — оплачують за 20 годин на тиждень.

Окремо надішлю список членів німецького ПЕН-у та іншу інформацію про ПЕН.

Чи чули Ви щонебудь про швейцарський Центр, який прийняв Вас у свої члени? (Підкреслення Р. Штайнман.)

РЕНАТА ШТАЙНМАН — МИХАЙЛОВІ ОСАДЧОМУ

Лист від 7.7.1980: Перекладач сказав мені, що Ваш довгий лист (від 7-9.5.1980 р.) — це твір літературного і високопоетич-

НОГО МИСТЕЦТВА.

РЕНАТА ШТАЙНМАН — МИХАЙЛОВІ ОСАДЧОМУ З ДАРНМУДТА

Лист від 8.9.1980: Ваш лист 7-9.5.1980 р. я дозволила собі (в перекладі) передати в багатьох копіях моїм друзям і знайомим, в тому числі із Швейцарського ПЕН-клубу.

...Один з найбільших німецьких щоденників опублікував 31.8.1980 р. обширне повідомлення про Вас та інших науковців з подібною долею, а також Вашу велику фотографію. Тепер Ви у нас — "в і д о м а о с о б и с т і с т ь" (підкреслення авторки листа).

...Ще про ПЕН. Цього року ми залучили кількох нових членів. Познайомлю з ними Вас протягом найближчих місяців. Незабаром відбудеться великий міжнародний Конгрес ПЕН. Комітети ПЕН багато перекладають з маловідомих мов...

КРІСТИНЕ БРЮККНЕР — МИХАЙЛОВІ ОСАДЧОМУ. КАССЕЛЬ.

Лист від 23.6.1981: В травні (1981 р.) відбулося засідання німецького ПЕН-у у Фрайбургу. Я сповістила своїх колег, що Ви отримали моєго листа. Мені веліли Вас широко привітати і передати найширіші побажання.

КРІСТИНЕ БРЮККНЕР — МИХАЙЛОВІ ОСАДЧОМУ. КАССЕЛЬ.

Лист від 24.8.1981: Я щось придумала. Ви пришлете мені п'ять віршів, а я дам перекласти німецькою мовою і спробую підправити мову перекладу. А якщо вдастися — опублікувати вірші під Вашим прізвищем і — в газеті (журналі).

Що Ви на це? Це Вас тішить, вселяє надію?

П р и м і т к а: Вірші я надіслав, на рідкість дійшли до авторки, в перекладі німецькою вони були зачитані на засіданні німецького ПЕН-у, а згодом опубліковані в німецьких літературних часописах, однак, у яких саме, сказати не можу, бо той лист, де про це сповіщалося мені (вирізка з віршами не дійшла, а лист я одержав), — не зберігся.

М. О.

КРІСТИНЕ БРЮККНЕР — МИХАЙЛОВІ ОСАДЧОМУ. КАССЕЛЬ.

Лист від 5.11.1981: Засилаємо Вам багато сердечних вітань! На останньому засіданні ПЕН-у я доповідала про Вас. Ми всі

дуже раді, що дістаємо вісті з тайги.

Добре запав у пам'ять лише один вірш з тих, які я надсилаю
Крістіне Брюкнер. Наведу Його:

БІЛИЙ ДЕНЬ

Ген побіг в снігу по пояс
Зайцем білий день в тайгу.
А тайга, мов пензлем Гойї
Білувалася в снігу.

Тішать зимові дерева
Землю снігу в небо зір.
Голі, мов Адам і Єва,
Білі привиди в тайзі.

Все сміється білим сміхом.
Домом пахне, в'ється дим.
А над Всесвітом зі снігу
Мчу я духом молодим —

І кажу тайзі: природо,
Душу іж і крові спий.
А взаємно дух свободи
В безкровмірне серце влив.

1979, Комі АРСР, Троїцько-Печорськ

КРІСТИНЕ БРЮКНЕР — МИХАЙЛОВІ ОСАДЧОМУ. КАССЕЛЬ.

Лист від 29.1.1982: Хай буде Вам відомо, що про Вас говорять. Мене часто запитують: чи чули Ви що про Осадчого? Я беру Ваші вірші з собою на конференцію ПЕН-у. Ми збираємося недалечко від Мюнхена, над чудовим озером, близько від Альп.

Але наші розмови будуть сповнені турбот. Нам би дуже хотілося допомогти тим письменникам і поетам світу, які терплять біду і не можуть публікуватися.

...Напишіть про свої побажання щодо книжок. І які інші побажання, котрі я могла б задоволінити?

Надсилаю вірша:

Для Михайла Осадчого

Я написала, що знала
Я написала, чого не знала

Більше мені нічого сказати
Нікому не заважати
Нікого не жахати
Зійти з дороги
Нікому не заступати сонця
Не пити чужого вина
Не їсти чужого рижу

Перестати жити

Я з тобою хочу розмовляти
 і не розмовляти
З тобою хочу їсти і не їсти
З тобою хочу йти і не йти
З тобою хочу спати і не спати
З тобою хочу постарітись
 і не постарітись
З тобою все
Без тебе нічого

Мій переклад з німецької, М. О.

ЛИСТИ АНГЛІЙСЬКОГО ПИСЬМЕННИКА МАЙКЛА СКАММЕЛЯ ДО МИХАЙЛА ОСАДЧОГО. ЛОНДОН

Лист від 30.7.1979: З одного з Ваших листів виходить, що Ви в школі й університеті вивчили німецьку мову. Моя дружина знає німецьку — вона німка. Я вмію читати й писати по-російськи. Отже, маємо спільні мови для листування.

Швейцарія тримовна: німецька, французька, італійська. Швейцарське відділення ПЕН-клубу (яке Вас прийняло своїм членом), має осідок у французькій частині. Але туди можете писати, якою забажаєте, там є кому перекладати.

Друкарська машинка Вам вислана ПЕН-ом... Я переконаний, що журналісти повинні допомагати один одному... Уточніть зручнішу для Вас адресу — а то Ви подали дві.

Ще питання: які книжки Вас найбільше б потішили? Від генерального секретаря німецького ПЕН Вам надійде книжка по-німецьки, щойно видана, там все про ПЕН.

Чи дістаєте пошту з Швейцарського ПЕН? Поки Ви зануриєтесь у пошту зі всього світу, в потік, — будемо раді знову про Вас почути.

З найкращим вітанням
Майкл Скаммелль

P. S. Напишіть нам адресу Вашої дружини.

МАЙКЛ СКАММЕЛЬ — МИХАЙЛОВІ ОСАДЧОМУ. ЛОНДОН.

Лист від 24.3.1980: Ми були раді довідатися, що та чи інша книжка від ПЕН Вам потрібна до рук. Але Ви повинні уточнити, які саме книжки Вам найулюбліші.

Чарівна надіслана Вами фотографія з маленькою Оленою на руках. Сподіваємося, що Ви побували вдома.

Ви плануєте написати дещо про Максима Горького... Якщо напишете, не забудьте надіслати нам копію.

Ми раді, що труднощі з "пожежею" минули, і бажаємо Вам та Вашій родині всього найкращого до Пасхи.

Велике вітання

Майкл Скаммель

КОРОТКИЙ КОМЕНТАР: лист від 30.7.1979 р. *Друкарську машинку* я отримав. *Дві адреси:* я жив спочатку в гуртожитку, а потім в аварійному будинку, але сам, що було для мене вигідно (ні щоденних п'яніх оргій північної братії, ані бійок, ні п'яніх приставань, як було в гуртожитку). Обидві адреси: в Троїцько-Печорську Комі АРСР, на р. Печорі.

Книжку про ПЕН я дістав поштою. Жодних надсилань від швейцарського ПЕН-клубу, який зачисляв мене своїм почесним членом за книжки, видані на Заході, я не отримував.

Лист від 24.3.1980 р. Дещо про Максима Горького: Я почав писати про Горького з перекидом місточкa у сьогоднішнє місто Горький, назване його ім'ям з його однією з найстрашніших, найбрутальніших, найбільш завошивлених і заблощичених тюремних пересилок, де мене зухвало кинуто поміж нацькованих на мене кримінальників — але оповідання так і залишилося недокінченим, і я його нікуди не надсилив.

"*Труднощі*" з "пожежею" минули... Мова про те, що в останні роки ганебного життя творця застою Брежнєва майже поголовно політв'язням, які завершували тюремний термін або заслання, нагло фабрикували здебільшого "кримінальні справи" — і надсилали в побутові табори (В. Чорновіл, М. Горбаль та ін. — гвалтування і тому подібне). На мене відкрили кримінальну справу за те, що на моєму чергуванні згоріла фанерна будочка — "ненавмисний підпал". Загрожувало нових три роки. Не знаю, чому, "справу" було закрито з умовою, що сплачу вартість будиночка. Гроші сплатив за мене академік Сахаров.

Валерій Гнатенко: Автопортрет, папір, туш, 1973

МИСТЕЦТВО

Валерій Гнатенко: "Білгород-Дністровська фортеця",
полотно, олія, 1981

Олександра МАГІНСЬКА - СЛОБОДЮК

[У примірнику, з якого передруковуємо, бракує портрета.]

Гармонія в мистецтві це концентрація духовних сил художника.

Досягти гармонії в суспільстві можна лише тоді, коли кожна людина зважить свої творчі можливості, виявить їх не тільки в праці, але й у стосунках і контактах з іншими людьми, зі своїм народом.

березень 1988 року

Олександра Магінська-Слободюк

Олександра МАГІНСЬКА - СЛОВО ДЮК

Олександра Іванівна Магінська-Слободюк народилася 23 грудня 1951 року. Корінна львів'янка. Закінчила училище та Інститут прикладного і декоративного мистецтва у Львові в 1977 р.

Від 1977 р. творчі роботи з кераміки і скульптури виставляла на обласних, республіканських та всесоюзних виставках.

Зараз працює в науково-дослідному секторі своєї альма-матер на посаді художника. Протягом 1971-75 рр. спільно з передчасно померлим Валерієм Гнатенком займалася реставраційними роботами у Львівських міжобласних науково-реставраційних майстернях. На основі своїх спостережень вона ділиться враженнями і роздумує про мистецьку спадщину художника.

МІЙ ПРИЯТЕЛЬ — ХУДОЖНИК ВАЛЕРІЙ ГНАТЕНКО

Хочеш мати багато? Бери. Бог тебе почує. Хай буде так!

Б а л ь з а к

Подібний до скелету пристарілий антиквар, який продавав талісман юному Рафаелю, зумів дожити до ста років лише тому, що протягом усього життя остерігався будь-чого с т р а ш е н н о хотіти, він просто — хотів. Порядна людина, а тим паче художник чи поет, живучи в суспільстві, не можуть жити без пристрасті — до знань, до розширення свого світогляду, само-вдосконалення, до політичних і культурних процесів рідної країни.

Таким ненаситним у творчості, безкромісним у житті залишиться назавжди в моїй пам'яті львівський художник Валерій Гнатенко. Багато його творів перебуває в приватних колекціях меценатів чи просто аматорів мистецтва різних міст України.

Вихоць із південної України, активного, темпераментного характеру, він по приїзді до нашого міста швидко знайшов седовище, до якого тягнула душа — потрапляє в кола львівської інтелігенції. Удосконалює свої знання у Львівському інституті прикладного і декоративного мистецтва на вечірньому відділі, а водночас працює у Львівських міжобласних науково-реставраційних майстернях. Відділ реставрації станкового та монументального живопису, де ми зустрілися, був створений

Валерій Гнатенко: Композиція з дитиною, дерево, темпера, 1976

рік тому, весь перебував у пошуках, планах, мріях про перспективу, — і це заімпонувало Валерію з його нестримною жагою до знань, до творчості. Зерно потрапило в плодючий ґрунт. Невдовзі ми познайомилися ближче, наші родини стали приятелювати.

Реставраційні замовлення виконують як в майстернях, так і на різних об'єктах України. Ми пересичені враженням від поїздок, нових знайомств з людьми, пам'ятками архітектури, сповнені творчих планів і задумів. Як багато дала нам реставраційна робота, — важко навіть оцінити, може я підсумую цей досвід згодом.

Працюючи над іконостасом у церкві с. Кути, у вільний від праці час, входимо на етюди, малюємо селян, які, до речі, охоче нам позували, пригощали яблуками, молоком. Тут я запримітила ще одну рису натури Валерія — його вміння швидко налагодити контакт з простими людьми, ввійти в довір'я.

Пам'ятаю — ми називали його "пан Бляшко", як і односельці.

Щирий погляд Валерія, тепла усмішка викликали в "пана Бляшка" таку симпатію до художника, що він почав виливати душу. І виявився він веселуном, дотепним майстром оповідей зі свого життя, причому, все це щедро пересипав анекдотами, приповідками. Заохочуваний Валерієм, "пан Бляшко" ніби перероджувався, оживав, очі запалювалися во-гниками — і лилася мелодійна, ча-рівна історія його "буйної молодості".

Валерій Гнатенко: "Пан Бляшко", полотно, олія, 1972

Тільки тепер виразно усвідомлюю, що слухати, ніби музикою, розважати себе під час праці — було далеко не єдиною причиною, чому саме Валерій стільки уваги приділяв "панові Бляшкові". У цієї літньої людини він вчився життєвого досвіду, а заодно й опановував наш галицький діалект. Причому, так швидко і з такими нюансами, що невдовзі гуцулки називали йо-

го "нашим", а мене "східнячкою", — хоча насправді було все на-
впаки...

Час, витрачений на "пана Бляшка", приніс багатогранну ко-
ристь, та найважливіша — портрет Валерія Гнатенка "Пан Бля-
шко", 1972 р. Вже в цьому, одному з найперших своїх портрет-
них полотен художник не просто фіксує бачену модель, а й ро-
бить моментальний відбір, відкидає зайві деталі, сконцентро-
вує увагу на колориті, вільно володіє рисунком. Картина буду-
ється на зіставленні інтенсивних кольорових відношень, які
надають глибину просторові. І відчутне все ж намагання мит-
ця — не стільки передати кольори натури, скільки втілити своє
ствлення до портретованої людини.

У подальших роботах художник відмовиться від покорис-
тування завченою системою. Колорит і композиційна побудова
картини буде в першу чергу диктуватися настроем — ставлен-
ням митця до того чи іншого стану — чи буде то портрет, на-
тюрморт, чи пейзаж.

Ще оця притаманна риса Валерія Гнатенка, що властива йо-
го землякам з-під південного сонця України — пристрасть у
всьому, за що б не брався. Робить безліч начерків, ряд графіч-
них замальовок. Ніби бажаючи щось надолужити, одночасно
палко і з захопленням поринає в працю в реставраційних май-
стернях, вечорами віддається навчанню в інституті.

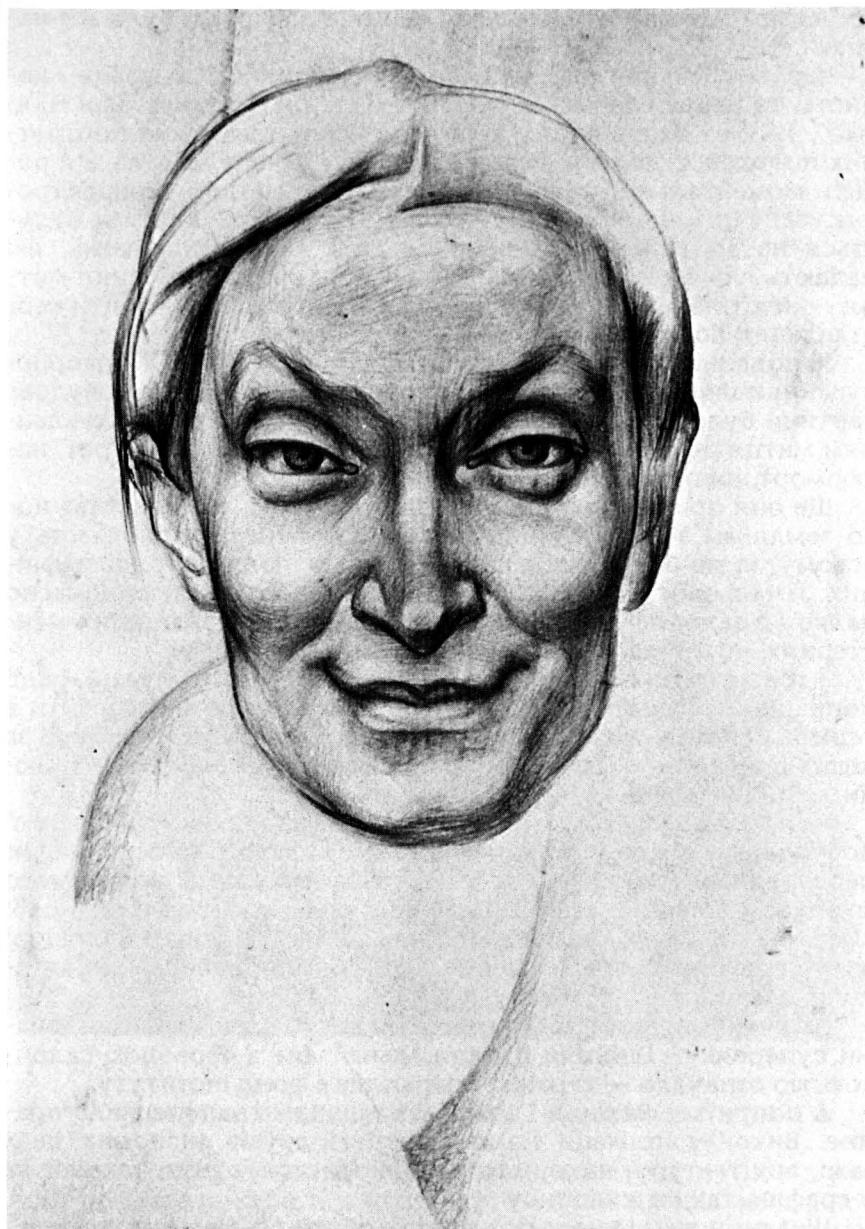
З товаришами по навчанню завше чуйний, товариський, радо
допрацьовує те, що співстудент просто не встигає доробити в
термін навчальних програм, а нерідко й повністю виконує за
інших постановку. Причому, малює швидко, експресивно, маю-
чи ту чи іншу модель тільки в пам'яті.

На той час багато з нас дещо зловживали "конструктивною"
побудовою в академічних постановках малюнку. А ось Валерію
якось вдавалося зберігати свіжість в трактовці фактурного
штриха, в побудові композицій. Міг зненацька дозволити собі
вільність: в одній з академічних постановок сидячої чоловічої
натури довільно обрізає череп — і малюнок набирає динаміч-
ногозвучання.

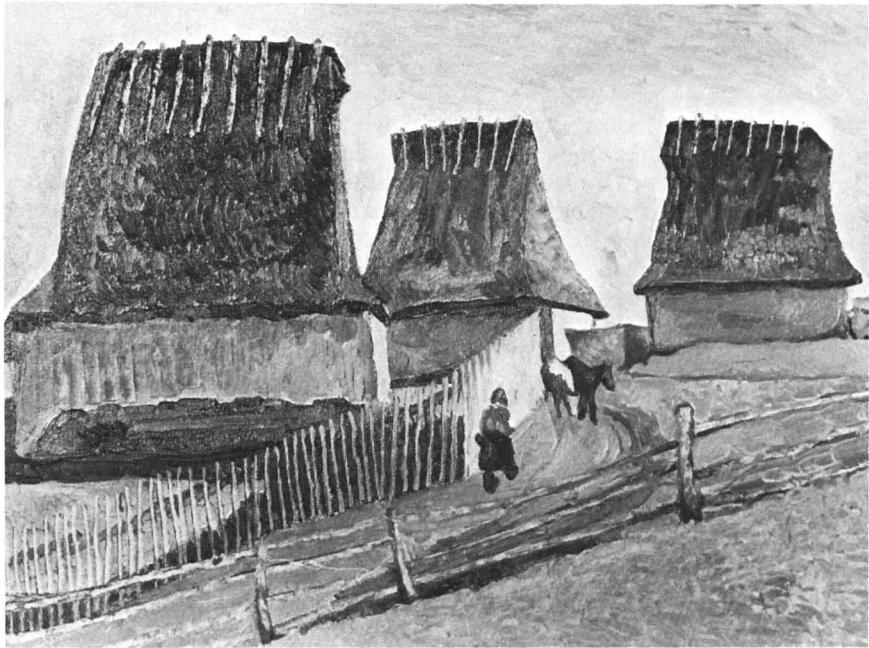
На вченій раді ця робота Валерія викликала між викладача-
ми суперечку. Оцінили її "задовільно", але з червоною галоч-
кою, що означало — картина потрапляє в фонд інституту.

А попри все Валерій Гнатенко старанно і наполегливо пра-
цює. Виконує аплікації, малює портрети друзів, знайомих, пей-
зажі, архітектуру, натюрморти. Використовує різні техніки як
у графіці, так і в живопису.

Цікавими знахідками позначені роботи "Львівський пейзаж",
"Автопортрет", "Портрет дружини". А "Портрет професора Тур-
кевича", виконаний пастеллю, відзначається високою культу-
рою малюнку.

Валерій Гнатенко: Портрет дружини, папір, олівець, 1972

Валерій Гнатенко: "Пейзаж з Либохори", картон, олія, 1984

Валерій Гнатенко: "Іриси", картон, олія, 1982

Беручи за основу класичні прийоми, художник прекрасно справляється з пластикою форми, а відповідний настрій створює охристо-зеленкувата гама пастельних відтінків.

Папір, олівець, 1972 р. — "Портрет дружини". Картина глибоко психологічна. Експресивно-динамічний розвиток ліній і тону передачі деталей обличчя. Легка асиметрія піднятих брів. Виразна міміка очей і уст — все в русі. Але момент виразного зовнішнього сприймання тут же веде уяву у внутрішній світ жінки з усією її психологічно-емоційною складністю.

Інакше виконаний "Портрет Люди". Зовні композиційно — я б сказала — нервова побудова рисунку непомітно затягує в загадку глибини психологічної сутності портретованої людини. Навіть не зауважуеш, як динаміку мислі заспокоює кольорове вирішення — холодні відтінки синіх, зелених з переходом до охри і жовтих тонів.

Я наголосила про картини перших років побуту Валерія у Львові. На цьому етапі в почерку митця хоча ще й сильно відчувається одеська школа, проте уже з'являються і нові аспекти мистецького пошуку, набуті у новому для В. Гнатенка художньому середовищі. Його творча думка не прихиляється до візуальної правдоподібності і догматизму, до плакатного реалізму, який так запанував у 70-х роках по всій країні, і в тому числі у місті з такими славетними художніми традиціями, як Львів. Не оминув він навіть визнаних і талановитих митців.

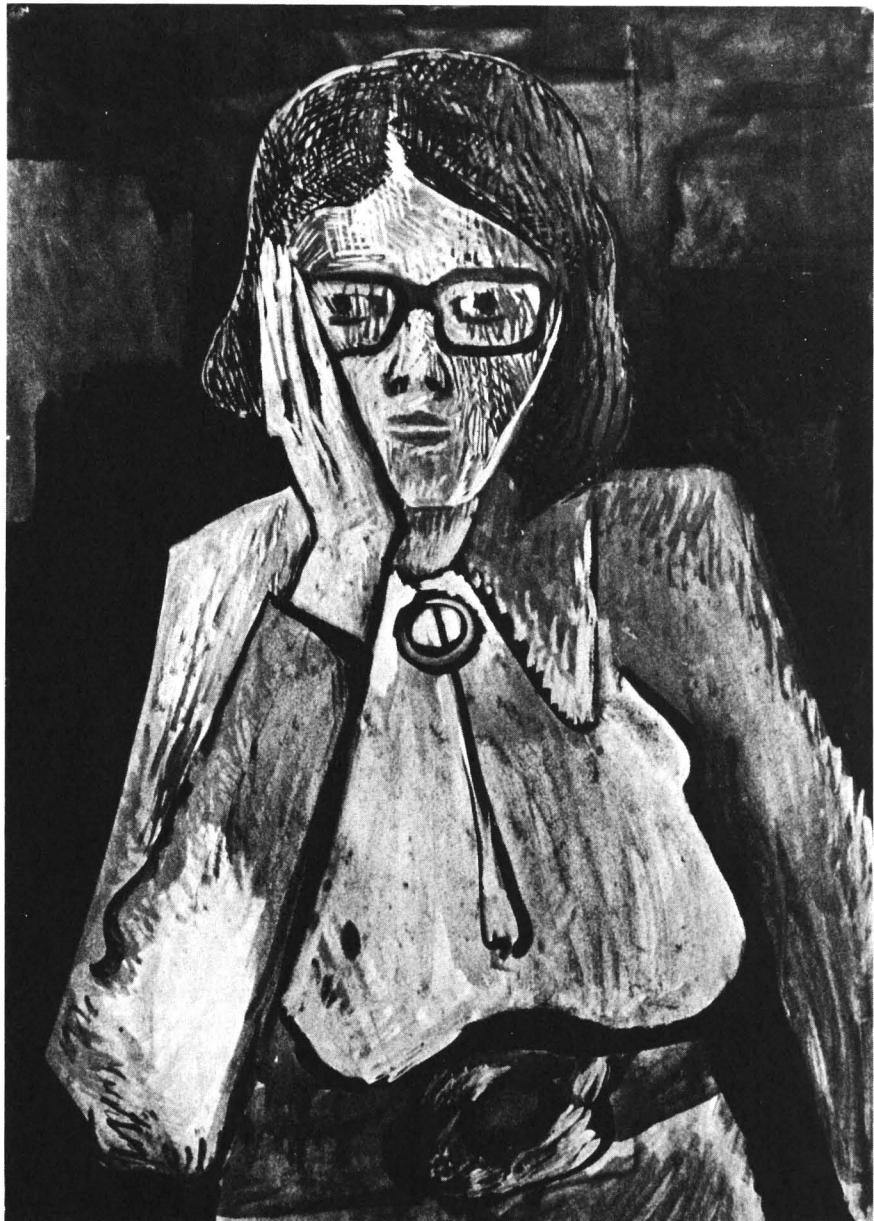
Здавалося б, второваною дорогою легше пройти. Але, о диво, Валерій устояв перед спокусою. У нього немає жодної картини показово-банального фотографізму на кшталт доярки з обов'язковою дійницю в руках. Він не приймає такого поверхового "декоратизму" в мистецтві.

У творах В. Гнатенка приваблює творче начало. Ніби наперекір течії, художник черпає натхнення з народних джерел, з традицій українського іконопису. Дедалі частіше звертається до спадщини класичного мистецтва, йому особисто і творчо близчє ті митці, які відмовилися від конформізму у затхлі роки духовного та інтелектуального застою. Зрозуміло, що про жодне суспільне визнання в цей період життя і творчості Валерій і не думав. Нерідко він за копійки продає свої твори, аби хоч якось підтримати матеріальне буття своєї родини.

Життя можна стерпіти лише при умові, що ти завше відчужуєшся від нього.

Ф л о б е р

Валерій розуміє і глибоко переживає суспільні процеси, що не притихають протягом 70-их років. Ситуація підозріливості,

Валерій Гнатенко: Портрет Люди, папір, темпера, 1972

продажності, донощицтва, витлумачення художніх явищ ідеологічними, а не естетичними критеріями обернулися для художника нелегким випробуванням. Його виключили з комсомолу за "зв'язок з нелояльною власною дружиною", невдовзі його звільняють з інституту. Від нього відвертається чимало вчораших друзів.

У В. Гнатенка з'являється новий улюблений друг — Великий Каменяр. Новим, невідчуваним досі драматизмом сповнюють душу художника рядки, написані Франком у подібних власних ситуаціях. У вузькому колі людей, що не лишили його, ніхто не бачить Валерія розпачливим — навпаки, він бадьорий, сповнений енергії і завзяття до праці.

1973—1976 рр. Працює в графіці, малює ряд живописних творів. Але власний життєвий драматизм цього періоду чи не найповніше передано у картині "Вершник", 1975 р. Динаміка твору спирається на протиставлення різко окреслених, майже чорних химер-дерев, які рвучко вимальовуються на тлі світлого неба, відкидаючи велетенські тіні аж до переднього плану композиції. Колорит картини підсилиний звучанням інтенсивних холодних, зелених, з переходом в тепло охристих та жовтих тонів аж до краплинно-оранжової домінанти в ершнику на лінії горизонту.

Велетенський диск приобрійного сонця завершує це полотно, в якому сконцентрована глибока символіка, що перекликується з особистим буттям художника в тогочасному суспільстві — і довга тінь підозри, і вершник, що невтримно піdnімає гони наперекір вітрам-стихіям, і осідаюче сонце власного життя...

Колір і лінія — це сили, і в грі цих сил, в їх рівновазі — прихована таємниця творчості.

Матіс

Так і невгамовний темперамент Валерія шукав не теорій у мистецтві, а виходу своїх емоцій на полотно. Засоби? Серце і талант. А талант без внутрішніх переживань, глибокого аналізу суспільних явищ і ставлення до них, — сам по собі ніщо. Нічого не вартує.

Чи не найповніше синтезує В. Гнатенко роздуми про сутність людського життя в картині "Композиція з дитиною". Закладаючи в основу формальне колористичне рішення, будуючи полотно на контрастних зіставленнях оранжевих, жовтих і синьо-голубих тонів з переходом до лазурових, художник відмовляється від непотрібної тут проробки деталей, широко пише мастихіном як фігуру дитини, фону, так і зображені на

Валерій Гнатенко: "Село Дора", полотно, олія, 1977

передньому плані аксесуари до натюрморту.

Видовжений формат полотна, де вкомпонована фронтальна поставка дитини з легким рухом руки, простягеної до фруктів на столі сприймається монументально. Перспектива стола з натюрмортом ніби зміщується в просторі, розвертаючись на глядача, — відтак все полотно сприймається в динаміці.

"Композиція з дитиною" передає настрої художника, розкриває чистий та безпосередній дитячий світ, а водночас кольори, попри свою зовнішню привабливість, насищені величезною напругою, породжуючи тривожні відчуття, переживання батька за майбутнє сина.

Вже тяжко хворий, Валерій Гнатенко має своїх рідних, друзів, професора Ляховича, живописні та графічні портрети дружини. І знову сила волі, оптимізм, духовність не полишають художника. Його творчість не позначена печаттю хвороби, вона живе своїм напруженім життям, яке вдихнув їй творець.

Значне місце в доробку В. Гнатенка 1977-1985 рр. займає пейзаж. Він наче хоче передати всю неповторність та незображеність світу. Створює серію краєвидів Карпат, півдня України. Своєрідні його архітектурні мотиви Львова.

Живописна структура цих творів рівна, але художник відкриває для себе гармонію синтезу кольору і світла. Загальна сріблясто-холодна гама домінує в морських краєвидах "Акер-

манські човни", "Білгород-Дністровська фортеця".

Гірським пейзажам Карпат притаманний свій колорит — інтенсивний за своїмзвучанням, колористично витриманий. Потекоми художник користується клуазоністичною системою, надаючи предметам чітких контурів і в такий спосіб надаючи предметам чіткішого зображення.

Окрім живопису та графіки, художника цікавлять народні промисли України: різьба, кераміка, ткацтво, вишивка. Саме таким осередком є Гуцульщина. Там він і переймає складну технологію розмальовування писанок. Перед святами його приятелі отримують чудові подарунки — писанку.

Перейнявши технологію та освоївши прийоми народних майстрів, Валерій створює різноманітні орнаментальні, рослинні, геометричні мотиви писанок. Поступово в сім'ї Гнатенків це стало традицією — кожний створював свій світ писанки.

Ще одну пам'ятку залишив нам Валерій — рушник, вишитий за полтавськими мотивами. Весь рушник зашитий квітами і з них жодна не повторюється.

... 1 травня 1987 року.

Не думав — не гадав Валерій Гнатенко, що цей рушник увінчає його автопортрет у власній домівці, над смертним одром художника.

... Заходили люди, прощалися... І ось у цей траурний момент мені спала на диво твереза думка, що це не просто прощання, похорон людини, яка назавжди пішла з життя.

Ці його картини, як і люди навколо, прощаються з Валерієм, щоб дістати вже нове друге життя — і віддати свою енергію, влиту д у х о м Людини і Митця.

Лютий—березень 1988 р., Львів.

Василь БАРЛАДЯНУ*

ЗОРОВА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ "ГАЙДАМАКІВ"

Історія нашої культури, на превеликий жаль, ще не знає наукової праці про інтерпретацію творчості Т. Г. Шевченка в живопису й графіці. Було лише зроблено спробу звернути на це увагу. У 1968 році О. Овдієнко видав невеличкий альбом з вибраними ілюстраціями до "Кобзаря". У вступній статті укладач перелічив художників-ілюстраторів "Кобзаря", ** але навіть не натякнув, хто з них зумів бодай приблизно унаочнити текст того чи іншого поетичного твору Т. Шевченка. Адже саме це має значення як для історії українського мистецтва, зокрема, книжкової графіки, так і для педагогіки. Остання змогла б за допомогою зримих образів показати школярам художній світ великого поета і в такий спосіб повернути словесній розповіді бодай видимість колишньої реальності.

Автори численних монографій про Шевченка, згадуючи того чи іншого ілюстратора творів "некореного Прометея", мають на меті одне — підкреслити популярність поета та його вплив на дореволюційного і сучасного художника.

Та коли уважні очі приглянуть ілюстрації хоча б кількох художників, то помітять не тільки те, наскільки живописний чи графічний образ відповідає образам Шевченка, але й те, що бачили або намагалися побачити в творчості поета представники різних верств суспільства, художніх та ідеологічних течій.

Від перших ілюстраторів, Я. де Бальмена і М. Башилова, до нашої сучасниці С. Караффи-Корбут проліг цікавий і складний шлях еволюції зорового відтворення та тлумачення поетичного світу Кобзаря.

На цьому шляху велику славу здобув художник Опанас Сластьон (1855-1933 рр.) як ілюстратор поеми "Гайдамаки". Пізньої осені 1885 року він видав у Відні цю поему з чотирнадцятьма великими та тридцятьма п'ятьма малими ілюстраціями. На початку 1886 року поему з ілюстраціями О. Сластьона було видано і в Петербурзі з передмовою Д. І. Яворницького. Два примірники петербурзького видання є у Науковій бібліотеці Одеського університету.

Завдяки Опанасові Сластьону навіть зовнішність сторінок поеми, що відкрила нову епоху в історії української літератури, набула монументальності. І це сприяло розширенню кола

* Біографічні дані про автора в "Кафедрі" № 1.

** Список цитованої літератури в редакції "Кафедри".

Опанас Сластьон: "Все йде, все минає..."

шанувальників українського поета. Вітаючи вихід книжки, Василь Горленко писав:

"Робота молодого художника О. Г. Сластьона є ніби першою спробою ілюстрації цілого твору та й чи не першою серією на тему історії України".

Ілюстрації до "Гайдамаків" сподобалися й Іллі Юхимовичу Рєпіну. Він заявив: "Наш Сластьон — чудовий ілюстратор, бездоганний рисувальник, тонкий знавець козацького побуту". Водночас він зауважував своєму другові, що "в його «Гайдамаках» немає експресії, немає шевченківського азарту".

Ілля Юхимович з дитинства розумівся на тонкощах поезії Шевченка, й тому з ним ніхто не сперечався. І все ж Опанас Сластьон став першим серйозним ілюстратором творчості Шевченка. Хоча його малюнкам і бракувало "експресії" та "шевченківського азарту", але в них була шевченківська правда, яка вражала і самого І. Ю. Рєпіна.

Шевченківський азарт з'явився згодом у деяких дереворитах, створених графіком Костянтином Немецом для первого слобожанського видання "Кобзаря" (Харків, 1918). Щодо експресії, то її, здається, з рівною Шевченковій силою зумів відтворити тільки Василь Седляр (1899-1938) в його ілюстраціях до "Кобзаря", виданого за рік після [смерті] О. Сластьона (Харків, 1934).

ГОЛОТА

Софія Карапфа-Корбут: "Голота"

Іноді видається, що втілити в зоровому образі сказане словом дуже легко, адже ілюстрація йде шляхом літературним, тобто завданням художника є показ того, про що розповідає поет або прозаїк. Та лише в дитячих книжечках графічний образ повинен бути настільки виразним і ідентичним текстові, щоб написане, навіть не читаючи, можна було дуже легко уявити.

Для того, щоб перетворити зміст поетичних творів у наочні образи, в художника повинно бути таке бачення світу, яке "вінікає на межі живопису та поезії, і називається поетичною фантазією". Лише в такому випадку на художника чекає успіх.

Поетичний твір обов'язково надихає ілюстратора на власні роздуми щодо зображення словом подій і людей. І саме тому художник вкладає в свої малюнки і набуті ним соціально-теоретичні знання про оспіувувані поетом події. Про це свідчать хоча б три ілюстрації до "Гайдамаків", виконані С. Карапфою-Корбут. У них перш за все втілено загальний дух поеми. Наприклад, вже перша ілюстрація "Голота" характеризує соціально-психологічний стан українського селянства під час боротьби з польськими панами.

Ілюстрація "Голота" С. Карапфи-Корбут стверджує, що свідомість і соціальна роль кожної особистості залежить не тільки од суспільного буття, а ще й від психо-фізичних якостей

Софія Караффа-Корбут: "Максим Залізняк"

Софія Караффа-Корбут: "Кобзар"

людини. Цим художниця посвідчує, що перед Коліївщиною серед селянства не було одностайності. І тому повстання заздалегідь приречене на поразку, хоча неминуче і обіцяє бути жорстоким. Інакше кажучи, ілюстрацію "Голота" художниця доповнює зміст поеми. І статура "Максима Залізняка", що вихоплює з піхов шаблю, теж не має в тексті "Гайдамаків" словесної паралелі. Це образ могутнього і мужнього ватажка, який веде рідний народ на боротьбу з чужоземними поневолювачами. Останнє підтверджують численні списи, зображені поза плечима Залізняка. Проте "Кобзар" на тлі пожежі є ніби емблемою Коліївщини і того, про що розказує в "Гайдамаках" Шевченко. І, дійсно, образ співця, що піснею славив народ і закликав до боротьби, проходить через всю поему.

Перший ілюстратор "Гайдамаків" Опанас Сластьон поклав собі за мету створити графічний варіант поеми. І виявив небабіяку поетичну фантазію.

Твір Шевченка розпочинається глибоким філософським міркуванням про плин життя. У словах "все йде, все минає" немає нічого конкретного, бо це — узагальнення, висновок, до якого дійшов ще давньогрецький філософ Геракліт, спостерігаючи життя суспільства і природи. Отже, щоб проілюструвати початок поеми, художник мусив був створити сюжет, у якому, не порушуючи логіки графічного твору, узагальнене набуло б конкретності. Заставка, що розпочинає цикл ілюстрацій, якраз і побудована на сюжеті, що унаочнюює філософський вислів поета.

У вічі одразу ж впадає похилений хрест, зображений під пишним кущем глоду в правій частині заставки. Зліва композицією завершує кущ бузку. З цього куща сиплеється живе листя. Вітер підхоплює його й несе до хреста. Праворуч від центру повна прозорої води криниця. З неї жолобочком спливає вода. Уздовж всієї заставки парапет з джерельцем. Джерельна вода теж по жолобочку стікає в криницю. А по той бік парапету вузька смуга дахів міста... І море, понад яким поміж хмарами пливе місяць. До "білолицого" звертається юнак. Він стоїть під осіннім кущем бузку, спираючися правицею на парапет.

Вслухайтесь у перші рядки поеми... Здається, що вони є розповіддю про картину, під якою їх і надруковано...

Немає нічого вічного — твердить поет, вказуючи на хрест, якого не помічає юнак, розмовляючи з місяцем.

"...одне зацвіло, а друге зав'яло... І листя пожовкле вітри рознесли", — продовжує Тарас, вдивляючись у кущі глоду та бузку. — І тільки "вічний без краю" місяць гуляє "по синьому небу" і сяє, як і колись "над Вавілоном", над цвінтarem і скроминучим життям усього, що створила природа.

Ця заставка ніби повторює те, про що розповів Якобіс Рейс-

далі у своєму "єврейському цвінтарті". Та на картині Рейсдаля невмолимий плин часу не зустрічає опору. Усе, що відтворив художник, уже зруйновано або напівзруйновано. Та й гірський потік підмирає коріння могутніх дерев, [які] ось-ось впадуть на залишки могил.

Опанас Сластьон, навпаки, йдучи за Шевченком, відобразив вічний перехід сущого на землі з одного стану в інший. Крім цього, він показав юнака, який прагне осягнути вічність... Що й казати — художник досягнув адекватного словесного ліризму.

П'ять ілюстрацій послідовно унаочнюють ліричний вступ до поеми. Тут і виступаючі в похід "Сини мої, гайдамаки!", і запорожці, що "Аж до моря... Степ широкий" вкрили. Художник показав читачеві ліричного вступу наче вікно, в яке читач побачив козацькі чайки, освітлені в розбурханому морі палаючим Царгородом.

Опанас Сластьон: Заставка до "Гупалівщини"

Коли перегортаєш віденське чи петербурзьке видання "Гайдамаків", то впевнюєшся, що Опанас Сластьон досяг своєї мети: створив зоровий варіант "Гайдамаків". І саме мета примусила художника іноді доповнювати текст там, де поет розповідає мимохідь. Доповнення художника допомагають читачеві ясніше побачити образи твору поета. Так, на заставці до "Гупалівщини" ми бачимо вершника Галайду. Молодий гайдамака одстав од своего загону і вражено дивиться на димар, що зостався на місці титаревої хати. Цього у Шевченка немає. Поет розповідав тільки про те, що сказав гайдамаці про смерть титара хлопчик. О. Сластьон відтворив і цей епізод, який, отже, стає логічним продовженням того, про що розповідається в заставці.

Іван Іжакевич: "Гайдамаки. Гупалівщина"

На відміну від О. Сластьона, Василь Седляр та Іван Їжакевич майже дослівно відтворили початок "Гупалівщини". В. Седляр, з притаманною лише йому експресивністю, показав ліс шибениць з трупами "старших", а також шляхту "Купою на купі..." "і... собаки". Ні сіл, ні села! Є тільки плетений тин, над яким гроно трупів і під яким у конвульсивних позах безконечна куча трупів.

А на першій з двох ілюстрацій Ів. Їжакевича бачимо, як на сільській вулиці "Собаки гризуть шляхту", що валяється "Купою на купі!". І мертвє село. Художник зобразив хату з напівзруйнованим ганком. На поламаному тині лежать зрубані зелені дерева. І вдалині шибениця, на якій "навішано трупу". У селах, каже поет, "осталися діти та собаки, — Жінки навіть з рогачами пішли в гайдамаки". Їжакевич проілюстрував і щойно наведені слова поета. Зобразив селян, серед яких дуже багато жінок "з рогачами". Потік розгніваного народу наближається до мурів панського маєтку.

Ілюстрації В. Седляра та Ів. Їжакевича доповнюють заставку О. Сластьона. Коли ставиш їх поряд, то перш за все повторюєш жахливі слова поета:

Отаке-то було лихо
По всій Україні!
Гірше пекла... А за віщо.
За що люде гинуть.

Якщо зіставляєш ілюстрації до "Гупалівщини", створені О. Сластьоном, з ілюстраціями інших художників XIX століття, то насамперед помічаєш різницю в ставленні до простого народу. Наприклад, Я. де Бальмен у зустрічі гайдамаків з "півпаробком" за Боровичевим хутором показав лише, що пан, не зупиняючи коня, подає обірваному жебракові гроша. Пан робить це між іншим. На його обличчі машкара байдужості. Та й дехто із скучених біля нього козаків заздрісно дивиться на те, як незgrabний жебрак бере гроша. Гидка рабська усмішка споторила обличчя "півпаробка". Він зняв перед паном шапку і не зводить очей з його "щедрої руки".

О. Сластьон наче полемізує з Я. де Бальманем. Його козаки зупинилися перед хлопцем, щоуважно розглядає монету. Складається враження, наче "півпаробок" задивився на те, що на дукачеві зображені, бо ніколи не бачив. Весело сміються козаки. Зараз юнак піdnіме голову, побачить людей, які чекають на нього, аби взнати дорогу на Будища, — і теж розсміється: "Дукача не бачив!" У Сластьона немає жебрака, немає й байдужого пана. Немає цього і в поета: розповідаючи про зустріч козаків з юним гайдамакою, Шевченко за дукач говорити між

Василь Седляр: "Гупалівщина"

Василь Седляр: "Гонта в Умані"

іншим, бо головне для нього повідомити читача, що навіть діти повстали проти панства.

О. Сластьон подбав, аби поема з його ілюстраціями була єдиним художнім організмом. Червоний колір обкладинки, мов звук труби в оркестрі, привертає увагу до книги. А це означає, що "наш Сластьон" врахував психологію реакції людей на червоний колір. "Гайдамаки" в його оформленні нагадують досконалу архітектурну споруду. Приваблива зовнішність ніби запрошує "зайти всередину" — читач гортає сторінки, розглядає речі, про які прозповідає поет.

І кожну ілюстрацію художник помістив поряд з рядками, зміст яких вона відтворює. То й стає сумно, коли гортаєш видання "Гайдамаків" 1969 і 1988 років, де подано репродукції з Сластьонового видання 1885-86 рр. Ц. Пишняк — автор макету та художнього оформлення — поклав край поетичній і графічній гармонії. Досить вказати на те, що заставка до "Конфедерації" стала ілюстрацією тексту попередньої глави, аби побачити, як гармонія поступилася місцем дисгармонії. У цих виданнях майже всі ілюстрації стали камінням на шляху поетової розповіді. Читач спотикається і змушений перечитувати текст, аби зрозуміти змістожної ілюстрації.

Своїм виданням "Гайдамаків" О. Сластьон став прикладом для майбутніх ілюстраторів Шевченка. Але ще не з'явився художник, котрий створив би таку велику серію ілюстрацій до цієї безсмертної поеми. Справу Опанаса Сластьона певною мірою продовжив Василь Касіян. Він суттєво доповнив свого попередника. Іноді, користуючись композицією О. Сластьона, поновому розтлумачив деякі місця поеми. Наприклад, О. Сластьон, розповідаючи засобами графіки про здобуття гайдамаками Умані, показав людей, що руйнують місто. А дехто з його гайдамаків спокійно спостерігає за тим, що діється. І лише кілька загиблих посвідчують, що це війна, а не руйнація старого будинку.

Касіян же проілюстрував слова поеми:

Як та хмара, гайдамаки
Умань обступили
Опівночі...

На першому плані кольорової гравюри троє селян. Один з косою, другий зі списом, третій затискає в руці "свяченого". Художник показав ці образи в стрімкому русі. Вони біжать до стін танучого в темряві міста. Стрімкий рух трьох селян композиційно повторює хмара повсталих. Ім немає краю. Отут вже є елемент тієї шевченківської експресії, якої не побачив в ілюстраціях О. Сластьона І. Рєпін. Але справжню шевченківську екс-

пресію в графіці зміг відтворити лише Василь Седляр.

Гляньмо, наприклад, на седлярське зображення вбивства Гонтою своїх окатичених синів. Дивіться — штрихи, якими художник відтворює землю, переходятя в руки вже забитого хлопця, перетворюються в шаблю й саму постать Гонти і, сягнувши черенка ножа, зараз блискавкою впадуть на прикриту рученятами голову другого сина — та їй повільно увійдуть в землю. В ілюстраціях загиблого в концтaborах Півночі В. Седляра немає жодної лінії, яка б не передавала руху і не надавала б монументальності зображенню. Гляньте ще раз на те, як Гонта нищить дітей — це скульптура, створена сучасником О. Архипенка та К. Бринкуша.

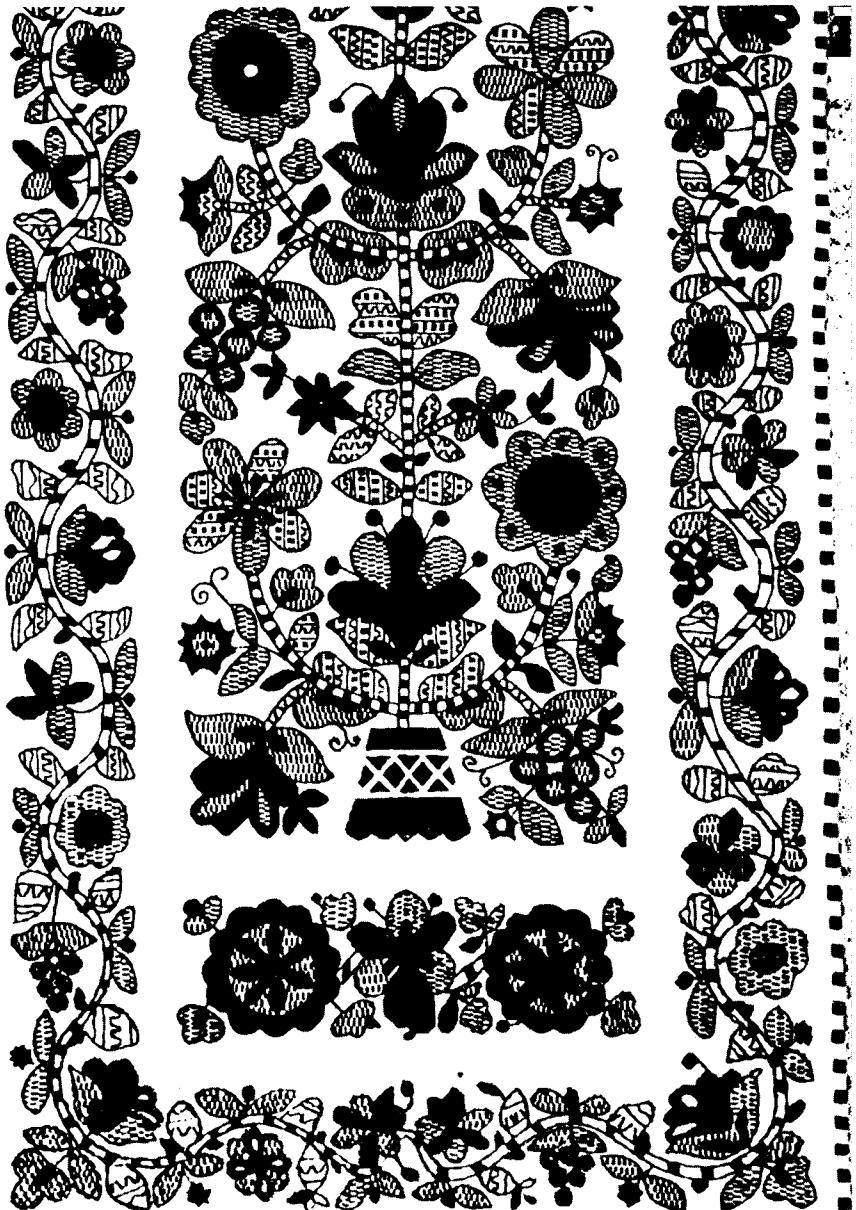
І все ж таки слід зазначити, що графічна інтерпретація "Гайдамаків" Шевченка, запропонована в 1885-86 рр. Опанасом Сластьоном, ще досі є найбільш довершеною.

Сила мистецтва оформлення книги якраз і полягає в тому, що вона невпинно розвивається. Сподіваємося, що високий рівень сучасної української графіки приведе до того, що в майбутньому матимемо новий варіант графічного проникнення в художній світ "Гайдамаків", адже кожне покоління читачів Шевченка шукає в його творах те, що співзвучне саме добі читача. І нова графічна інтерпретація "Гайдамаків" допоможе нам ще краще зрозуміти безсмертного поета.

270023, Одеса, вул. Лейтенанта Шмідта, 8, кв. 10.

*

ВІД РЕДАКЦІЇ: За браком фотокопій стаття Василя Барладяну проілюстрована творами О. Сластьона, І. Їжакевича, В. Касіяна, С. Караппі-Корбут, В. Седляра тільки в першому примірнику "Кафедри" № 2.

Валерій Гнатенко: Рушник, за полтавськими мотивами,
полотно, гапт, 1980-1986

УАНТеI
ВІЧ-НА-ВІЧ
3
СПУ

БОРЮКАЛИСЯ ДВІ СИЛИ

(Творчий звіт члена УАНТеi Степана Сапеляка у харківському відділенні СПУ. Харків, 9 лютого 1988 р.)

Тут, у давній столиці Слобожанщини, в Актовому залі Спілки письменників відбувся авторський вечір поета Степана Сапеляка. Відповідальність за його організацію взяли на себе Голова правління харківського відділення СПУ Радій Полонський, керівник секції поезії Віктор Немченко, голова літоб'єднання ім. Павла Тичини поетеса Рима Катаєва та секретар літоб'єднання Замесов. Рецензентами творчого доробку С. Сапеляка були поети Олександра Ковальова та Віктор Бойко.

Про перебіг творчого вечора передав Степан Сапеляк.

— Хотілося б наголосити, що це вперше на Україні, в атмосфері демократизації та перебудови офіційно був проведений вечір поета, який зазнав переслідувань і репресій у період брежnevського застою, звинувачувався в "націоналізмі" та "подриве государственного и общественного строя" — і відбув десятирічний термін ув'язнення і заслання.

Навернення мене до офіційного літературного процесу всеяє оптимізм у справу суспільного визнання неофіційної української культури. Мій творчий звіт був своєрідним поштовхом до відродження давніх демократичних традицій в розвитку культури на Слобожанщині, адже в Харкові довший час проживав і творив "перший розум наш" Григорій Сковорода, саме тут започатковано російськомовну журналістику на Україні, а в перше пореволюційне десятиріччя Харків став не лише адміністративним, а й літературним центром України. Тут у клубі ім. В. Блакитного схрещувалися мечі славетних творчих баталій у 20-х рр., виникали дискусії, борювалися розмаїті мистецькі школи і напрямки.

І ось, і ось прецедент: звітує про свою творчість не сталінська жертва, яку тепер офіційно визнаємо безвинною, а брежневська, яка все ще ходить застебнута на сталінський гудзик і виглядає напівневинною — напівкрамольною.

Тепер невеличкий екскурс в минуле: коротко нагадаю, як я сконтактувався з СПУ і що передувало моєму творчому вечору.

26 жовтня 1987 року я виступив з негативною оцінкою поетичного стану всього офіційного літературного процесу на Україні на Республіканській конференції письменників, яка проходила в нашому місті під гаслом: "Великий Жовтень. Перебудова. Література". На другий день головуючий на Конференції письменників Юрій Мушкетик похвально відгукнувся про мій виступ і запропонував принести до журналу "Пропор"

свій творчий доробок на предмет можливої публікації.

Я відібрав вірші, видруковані в літературно-мистецькому альманасі «ZET» (ФРН, німецькою мовою, перекладач Галія Горбач), що не були знайомі читачу рідною мовою ані за кордоном, ані на Батьківщині. Зав. відділом поезії "Прапора" Володимир Науменко запевнив, що твори будуть опубліковані. У відділ дитячої літератури часопису "Прапор" я подав прозові казки, — прийняла завідуюча Олександра Ковальова.

Трохи згодом, як В. Науменко, так і О. Ковальова дали мені зрозуміти, що з публікацією будуть труднощі. Є певні застереження парторганів і КГБ м. Харкова. Треба, за їх словами, відбити творчий вечір у СПУ — і схвалення письменників буде передумовою для публікації моїх творів.

Питання свого творчого вечора я порушив перед секретарем харківського відділення СПУ А. Перервою, зав. сектором поезії В. Тимченком, — вони мене підтримали, а Голова нашої обласної організації СПУ Радій Полонський призначив день моєго творчого звіту.

Я запропонував Спілці близько сотні своїх віршів. Все йшло гаразд, як в останній день, тобто 9 лютого, ударив грім з ясного неба: оголошення про вечір було зірвано. Радій Полонський телефоном було попереджено, що вечір не відбудеться у зв'язку з моєю біографією, а також тому, що мої твори здеоелогізовані.

На цей дзвінок Радій Полонський відповів рішуче і принципово: "Вечер состоится, несмотря ни на какие действия со стороны... Это внутреннее дело творческого союза". У такому ж тоні на пропозицію загальмувати вечір відповів і В. Тимченко — "Вечір відбудеться! Люди ознайомлені з творчим доробком С. Сапеляка. Жодних підстав заборонити вечір не вбачаємо".

Тоді майор КГБ Шаповалов зробив хід конем — він розпорядився прослідкувати за мною на роботі, аби я не вийшов раніше. Мовляв, робочий день до 18.00, і вечір зірветься через нявку автора.

... Уже перед будинком спілки мене перестріли інструктори обкому партії: з моїм виступом попередньо хоче ознайомитися секретар обкому і вони самі. Це мені полестило, — я погодився. Розмова з секретарем обкому т. Дуравкіним завершилася умовою, що я не буду вдаватися у деталі своєї біографії, а також не говоритиму про цікавання тих людей, кому я присвятив свої вірші. Можу назвати їх лише на прізвище.

Вечір відкрився рівно о 18.00 — я прочитав близько 60 творів. Розпочав я з тюремного циклу "Ковтаючи сльозу". Потім вірші, присвячені 50-літтю штучного голоду на Україні "Над барикадами ридань", "Реквієм серцю". Завершився цей відділ "Гернікою Чорнобиля". Далі оголосив цикл "Тернові стебла во-

скресінь" — вірші з посвятами М. Осадчому, В. Чорноволу, В. Стусу та ін., а також твори з книги "Йов" та дещо з лірики.

Мені надійшло в процесі вечора багато записок. Питання стосувалися літературного процесу 20-30 рр. на Україні, а також іншого, наприклад: "Чи будуть ВАС друкувати?", "Чи можна розцінювати Ваш вечір як передумову вступу до СПУ?", "Почему Вас не расстреляли?", "Почему Вас не держать в мєстах не столь отдалённых?", "Ваше место там..."

На провокаційні запитання я не реагував.

Під час перерви присутні ознайомилися з виставкою картин неофіційного художника Валерія Бондаря, яка була організована в фойє. Демонструвалися твори до 1.000-ліття хрещення України-Русі, цикл картин "Церкви Слобожанщини", ілюстрації до дитячих казок.

В обговоренні моїх творів взяли участь: поети О. Ковальова, Р. Катаєва, В. Тимченко, В. Бойко, кандидат філологічних наук А. Івченко та ін.

Зав. відділом поезії "Пропор" на запитання зали — чи будуть друкувати С. Сапеляка? — відповів ствердно. Але зазначив, що це питання буде вирішувати окремо. Авторові ще слід шліфувати свої твори. Решта ж ораторів дякували за вірші і висловлювали сподівання, що слухають їх не востаннє. Віктор Бойко зокрема зазначив: "Хотілося б назвати нинішній вечір Степана Сапеляка рефреном його вірша — "Ось тільки очі відітру"... "Пора нам запросити поета за письменницьку кафедру, як тільки очі відітремо..."

На завершення творчого вечора бандурист із Києва Микола Рудник виконав кілька дум під акомпанемент народної бандури, а також розповів про творчу долю Гната Хоткевича. Він звернувся до зали з пропозицією організувати 25.II.88 р. вечір, присвячений 110 роковинам з дня народження великого композитора і виконавця.

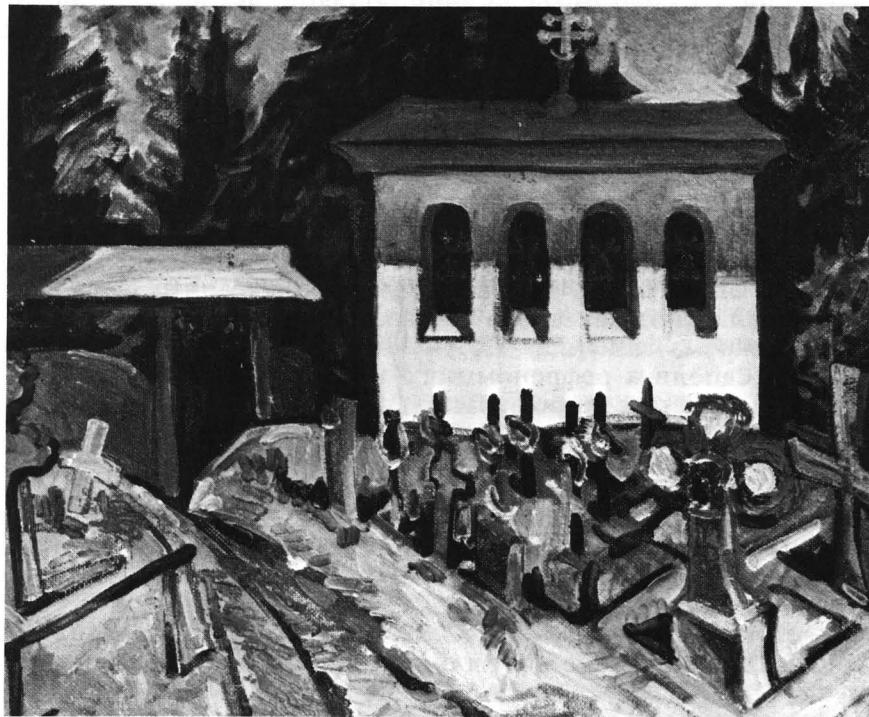
— Не вважайте за нескромність, — поінформував наприкінці Степан Сапеляк, — але мій творчий вечір у Харкові мав великий успіх. Щоправда, другого дня мене звільнили з роботи за те, що я "рассудку вопреки" пішов, залишивши перед тим заяву начальству за місцем праці, з роботи на 1,5 години раніше, аби встигнути на свій творчий звіт у спілці. Того ж дня, 10 лютого знову викликав мене майор КГБ Шаповалов, і з його бесіди я зрозумів, що мені треба бути обережнішим під час своїх літературних виступів, а питання про включення мене в офіційний літературний процес буде вирішуватися окремо, "коли буде знайдено за потрібне".

Водночас Голові Харківської СПУ Радію Полонському, найбільшому натхненнику моєго творчого вечора, було сповіщено, що жодних претензій до творчого звіту С. Сапеляка у них не-

має.

Та попри все, я підбадьорений, сповнений творчого оптимизму, літературних планів та змагань.

Пропоную читачам "Кафедри" жмуток віршів, прочитаних мною на своєму творчому вечорі 9 лютого 1988 р. у Харкові.

Валерій Гнатенко: "Цвінтар у Пістині", картон, олія, 1984

Степан САПЕЛЯК

ХАРКІВСЬКИЙ СОНЕТ

Чия то смерть. На шиї судний камінь.
Над ким, як сіль, агонія терпінь.
І скам'яніли терни у проклін.
І цукровиця сліз скорбить у пам'ять...

Над ким тополі попіл, мов бальзами,
Поснулих квітів тихий передзвін.
З кургану серця злota скіфська тінь
Яскрить на полі бою, наче паля.

Чия то смерть. І гупання гучне.
Чия то смерть, чиє цвяхують віко,
Чиї солоні впадини очей.

Обсіла галич... Памороззю віку...
Мовчім. Мовчім. У смерті за плечем
Мовчить Вітчизна вогниками вікон...

*

РЕКВІЄМ СЕРЦЮ

(З книги "НАД БАРИКАДАМИ РИДАНЬ")

Переорано серце.
Вже воронням несе.
Орне поле у стернях.
Орне поле. Шосе.

Орне поле. Вороння.
Воронки. Воронки.
В ореолах червоних
Чорносірі зірки.

Чесний Хрест. Перехрестя.
Лісостеп. Тернослив.
Під хрестом череп серця.
У чорноземі скиб.

Під хрестом плачуть губи
Переораних сліз.

По ріллі чорний будень
Насіникою зліг.

По ріллі цівка крові —
Табунцем. Табунцем.
На прострелених стопах
Вузлувате лице.

Ходить траурний сопух
І воронням несе.
Ця надірвана сповідь
Переораних серць.

Ця надірвана пам'ять.
Цей чернозем літавр.
СМЕРТЬЮ СМЕРТЬ ПОПРАЛА
СМЕРТЬЮ СМЕРТЬ ПОПРАВ.

благання

Святая трійця
Прийми терпіння
ІНЦІ
Святі отці
Це голос крівці
ІНЦІ
Не дай вніміти
Не дай вніміти
К Р І В Ц Я

наскальна слюза

Були вікторії і жалі.
Були собори і свіча.
Скороминущої скрижалі
М'яка взолочена печать.

Відходять страдники і бранці.
Кургани в півниках цвітуть.
Яви скорбяща Богоматір
Святу над Крутами слезу.

То воскресають із слізовою
Наскальні рани по ярах.
І тільки очі в зимній хвої
Під Россомахою горять.

Оти, що впали натще серця
Ще теплим вирваним крилом.
Летять терпіння у жар-птицях
Вдихнути хвої омофор.

над барикадами ридань

Ідуть етапи чорним ходом.
А білим ходом снігопад.
Моїх небес німує попіл
Над барикадами ридань.

Останніх днів посмертні стріли
у смертнім мареві стримлять.
Блистіли нари, як сапфіри,
Розп'яті на семи вітрах.

І лиш надій прудка овчарка
Губою горнеться в бушлат.
Скількох зрікається Почаїв
За Себастьянову печать.

Ми маєм ім'я і сузір'я.
І віщу папороть, і ряст.
Тримають Беркути наш скіпетр
Над Бескидом у феніксі Карпат.

І чорним хлібом філіграні
Допишуть вдови імена
Отих, які на смертних нарах
Злили безсмертя фіміам.

*

ВІД РЕДАКЦІЇ: Друкуємо три вірші Степана Сапеляка з посвятами М. Осадчому, В. Чорноволу, В. Стусу не від втрати скромності, а тому, що це вперше названі імена дозволено проголосити на офіційному творчому звіті. Секретар Харківського обкому КП України т. Дуравкін застережив автора, аби, згадуючи ці прізвища, він не вдавався до їхніх біографічних деталей.

РОДОВІД

Посвята М. Осадчому
"І неситий не виоре
На дні моря поле.
Не скує душі живої
І слова живого".
Т. Шевченко, "Кавказ"

І найперше було слово
І розмовляли квіти
І цвів мак
Україною

І йшли віки
І були українці
І створилося
С Л О В О
Українське

І як сталося так
То сказано собі слово
по своїому
І благословилося

І прилетіли птиці
І вродилася калина
І було солодко
І було гірко

І стало все називатися
І земля
І матір
І Вітчизна
По вкраїнському

І відкрилося тоді ж
Що є друзі
І є вороги
І заблистили емблеми на мундирах
Копійчані гроші
І колючий дріт

І йшли дощі і випадали сніги
І сталося ворогування

Між словами Українськими

І вчули се зрадники
бо народилися вже
І цвяхували Й О Г О
І голос точили Й О Г О...

... І рече:
— Ж И В Е Є С Ъ М...
І благословилися
І було С Л О В О
І було П И С А Н О
І було С В О Є...

*

ПСАЛОМ БЛАГОВІЩЕННЮ

В. Чорноволу

Та й благослови Боже
Та й ці три листочки.
Та спошили ми Господи
СЛОВО БЛАГЕ
І Благословіння
На Благовіщення

А що один листочек —
зі старого дуба,
а що другий листочек —
з дикої калини,
а що третій листочек —
з винограду...

А що слово моє —
смутне невеселе,
а що слово друге —
а в тузі зайшлося,
а що слово третє —
то невольниче

ЩО ВЖЕ ТРЕТЬ БЛАГОВІЩЕННЯ
ЗОЗУЛЕНЬКА НЕ КУЄ...

Ой не кує зозуленька — не кує
Ой не кує з дуба — не кує
Ой не кує у калині — не кує

Ой не кує, не кує — дзвони не дзвоняте...

Та й як же ж мені
Та й не чути — зажмуритися
Та й як же ж мені
Та й ворітчик не відтворити
Та й як же ж мені
На БЛАГОВІЩЕННЯ
Та й у церквиці!
На коліна не вставати...

А вже один листочек —
та й у сніг упав,
А вже другий листочек —
на могилці зів'яв,
А вже третій листочек —
в неволі та й не розвивсь.

А що в трьох листочках —
веснонька не пахне,
А що в трьох словечках —
горенько гірчить,
А що у неволенъці —
дзвони не дзвоняте...

НЕ КУЄ ЗОЗУЛЕНЬКА — НЕ КУЄ...

*

ДО ЛУКАВИХ

Пам'яті В. Стуса
"І на злих моїх погляну
незлім тихим словом..."
Т. Шевченко

Кинули губ головосівки
В очах піску червоний смерч.
Стою немилості за свідка
На серці милосердя терн.

Бо точить шашіль сни вторішні
Яке це свято за вікном?..
Забув. Забув числом і віршем
На часі сліз святе письмо.

Осіла сажа інквізицій
Годинник б'є межи очей.
На арештантській плащаниці
Пускає цвяхи їржу плечем.

Стою. Аж мокра роговиця.
Час СОВІСТІ при СЛОВІ ДНЯ.
І знов вертають до криниці
Хто на коні. Хто без коня.

А хто, як ці липучі душі
З червоним оком покаюх.
Оці ЛІТСПУнівські чинущі
В спідницях лауреатських шлюх.

Скінчилась гра. Так станьте в зраді!
Ви сіллю посипали мор.
Але... Ви знову "при параді",
І знов принюхуєте торг.

О, ні! Ганьбою прикипіло
Вам червослів'я до колін.
Це я скажу — снопів'ям снігу —
Бо жниував по Колимі.

Скажу. Скажу. З цього врожаю
Ось тільки очі відітру.
Бо там когось ще провожають
Хрести без імені і рук.

Бо там за взгір'ям смерть косила
Бо там — не вигоїти ран.
Бо там — крижинами косилась
На нарах кров до рушника.

Мовчім. Мовчім. Під тінню Стуса
Бо жив ПОЕТ при СЛОВІ ДНЯ!
Бо єсъм. Ось хрест. Ось цвяхи і муз
Ось катакомби і ім'я.

Бо єсъм. В диму Парнас і шабля.
З колимських шпиль росте крило.
Бо єсъм у попелі і краплі
Сумних поем благих крамол.

Бо єсъм — у голосі із кляпом.
Бо єсъм — у черепі слози.
Бо єсъм — у власному проклятті
У власнім пасмі сивизни.

Бо єсъм поет з багнетом муки.
Свіча горить мені з колін.
І затекли в молитві руки
Тяжким причастям воскресінь.

Бо єсъм з Вітчизною в колисці
Бо йду із соняхом в руці...
Йду охреститися в криниці
З конем і віршем во Хресті...

05.1987

XPOHIKA

Валентин С Т Е Ц Ю К

ГНАТ ХОТКЕВИЧ — КОМПОЗИТОР

25 лютого 1988 р. у Харкові відбувся вечір Гната Хоткевича — композитора. На ньому побував спецкор "Кафедри" В. Стецюк. Публікуємо його враження.

Давно мріяв ближче познайомитися з Харковом і його мешканцями, з їхньою культурною орієнтацією, настроїми, уподобаннями. Буваючи тут проїздом, я менше звертав увагу на загальний вигляд міста, його розташування, забудову та архітектуру, а більше вслухався в мову людей, оглядав театральні афіші, читав оголошення і місцеву пресу. Україна це ще, чи вже Росія? Складалося враження, що ні те, ні се. Але ж — колишня столиця! Тут в "Березолі" ставив свої неперевершенні вистави незабутній Курбас, тут Хвильовий проголошував свої знаменіті зухвалі гасла, тут палали пристрасті безкомпромісної боротьби різних течій і угрупувань новонародженої української культури... Однаке тут же починалася і її "прополка", коли ще молоді пагони бур'яну і паростки культурного збіжжя були так схожі одне на одного. Невже нічого не лишилося?! Десь у глибині душі я не вірив у це, але свідомість вимагала фактів.

І ось я знову в Харкові, і на цей раз маю ширші можливості. Мене запрошено на вечір, присвячений пам'яті Гната Хоткевича, який підготувала Харківська організація СПУ, обласне відділення Українського фонду культури та обласна організація Товариства любителів книги. В малому залі Центрального лекторію зібралося більше трьохсот зацікавлених людей. Ще кілька десятків не пропустив входний контроль через брак вільних місць. І це при майже зовсім відсутній рекламі (єдина об'єва про вечір була знята напередодні)!

З цікавістю оглядаю публіку. Загальний настрій — стримане очікування чогось незвичайного. Однак стандартна атрибутика інтер'єру не сприяє особливому піднесенню. При вході ще загальна мова спілкування російська, але далі, біля книжкового базару вже подекудичується і українська. З гучномовців щось несамовито реве, слів не чути, але мелодія, здається, знайома, і, нарешті, розібрав: "Прийшов до нього хан турецький, ой що робиш, Байдо, козак молодецький". Не міг стримати посмішки. А зал між тим уже повний. На сцені, чи радше на подіумі, кілька стільців, журнальний столик, на ньому живі квіти, якісь книжки. Трохи позаду, прямо на завісі портрет Хоткевича, новенький, наче зроблений наспіх. Музика стихла, і на сцені з'явилася президія. Вечір відкриває мистецтвознавець

Бойко: "Шановне товариство! Ми зібралися тут, щоб відзначити 110-річчя з дня народження видатного українського композитора, музиканта, письменника, науковця, громадського діяча... Перед нами — дві дати — 1878-1988. Риска між ними наповнена цінним і багатим змістом, бо відповідає рокам цілеспрямованої подвижницької роботи видатної людини і має бути тим променем, що будить у нас велику любов до власного народу, його мови, його культури, зокрема музичної".

Слово надається к.ф.н.* доценту Харківського педагогічного інституту ім. Сковороди К. К. Балабусі. Він говорить довго, занадто довго. Але як йому зупинитися і як його зупинити! Він мабуть вперше розповідає про Хоткевича перед такою аудиторією, а люди вперше про це чують, і все таке цікаве, документальне. Ось в зал пішов саморобний альбом з унікальними фотографіями, на яких можна побачити Коцюбинського, Олену Пчілку, Лесю Українку, Стефаніка, Самійленка, тут же вирізки з газет, якісь давні програмки, а між ними — рукописні нотатки, серед яких і слова Лесі: "Ся річ буде існувати доти, доки існуватимуть революції! (про "Лихоліття" Хоткевича). Глядачі можуть додати і власні записи. А на сцені — інші документи.

Ось фото першого українського льотчика Мацієвича, який загинув 1910 року, а ось офіцер, єдиний з усієї команди, який приєднався до повстання на панцернику "Потьомкін". Все це — друзі Хоткевича, він бо не тільки культурно-освітній, але і активний суспільний діяч, весь час у вирі громадського життя, весь в народі і для народу. В сфері його зацікавлень — ціла китиця наукового і мистецького галуззя: історія, література, музика, мова, етнографія... Його спадщина — величезна, багато чого ще зовсім не друкувалося, невідомими для широкого кола залишаються його велике дослідження про українських бандуристів, підручники гри на бандурі, розвідка про мову сліпих кобзарів, побудовану, за його висновками, на латинській основі, роман "Берестечко", повість "Авілон" та багато іншого.

Але найяскравіше проявив себе Хоткевич як бандурист, про нього говорили: "Так може грати тільки Хоткевич або чорт". Сам Лисенко надзвичайно високо цінував його непересічний талант композитора (70 п'єс для бандури і сотні інших творів). Як гуманіст Гнат Хоткевич випередив свій час. Він тоді вже зрозумів, що, піклуючись про тварин, ми не можемо забувати про людину, бо інколи навіть цілі народи потребують не меншого захисту, ніж рідкісні тварини. Вихованець Слобожанщини, він був рідним і в Галичині, сам любив її і вважав другим крилом своєї музи. На жаль, його "Камінна душа" — надзвичайний поетичний твір на карпатські теми досі належно не оцінені.

* кандидатові філологічних наук.

ний. І взагалі постать Г. Хоткевича не тільки для всієї України, а навіть і для Харкова залишається досі в фактичній безвісти. І вина в цьому лежить в першу чергу на його земляках-слобожанах.

Далі виступив представник старої харківської інтелігенції Р. О. Черкашин. У мертвій тиші зал слухав його тремтячий голос: "Гнат Хоткевич — це один з тих наших національних діячів, які виходили з самих низів нашого суспільства і підносилися до самих вершин української і світової культури, і не тільки підносилися, але і самі ці вершини піднімали". Громом аплодисментів зал зустрів пропозицію старого артиста навічно вшанувати пам'ять Хоткевича високим званням почесного громадянина міста Харкова.

Розчулений підтримкою, він згадав і про невдалу боротьбу за встановлення в Харкові пам'ятника Григорію Квітці-Основ'яненку і вже з зовсім великим болем говорив про те, що в Харкові найбільш формально, найбільш казенно було відмічено ювілей Леся Курбаса, а що пам'ятну дошку його стидаються по-вісити на фасаді театру і планують повісити десь на задвірках, то вже зовсім сором було слухати.

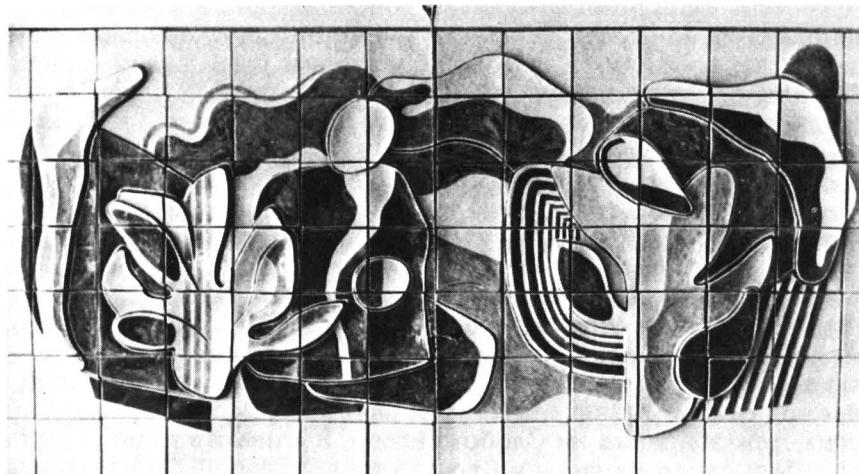
Черкашина на сцені змінив його учень, який з великою силою прочитав демонічний уривок з повісті Хоткевича "Камінна душа". Після цього харківський композитор говорив про музичний талант Хоткевича, порівнював його феномен з "феноменом" Шуберта, про якого казав колись його вчитель Сальєрі. На думку Польського, постать Хоткевича чимось нагадує Чюрльоніса, але ж які різні долі! І від нас залежатиме, чи стане Хоткевич гордістю України, як стояв Чюрльоніс гордістю Литви.

А потім на сцену вийшли симпатичні дівчата, ансамбль "Джерело". Всі вони студентки консерваторії, а у вільний час збирають і записують українські народні пісні Харківщини. На цьому вечорі вони виконали дві щедрівки і дві "весняні пісні". Співали без супроводу, дійсно по-народному, з характерним східняцьким "надривом", але напроцуд гармонійно, і що головне — широко, весело, з ентузіазмом. Видно було, що займаються своєю справою по велінню серця, а не з формального обов'язку. Слухачі сприймали їх дуже тепло, складалося враження, що дівчата [передають] свій ентузіазм в зал. Після кількох віршів, прочитаних поетом Анатолієм Перервою, на сцені новий ансамбль, "Слобожани". Як і попередній — в буденних, різноманітних сучасних строях, але такі самі завзяті, серед них навіть молода сім'я з малою дитиною! Керівниця виступає по-російському. Не треба, каже, шукати скарби десь на стороні, вони у нас під ногами. Свята правда! І ці — ентузіасти народних пісень, теж збирають на Слобожанщині, а співають просто чудово. Далі слово надається Олександрі Ковалевій, яка прочита-

ла один вірш, а потім запропонувала прослухати вірші Степана Сапеляка, який був присутній у залі. Ведучий вечора зверхньо дав згоду. Степан прочитав свій вірш, присвячений Гнатові Хоткевичу, і зал вибухнув аплодисментами. Після нього кілька дум виконав харківський бандурист Литвиненко, якому публіка влаштувала буквально овацію. І далі вже до кінця вечора в залі відчуvalося якесь надзвичайне піднесення, і до самого кінця панувала бандура — дуетом, квартетом, соло. Майстерно виконала варіації на теми класичних композиторів Лариса Парченко. Моцарт звучав на бандурі природно і вишукано, наче твір був спеціально написаний для бандури. Запам'ятались і учениці Лариси — чотири дівчинки років 12-13 в святковій шкільній формі. Співали натхненно, з душою. В очах така пристрасті, що не було ніякого сумніву, що й на харківській землі справжнє народне мистецтво живе і є зрозумілим не тільки старому поколінню, а й нашим дітям — нашій надії. На закінчення концерту глядачі і самі стали учасниками літературно-музичної композиції на теми Тараса Шевченка, коли всі разом заспівали "Реве та стогне Дніпр широкий". Президія встала, а зал, на жаль, — ні.

Але, як би воно там не було, це був чисто наш національний вечір, перший за стільки років у Харкові. Наступного дня я залишив Харків, і коли за вікном вагону промайнули останні околиці міста, я збагнув, що нарешті зрозумів цю демократичну, пролетарську столицю України, її простих, скромних і талановитих людей.

1 березня 1988 р. Москва.

В. Гнатенко і О. Яворський: "Козак Мамай", керамічне панно (інтер'єр у санаторії "Кристал", Трускавець), 1978

* * *

ВАРШАВА (Польща). 31 січня 1988 р. газета "Наше слово" вмістила статтю одного з фундаторів УАНТеІ Василя Барладяну "Сторінка історії". Автор розповів про початки українського книгодрукування в Румунії. І визначив дату — 10 листопада 1508 р. Саме в цей день у Бухаресті чернець Макарій надрукував давньоукраїнською мовою "Літургікон". Давньоукраїнською в Румунії видавалися книги в 1510, 1512 рр.

1545 р., 10 січня, в Тирговішне Дмитро Любович надрукував давньоукраїнський молитовник.

Автор статті наводить ряд інших цікавих фактів про україномовні видання в Румунії і зокрема пише: "Треба зазначити, що перша книжка румунською мовою в Румунії вийшла друком у травні 1544 р., тобто на 36 років пізніше, ніж почали видаватися книги давньоукраїнською. Цей факт пояснюється тим, що в обох румунських князівствах (Молдові та Волощині) давньоукраїнська мова була державною..." Наведені приклади, пише В. Барладяну, засвідчують братнє співіснування двох народів та їх культур.

ЛЬВІВ, Музей українського мистецтва, 10 березня 17.00. Тут відкрилася виставка мистецьких творів (посмертно) художника Валерія Гнатенка (1947-1987).

Відкрив виставку директор музею Андрій Новаківський. Творчість художника В. Гнатенка схарактеризувала заступник директора музею Мирослава Майорчак як цікаве явище. Представник Львівського відділення Спілки художників УРСР Володимир Патик відзначив високу культуру живописних полотен В. Гнатенка, їх неабияку мистецьку цінність. Він завершив свій виступ так: "Роботи Валерія Гнатенка з правом можуть належати не лише Львівському музею українського мистецтва, а й прикрашати стіни та й експозицію будь-якого музею України".

З БІЛГОРОДА-ДНІСТРОВСЬКОГО на відкриття виставки В. Гнатенка прибули його мама та сестра. Звучали слова подяки та низький уклін матері за те, що виховала і дала Україні такого талановитого сина.

Виступили також товариші по праці і особисті друзі передчасно померлого художника — живописець Володимир Магінський та Федір Василенко.

На виставці експонуються понад 80 живописних полотен та графічних робіт, виконаних в різні творчі періоди Валерія Гнатенка.

Оперативній організації виставки, яку підтримали Львівське відділення Спілки художників УРСР та Львівський музей українського мистецтва, сприяли, а також упорядковували експозицію знайомі та близькі друзі покійного — серед них і члени

нашої Творчої Асоціації та автори "Кафедри" Ігор Калинець, Ірина Калинець, Володимир Магінський, Олександра Магінська-Слободюк, Стефанія Шабатура та Гудз М.

Виставка має успіх у відвідувачів.

ЛЬВІВ, 17 березня 1988 р. Актовий зал Будинку культури будівельників.

Тут провів засідання Львівський неформальний дискусійний політичний клуб, який існує вже другий рік. Якщо його перші засідання носили академічний характер (ними керували викладачі Львівського університету та Політехнічного інституту), то в останній час актуальність поставлених на обговорення тем захопила широкі кола громадськості.

Саме таким було і згадане засідання. Тема дискусії: "Демократизація суспільства і неформальні об'єднання". Присутніх близько 600 чоловік.

Дискутувалися питання про сталінізм, про можливі йому альтернативи, про багатопартійність, про сучасний стан неформальних об'єднань у Львові та ставлення до них обласного керівництва.

Тон дискусії задав своїм виступом член УАНТеІ Богдан Горинь, який на прикладі публікацій журналу "Новый мир" та інших московських видань розкрив глибинність тих проблем, які стоять сьогодні перед нашим суспільством.

Член-засновник Асоціації Ірина Калинець висвітлила перші переволюційні роки нашої країни, події, які супроводжували їх та замовчування в цих подіях ролі Л. Троцького.

З широким діапазоном проблематики звернувся до аудиторії один з фундаторів УАНТеІ Михайло Горинь. Його виступ з незаперечною аргументацією, широкими узагальненнями кілька разів переривався оплесками.

Велике обурення викликало повідомлення про те, що у Львівському університеті переслідують студентів, які збиралі підписи під Заявою до ВР УРСР про конституційний статус української мови на території України. (Взірець Заяви друкується в "Кафедрі" № 2 в рубриці "Україна на захист, звеличення та увічнення своєї національної мови").

Серед виступаючих були Тарас Чорновіл, Носенко, Левадний, всього понад 20 чол.

Член-засновник УАНТеІ Михайло Осадчий ознайомив присутніх з проголошеною Українською Асоціацією Незалежної Творчої Інтелігенції Декларацією, з першим номером видання Асоціації "Кафедра" та закликав літераторів і митців, присутніх на вечорі, співробітничати в "Кафедрі".

Він також з обуренням говорив про акти насилия й фізичних погроз людям, причетним до Асоціації та "Кафедри".

ЩИРО ВДЯЧНІ

З першим і другим номерами "Кафедри" ознайомилися, схвалили і матеріально заохотили:

1. Коляда, Львів — 100 крб.
2. Б. Г., Львів — 50 крб.
3. Група робітників Львівського меблевого комбінату — 30 крб.

ПЕРЕЛІК ІЛЮСТРАЦІЙ

- 3 В. Гнатенко. Автопортрет. 1971.
16 В. Гнатенко. Ілюстрація до книги Павла Наніїва "Тричі продана". 1972.
19 Левко Лук'яненко.
33 В. Гнатенко. Композиція. 1973.
35 В. Гнатенко. Подвір'я. 1984.
36 Іван Світличний.
39 Ірина Стасів-Калинець.
43 В. Гнатенко. Портрет дружини. 1973.
51 В. Гнатенко. Ілюстрація до другої частини книги Павла Наніїва "Тричі продана". 1972.
55 В. Гнатенко. Композиція. 1973.
61 В. Гнатенко. Оборіг. 1982.
Акт. 1971.
67 В. Гнатенко. Жіночий портрет. 1978.
73 В. Гнатенко. Натурниця. 1976.
78 В. Гнатенко. Композиція. 1973.
87 В. Гнатенко. Портрет батька. 1978.
95 В. Гнатенко. Ілюстрація до книги Павла Наніїва "Тричі продана". 1972.
102 В. Гнатенко. Автопортрет. 1973.
105 В. Гнатенко. Білгород-Дністровська фортеця. 1981.
107 В. Гнатенко. Композиція з дитиною. 1976.
108 В. Гнатенко. Пан Бляшко. 1972.
110 В. Гнатенко. Портрет дружини. 1972.
111 В. Гнатенко. Пейзаж з Либохори. 1984.
Іриси. 1982.
113 В. Гнатенко. Портрет Люди. 1972.
115 В. Гнатенко. Село Дора. 1977.
118 О. Сластьон. "Все йде, все минає..."
119 С. Караффа-Корбут. "Голота".
120 С. Караффа-Корбут. "Максим Залізняк".
121 С. Караффа-Корбут. "Кобзар".
123 О. Сластьон. Заставка до "Гупалівщини".
124 І. Їжакевич. "Гайдамаки. Гупалівщина".
126 В. Седляр. "Гупалівщина".
127 В. Седляр. "Гонта в Умані".
130 В. Гнатенко. Рушник за полтавськими мотивами. 1980-1986.
136 В. Гнатенко. Цвінттар у Пістині. 1984.
150 В. Гнатенко, О. Яворський. "Козак Мамай". 1978.

ЗМІСТ

7 Проспект видання "Кафедри" № 2.

ПРОБЛЕМИ, ДИСКУСІЇ

11 *Іван Франко*: Двоязичність і дволичність (Уривок із маловідомої статті).

13 *Василь Галич*: Іншомовність: омертвіння духовності.

УКРАЇНА НА ЗАХИСТ, ЗВЕЛИЧЕННЯ ТА УВІЧНЕННЯ СВОЄЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ МОВИ

20 *Левко Лук'яненко*: Заснуймо фонд для заохочення вчителів української мови!

24 *Тарас Романюк*: Знову Охотське море...

26 Заява Президії Верховної Ради Української РСР.

27 *Степан Сапеляк*: Звернення на захист ідеї творчої свободи в національній культурі.

ТВОРЧІСТЬ

31 *Євген Сверстюк*: Творчість — це згоряння надміру сил.

37 *Іван Світличний*: Позаяк.

40 *Ірина Стасів-Калинець*: Відчуженість.

46 *Микола Данько*: Автобіографія.

49 Добірка віршів.

56 *Володимир Яворський*: Автобіографія.

58 Радощі і муки Бориса Штоцького.

НА ПЕРЕХРЕСТЯХ

81 *Богдан Горинь*: Сторінки щоденника. 1. Денис Лукіянович.

96 УАНТел в контексті світової культури (Листи Ренати Штайнман, Крістіни Брюкнер, Майкла Скаммеля до Михайла Осадчого).

МИСТЕЦТВО

105 *Олександра Магінська-Слободюк*: Мій приятель — художник Валерій Гнатенко.

117 *Василь Барладяну*: Зорова інтерпретація "Гайдамаків".

УАНТеІ ВІЧ-НА-ВІЧ З СПУ

- 133 *Степан Сапеляк:* Борюкалися дві сили.
137 Добірка віршів.

ХРОНІКА

- 147 *Валентин Стецюк:* Гнат Хоткевич — композитор.
151 Хроніка УАНТеївської активності.
153 Щиро вдячні.
154 Перелік ілюстрацій.

